Actieblad — Februari 1995, 106e jaargang nr. 1

TEGEN DE KWAKZALVERIJ

TE4547

UITGAVE VAN DE VERENIGING TEGEN DE KWAKZALVERIJ, VERENIGING TOT EVALUATIE VAN ALTERNATIEVE BEHANDELMETHODEN EN TOT BESTRIJDING VAN DE KWAKZALVERIJ

Turkije trekt ten strijde tegen het bijgeloof

"Natuurlijk kan je niet alles goed praten wat Hitler gedaan heeft, maar die Autobahnen zijn toch wel voortreffelijk!"

Fred Haché.

Kunstenaar en tv-maker Wim T. Schippers, geestelijk vader van Fred Haché, Barend Servet en Sjef van Oekel, was jarenlang een omstreden en weinig begrepen artiest. Buiten de kring van trouwe aanhangers vond hij niet altijd de waardering waar hij recht op had en zeer velen namen zelfs aanstoot aan zijn vrijmoedige producties. Wim Kan zette deze aanstootnemende kleinburgers eens raak neer, toen hij, een brave huisvader spelend, zijn vrouw naar het scherm riep onder de uitroep 'Kom gauw, Mien, ze kwetsen weer'. Samen met de fameuze makers van tv-documentaires nieuwe stijl als Hans Keller en Roelof Kiers zorgde Wim Schippers ervoor, dat de V.P.R.O. zijn puntjes verloor: de vrijzinnig protestantse domineesomroep veranderde in enkele jaren tijds in de progressieve omroep, die zij thans nog is.

Deze machtsovername binnen de VPRO werd door onze toenmalige secretaris en huidig ere-lid Van de Graaff nogal eens als afschrikwekkend voorbeeld genoemd, als wij pleitten voor acties om het ledental van de Vereniging eens wat op te vijzelen. Hij stelde zich dan voor, dat zich een paar honderd homeopaten collectief zouden aanmelden en aldus de macht in de Vereniging zouden kunnen overnemen. Zijn angst is tot nu toe ongegrond gebleven, want ondanks de gestage groei van het ledental van onze vereniging: er bevindt zich onder ons voor zo ver wij weten geen enkel lid van de VHAN, de NAAV, de ABNG of hoe die kwakzalversclubs verder ook mogen heten.

Wim T. Schippers heeft inmiddels de erkenning gekregen, waar hij recht op heeft. In het afgelopen jaar ontving hij diverse onderscheidingen: eerst al de ere-Nipkov-schijf en de Lira-prijs voor zijn radio- en tv-werk. Op 20 oktober 1994 ontving hij bovendien uit handen van prins Bernhard de David Roëll-prijs voor zijn hele oeuvre. De laatste prijs is afkomstig van het Prins Bernhard Fonds, dat zich daarmee in onze ogen weer recht op volledig eerherstel heeft verworven. Het Fonds stond in een kwaad daglicht sinds het in 1989 forse subsidie verleende aan een project van een geflipte antroposofische landbouw-ingenieur, die de gezondheid van het door zure regen aangetaste Gelderse bos ging behandelen met homeopathische middelen (zie *Actieblad* sept. 1989). In zijn dankwoord sprak Schippers - ècht deugen wil hij nog steeds niet - het vermoeden uit, dat prins Bernhard de prijs o.a. met zoveel genoegen had uitgereikt omdat hij veel waardering had voor alle aandacht die Schippers altijd had gehad voor zijn familie. Wie herinnert zich niet de hilarische scènes met Juliana, die spruitjes zit schoon te maken en Beatrix, die onder de douche luidkeels het Wilhelmus zingt?

Hersenspinsels aan de kaak gesteld

Al deze *free floating* associaties kwamen bij ons op, toen wij op 27 september 1994 in *NRC Handelsblad* een bericht lazen over de inspanningen van de Turkse regering om tegen het bijgeloof onder zijn bevolking op te treden. De islamitische rechtsgeleerden (mufti's) hadden eerst gedurende zes maanden alle bijgeloof geïnventariseerd en deze lijst werd vervolgens voorgelegd aan een commissie van deskundigen, aangewezen door het directoraat voor godsdienstzaken, dat nu een boek gaat verspreiden, waarin al deze hersenspinsels aan de kaak worden gesteld. Postbus 51 op zijn Turks, *als het ware.* Turken zullen na lezing van dat werkje niet meer mogen geloven, dat een mes onder het kussen van een baby maakt, dat het kind extra intelligent wordt. Hetzelfde geldt voor de overtuiging dat het verbergen van de navelstreng in een moskee maakt dat het kind een beroemd geleerde zal worden. Ook het gebruik, dat onvruchtbare vrouwen van hun probleem verlost worden door het nuttigen van de voorhuid van besneden jongetjes, wordt veroordeeld. De plaatselijke mufti van de aan de Zwarte Zee gelegen provincie sprak er schande van dat de wanhoop en naïveteit van de dorpsvrouwen op deze wijze wordt misbruikt.

Waarom krijgen wij bij dit bericht vage gevoelens van jaloezie op onze geestverwanten in dat verre half totalitaire Turkije? Waar onze overheid in het kader van half slap meewaaien met modieuze bevliegingen van het kiezersvolk jarenlang subsidie verleende en verleent aan alternatieve groeperingen en hun projecten, daar kiest de Turkse regering nu ondubbelzinnig stelling tegen het bijgeloof. En dat terwijl de ideeën van homeopaten en acupuncturisten, om hen maar even te nemen, toch minstens even absurd zijn als die van de achterlijkste Turken. Zou het niet heerlijk zijn, als ook onze overheid een soortgelijke campagne zou gaan voeren? Het hoeft echt niet zo veel te kosten. Bolkestein heeft gepleit voor een flinke korting op het budget voor postbus 51 en wij zijn het daar mee eens. Al dat gemoraliseer over de hoofden van het ongeïnteresseerde volk helpt toch niets en het is weggegooid geld. Gezien echter de enorme schade, die de alternatieve geneeskunst aanricht, zou daarvoor echter toch een klein bedrag gereserveerd kunnen worden. Korte indringende boodschappen zouden het beste zijn: 'Homeopathie is waterhandel' en 'Acupunctuur doet pijn, hoor!' en 'Moerman helpt geen moer, man!' en 'Jomanda is een heks!'

(vervolg op pag. 2)

Inhoud

"Het diepe yin en de gevoeligheid voor klokhuisvruchten (appel, peer, mispel)", Antonie X, arts, zich noemende specialist alternatieve geneeskunst (blz. 12).

Colofon

Vereniging tegen de Kwakzalverij

Opgericht 1 januari 1881
Correspondentie-adres: Jister 17-19, 8446 CD Heerenveen; tel. 05130-25956

Bestuur:

Voorzitter: C.N.M. Renckens, vrouwenarts, Hoorn
Secretaris: H. de Vries, apotheker, Heerenveen
Penningmeester: I.H. Harms, dierenarts, Hardenberg
Leden: drs. P.C. Bügel, psycholoog, Groningen; mr. Th.J. Douma, advocaat, Haarlem; C.P. van der Smagt, huisarts, de Bilt; prof.dr. H. Timmerman, hoogleraar farmacochemie, Voorschoten; W.M. Veenema, huisarts, Joure; W. Zijp, tandarts, Enkhuizen
Adviserend lid: S. Lelie, Middelburg
Redacteur: J.Th. Balk, Keverberg 54, 1082 BE Amsterdam.
Het Actieblad tegen de Kwakzalverij verschijnt 5x per jaar.
Abonnement: *f* 45 per jaar.

Postgiro van de Vereniging: 32237 ten name van Penningmeester van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, Hardenberg. De contributie bedraagt thans minimaal f 50 zulks met inbegrip van het abonnement op het Actieblad tegen de Kwakzalverij; voor studenten en leerlingverpleegkundigen f 10; begunstiger wordt men door een schenking aan de vereniging van minimaal f 100.

In memoriam J.W.H.D. Uitterdijk

Op 4 december j.l. overleed in zijn woonplaats Medemblik ons bestuurslid, de heer J.W.H.D. Uitterdijk, dermatoloog. Hij bereikte de leeftijd van 78 jaar. De crematie heeft op uitdrukkelijk verzoek van de overledene in besloten kring plaats gevonden. Voor hij zich te Medemblik vestigde was de heer Uitterdijk o.a. een aantal jaren werkzaam in het Diakonessenhuis te Utrecht.

De Vereniging tegen de Kwakzalverij verliest in hem een zeer markante figuur, die zich in het bijzonder bezighield met het ontmaskeren van de stroom paranormale pretenties die nog niet zo lang geleden het alternatieve landschap kenmerkten. Hij stond gemakkelijk zijn mannetje in debatten, steunend op de basis van het gezonde verstand. Hij was een volbloed pragmaticus, niet te beïnvloeden door de alternatieve woordenstroom, die hij genadeloos terugbracht tot het lege gekakel dat het in werkelijkheid was. Gedurende een lange reeks van jaren heeft de heer Uitterdijk deel uitgemaakt van het bestuur van de Vereniging tegen de Kwakzalverij.

De Vereniging is hem dankbaar voor alles wat hij heeft gedaan ter bestrijding van de kwakzalverij. Hij ruste in vrede.

(vervolg van pag. 1)

Dwang en overheidspropaganda

En toch zal het er wel niet van komen, het roept te veel associaties op met totalitaire regimes en alle bijbehorende bezwaren. De Duitse Autobahnen zijn fantastisch. Maar alleen Wim T. Schippers kan zijn personage laten zeggen, dat dat toch maar bereikt is. Hij veroorzaakt daarmee verwarring bij de luisteraar en heeft zijn doel bereikt. Dwang en overheidspropaganda werken op den duur natuurlijk ook averechts. In Oost Europa bestond voor de val van het communisme bijna overal een verbod op homeopathie en in Oost-Duitsland werden in tegenstelling tot de Bondsrepubliek geen Heilpraktiker, die 'Staatlich anerkannte' kwakzalvers, meer opgeleid. Zij, die nog een oude licensie hadden, konden praktiseren, maar nieuwe vergunningen werden niet verstrekt. Er was van staatswege weinig sympathie voor alternatieve geneeswijzen, hoewel ze niet verboden waren. Alleen acupunctuur, met zijn Maoïstisch-ideologische achtergrond, werd hier en daar binnen de staatsgezondheidszorg toegepast. Volgens het artikel 'Complementary medicine in Europe' (*British Medical Journal* p. 107-111; 9 juli 1994) beleeft de alternatieve geneeskunde nu een opbloei in het geliberaliseerde Oost-Europa. Elders lazen wij intussen, dat de gezondheid van de bevolking in Oost-Duitsland in diezelfde periode is verslechterd, zoals o.a. blijkt uit sterfte-statistieken. Het zou onwetenschappelijk en iets te demagogisch zijn een verband tussen die twee feiten te leggen, maar uitsluiten doen wij niets.

Bij het lezen van al deze berichten kwam er nog een herinnering bij ons boven. Hoe zat dat eigenlijk in de tijd, dat in ons land een bruut en totalitair regime heerste? Daarover moest er toch nog wel iets in de oude Verenigingsarchieven te vinden zijn. En ja hoor: ook het fascistische Hitler-regime had voorbeeldige opvattingen met betrekking tot kwakzalverijen en pakte de zaak nog voortvarender aan dan de huidige Turkse machthebbers. Men leze de 'Noot voor de redacties en directies', dat de Presse-Abteilung van de bezetter op 3 oktober 1941 aan de kranten verzond (zie kader).

Je mag het natuurlijk niet wensen of denken, maar wat zou het bijvoorbeeld prettig zijn als de sterke arm ineens een einde zou maken aan de hysterische taferelen, die het 'helend medium' Jomanda in de evenementenhal te Tiel veroorzaakt. Deze ex-ballerina, die van Radio Noordzee Nationaal inmiddels zendtijd ter beschikking heeft gekregen, die 'Bhagwan van het proletariaat' met NS-ondersteuning, die 'toverkol' (Jack Spijkerman in de Steen- en beenshow van de VARA), die plaag van ons secretariaat (op hoogtijdagen bellen wel tien journalisten om commentaar!), als die nou eens gewoon met een beroep op de wet gedwongen zou zijn haar grote mond te houden: zegt u nu zelf, dat zou toch wel een weldaad zijn!

Maar, nee zo gaat dat natuurlijk niet. Wij leven niet in Turkije en godzijdank ook niet in nazi-Duitsland en wij zeggen heel flink, met Voltaire, dat wij het absoluut oneens zijn met wat zij zeggen, maar dat wij tevens het recht om dat te zeggen met allemacht zullen verdedigen. En dat desnoods ook tegen gezondbidders, homeopaten, antroposofen en welke kwakzalvers u verder ook te binnen willen schieten. Redelijkheid gaat boven alles, maar die vergt soms veel inspanning en wie is er nou nooit moe?

no. 823

niet voor publicatie

's Gravenhage, 3 October.-

1. Wij maken u er op attent, dat hedenmiddag om vijf uur de fuehrer spreekt voor de winterhilfe.
2. De presse abteilung herinnert er aan, dat advertenties over naar het buitenland te koop gevraagde vrachtauto's, omnibussen enz. niet geplaatst mogen worden, zonder goedkeuring van het departement van waterstaat.
3. De presse abteilung vestigt nog eens de aandacht op de zeer belangrijke gebeurtenissen in het stadion te amsterdam op zaterdag en zondag a.s.
4. De presse abteilung deelt mede, dat het vanaf heden verboden is om artikelen of berichten op te nemen ten bate van de astrologie, het occultisme, de waarzeggerij, gezondbidderij, theosophie, anthroposofie en dergelijke.

Ook is het vanaf heden verboden om advertenties op te nemen ten gunste van de bovenvermelde verschijnselen (dus ook geen advertenties, waarin bijeenkomsten van dezen aard worden aangekondigd of ideeën worden vermeld, geen advertenties van waarzegsters, kaartlegsters, enz.).-

Meld complicaties van alternatieve therapieën

In Medisch Contact van 16 december 1994 verscheen een artikel getiteld 'Indirecte risico's van alternatieve middelen', van de hand van De Smet, Stricker en Nijman. Zij doen daarin een oproep van de lezers om concrete gevallen te melden. De laatste alinea van hun stuk drukken wij hier gaarne nog eens letterlijk af:

Het Bureau Bijwerkingen Geneesmiddelen zou, door middel van goed gedocumenteerde casus, in kennis willen worden gebracht van alle complicaties die zijn ontstaan in het kader van alternatieve therapieën *en die mogelijk hadden kunnen worden voorkomen door het continueren of instellen van een effectieve* reguliere behandeling.

U kunt uw melding richten aan: Bureau Bijwerkingen Geneesmiddelen, Postbus 3008, 2280 MK Rijswijk.

Dit initiatief verdient onze warme steun en wij willen alle leden gaarne oproepen om in voorkomende gevallen daadwerkelijk melding te doen.

Petr Skrabanek 1940-1994

Op 21 juni van het vorig jaar overleed op 53-jarige leeftijd Petr Skrabanek aan de gevolgen van een kwaadaardige vorm van prostaatkanker. Zijn voortijdige dood is een enorm verlies voor het denkend deel van de mensheid en meer speciaal voor kritisch ingestelde medici.

Skrabanek werd geboren in Tsjecho-Slowakije en studeerde scheikunde aan de Karel universiteit te Praag. Hij werkte daarna enige tijd als forensisch toxicoloog. Daarnaast ging hij geneeskunde studeren. Hij was al ver met deze studie gevorderd, toen hij tijdens een vacantie met zijn vrouw Vera trekkend door Ierland, vernam dat het Russische leger Praag binnenviel en een einde maakte aan de Praagse lente. Hoewel zij niet meer tot hun beschikking hadden dan twee rugzakken, zijn kleine tent en een geringe Engelse woordenschat, besloten zij niet terug te keren naar hun vaderland. Wij kunnen er dankbaar voor zijn, dat weldoeners er voor zorgden, dat hij zijn medische studie kon afmaken aan het Royal College of Surgeons te Dublin. Hij wijdde zich enige tijd, met veel succes, aan research op het gebied van neurotransmitters, maar zijn hart lag daar niet. Daarvoor waren de reikwijdte van zijn blik, zijn grote eruditie en zijn intellectuele twijfels over veel heilige huisjes in de geneeskunde te prominent en te superieur.

Briljant en invloedrijk essayist

Hij kreeg een aanstelling aan de afdeling Sociale Geneeskunde van het Dublinse Trinity College en ontwikkelde zich in korte tijd tot een briljant en invloedrijk essayist met name op het gebied van medische ethiek, klinische epidemiologie en preventieve geneeskunde (deze laatste tak van de geneeskunde werd door hem - stugge roker - weinig hoog geacht, hij sprak van het 'nieuwe evangelie'). Hij bezat een scherpe pen, een uitstekende stijl van schrijven en lardeerde zijn teksten met prachtig gekozen citaten uit de wereldliteratuur. Hij produceerde en passant zelf ook aan de lopende band passages, die op hun beurt weer als 'quotes' een eigen leven konden gaan leiden.

Op de voorlichtingsfolder van onze Vereniging staat al vele jaren een van zijn fraaie uitspraken ('By choosing disbelief nothing is lost', etc.). Hij schreef tijdens zijn werkzame leven meer dan driehonderd artikelen en was daarnaast ook liefhebber van de schone letteren. In die laatste kwaliteit had hij in zijn tweede vaderland een grote reputatie opgebouwd als kenner van James Joyce en dat ging zelfs zo ver, dat hij elk jaar een serie lessen gaf over diens *Finnegans Wake*. Ook maakte hij deel uit van de vertalersgroep, die een Engelse vertaling voorbereidt van Lautréamont's *Les Chants de Maldoror*. Deze excentrieke schrijver van surrealistische werken interesseerde Skrabanet hevig, zoals hij ook liefhebber was van de cynische Amerikaanse publicist Ambrose Bierce (auteur van *The Devil's Dictionary*, en ook bewonderd door Gerard Reve alhier).

Krachtige en gezonde afkeer

Van alternatieve geneeswijzen had hij een krachtige en gezonde afkeer en hoewel hij natuurlijk wel inzag, dat die onzin niet het grootste probleem van de geneeskunde vormt, hij was niet te beroerd om ook aan dat fenomeen met grote accuratesse aandacht te besteden. Hij deed dat o.a. in het hier (Actieblad sept. 1990) eerder besproken boek *Follies and Fallacies in Medicine*, dat hij samen schreef met James McCormick, ook verbonden aan het Trinity College. In het fraaie *Examining Holistic Medicine* schreef hij het hoofdstuk over acupunctuur (door hem ook wel verbasterd tot 'quackupuncture') en in The Lancet verschenen van zijn hand stukken met welluidende titels als: 'Acupuncture in the age of unreason', 'The demarcation of the absurd', 'Health Quackery' en 'Acupuncture: needless needles'. Binnen onze Engelse zustervereniging Health Watch behoorde hij tot de fundamentalisten, die een afkeer hadden van toenadering tot en contact met alternatieve genezers. Zijn ontevredenheid over de 'softe' koers van die club bracht hij verscheidene keren naar voren.

Persoonlijke herinneringen

Zelf heb ik Skrabanek enkele malen ontmoet. Nadat ik de toenmalige secretaris van de Nederlandse gynaecologenvereniging lezing van zijn *Follies* had aangeraden, kreeg hij meteen een uitnodiging om op een jaarcongres met een vrije opdracht het woord te voeren. Het werd een zeer succesvol optreden. Blijkens het 'In Memoriam' van zijn vriend McCormick (*The Lancet* 2 juli 1994. p. 52) had Skrabanet ook de gewoonte om mensen met wie hij het eens was, of die hij bewonderde brieven te schrijven. Ook ons viel die eervolle behandeling ten deel, toen wij eens in een ingezonden reactie in *The Lancet* Knipschild kritiseerden, die kort daarvoor een raar stuk had gepubliceerd over de financiering van wetenschappelijk onderzoek naar alternatieve geneeswijzen. Hij stelde daarin voor om door acupuncturisten enerzijds en vertegenwoordigers van de Vereniging tegen de Kwakzalverij ('A noisy organisation of very conventional doctors') een weddenschap te laten afsluiten over een op te zetten onderzoek naar acupunctuur. De verliezer zou het onderzoek moeten betalen. Wij wezen er in onze reactie op, dat het eenvoudiger zou zijn om met de acupuncturisten een bezoek aan de anatomische snijzaal te brengen. Indien er meridianen e.d. zouden wor-

den gevonden, dan zouden wij tracteren, maar indien er spieren, zenuwen en bloedvaten zouden worden aangetroffen, dan zouden de acupuncturisten moeten zwijgen. Skrabanek was het volkomen met ons eens.

Sindsdien wisselden wij af en toe wat literatuur uit en in het vorig voorjaar zouden wij hem nog de Engelstalige samenvatting van het Gezondheidsraad-rapport over wetenschappelijk onderzoek en alternatieve behandelwijzen toe. Wij waren daarmee niet erg gelukkig, maar Skrabanek troostte ons, bij schrijven van 28 januari 1994: 'The English scene is much more depressing - they have even established a university chair in 'complementary' medicine in Exeter'. Hij heeft toen waarschijnlijk al geweten, dat hij terminaal ziek was en werkte nog koortsachtig aan zijn postuum te verschijnen boek *The Death of Humane Medicine.*

Skrabanek laat een vrouw en twee dochters na. Het is zoals McCormick schreef: The world of medicine is impoverished by his death. En het is ook zoals de Ouden zeiden, de besten gaan altijd te vroeg.

C.N.M. Renckens.

De taal van de kwakzalver (II)

'The weakness and credulity of men is such that they often prefer a mountebank, or a cunning woman, and imposters, to a learned physician. For in all times, witches, old women, and imposters, have, in the vulgar opinion, stood competition with physicians.'

Francis Bacon (1561-1626)

Het is niet toevallig dat Apollo zowel de god van de poëzie als de god van de geneeskunde is, want de boeiende kracht van de stem in poëzie en zangkunst is nauw verwant aan de helende kracht van het woord, dat tot zieken wordt gericht. Taalgebruik is een cruciaal onderdeel van de 'bedside manners' van elke dokter en is essentieel voor een succesvolle behandeling. Toch ontstond er sinds de wetenschappelijke revolutie van de zeventiende eeuw veel wantrouwen tegen de helende kracht van het woord. Filosofen als Bacon, Hobbes en Locke droegen veel bij aan dat wantrouwen, dat ook de geneeskunde niet onberoerd liet. Als, zoals de wetenschap leerde, ziekte onderdeel is van een mechanistisch systeem van oorzaak en gevolg, hoe zouden woorden dan een helende werking kunnen hebben?

Dat kwakzalvers, wier naam vermoedelijk zelfs afgeleid is van het kwaken en voortdurend produceren van geluid, in die periode dus voor veel tegenspraak en schandalen zouden zorgen, dat lag dan ook zeker voor de hand. Het was daarom een interessante gedachte van de Britse historicus Roy Porter om de taal van de kwakzalvers in het Engeland tussen 1660 en 1800 aan een sociolinguistische beschouwing te onderwerpen. Zijn onderzoek resulteerde in een zeer interessant hoofdstuk in het boek 'The social history of language', waarin een groep geleerden uit Cambridge het taaleigen van een groot aantal subculturen uit het verleden in Europa analyseert. Voor zijn 'The language of quackery in England' kon Porter putten uit een aantal rijke bronnen, waarvan alleen de namen ons al doen smullen. Wat dacht u van: 'The Cheats of London Town exposed' (1766), of 'The Sham Doctor' (eind 18de eeuw), of 'Quackery unmasked' (1709), 'The Modern Quacks' (1724), 'The Quacks of old London' (1928) en 'The humbugs of the world' (1866)?

In zijn rijke verhaal valt o.a. te lezen, dat reeds in 1741 een kwart van de advertentieruimte in de kranten in beslag werd genomen door kwakzalversadvertenties. Porter wijst erop, dat kwakzalvers met hun holle frasen natuurlijk een makkelijke prooi waren voor de kritiek van de officiële medici, maar dat deze laatste categorie vaak ook nauwelijks kon worden overtroffen in het produceren van 'large sounds with little meaning'. In kluchten uit die periode werd de dokter vaak afgeschilderd als iemand, die bang was voor zijn nering en daarom de kwakzalvers zo fel bestreed. Het onheldere taalgebruik van de doktoren werd o.a. in het toneelstuk 'Tom Jones' belachelijk gemaakt. De chirurg zegt daar: 'Ik werd eens bij een patiënt geroepen, die een violente contusie van zijn tibia had ondergaan, waarbij zijn exterieure cutis was gelacereerd, hetgeen had geleid tot een profuse sanguinolente afscheiding'.

Kettinkjes voor de melktandjes

Het onderscheid tussen echter dokters en kwakzalvers was in dit tijd vaak onscherp. Waar kwakzalvers zich bedienden van hun geheimmiddelen ('nostrums') en waar de doktoren deze fel aanvielen, daar kan tegelijkertijd worden vastgesteld, dat vooraanstaande medici soms hun naam leenden aan diezelfde kwakzalversmiddelen. De internist Chamberlain verkocht kettinkjes voor problemen met de melktandjes, er was 'Dr. Mead's powder' tegen hondsdolheid en 'Jenner's Tartar Emetic' was een braakmiddel, vernoemd naar de fameuze Edward Jenner. Maar ook doktoren, die zich niet bedienden van dit soort commercie, hadden zo hun methoden om bij het publiek in trek te geraken. Waar zij nauwelijks effectieve behandelwijzen tot hun beschikking hadden, konden zij hun faam vaak vestigen met geleerdheid, een goede kennis van de klassieke cultuur en een beheersing van de etiquette van de bedside manners.

Porter vervolgt dan zijn artikel met een beschrijving van de klassieke kwakzalver-marktschreeuwer uit die periode. Met hun monologen, want de rol van de patiënt is vrijwel geheel passief, proberen zij hun klanten te overreden, hun vertrouwen te winnen en verzet en scepsis te overwinnen. De lagere goden zagen er weinig opvallend uit en volstonden vaak met het neerleggen van hun kleed op de grond. De meer succesvolle kwaks vertoonden hun kunsten, naar het voorbeeld van hun Italiaanse collega's - de ciarlatani - vanaf een verhoging. Vaak hadden zij een helper en was hun uitstalling versierd met talrijke attributen en vooral ook tevredenheidsbetuigingen van verre prinsen en dergelijke.

Gladde praters en gebroken Engels

De act had veel gelijkenis met circusvertoningen, waarbij zowel vertrouwde als exotische zaken werden vertoond. Zowel gladde praters als buitenlanders met gebroken Engels konden succesvol zijn. Altijd was er natuurlijk sprake van het genezen van het ongeneeslijke en van 'niet goed, geld terug'. Soldaten en invaliden konden vaak gratis worden behandeld en de pillen zagen er soms betoverend uit. De beroemde James Graham, die met zijn Temple of Health furore maakte, begon vaak met uitgebreide vleierijen aan het adres van zijn voornaamste doelgroep: de (onvruchtbare) vrouw: "Geliefde Vrouwen, die de meest bewonderenswaardige schepselen zijn, die God ooit onder zijn firmament schiep, ik heb mijn studie gewijd aan uw Schoonheid, Gezondheid, Weerstand, Kracht en Lange Leven".

John Taylor noemde zichzelf 'chevalier, Ophthalminator, Pontificaal, Imperiaal en Koninklijk, en beweerde te hebben behandeld resp. paus Benedictus XIV, Augustus III, de koning van Polen, Frederik V enzovoort, enzovoort'. Kwakzalvers gaven zichzelf in die periode nog geen pseudo-academische kwalificaties, maar noemden zich meester of artist. Zij beweerden hun kennis te hebben verworven door verre reizen en door te leren van zeer wijze leermeesters. Pas in de 19de eeuw ontstonden 'Quacks Colleges' met neptitels voor hun leden. Overdrijven konden zij als de beste: de pillen waren altijd 'never-failing', 'universal' of 'supreme'! Ook bedienden zij zich graag van pseudo-medisch jargon om indruk te maken.

Een 'hoog-Duitse' kwakzalver uit die tijd deelde mee, dat zijn 'friendly pills' op verschillende manieren werkten, namelijk 'hypnotisch, hydroticaal, cathartisch, proppysinatisch, hydragogiaal, pulmaticaal, en tenslotte synecdochicaal, door de gehele Oeconomia Animalis te stimuleren'.

Op goede voet met Boerhaave!

Een andere manier om indruk te maken was 'name-dropping', het achteloos laten vallen van namen van beroemdheden en genieën uit die tijd. De 'chevalier' Taylor had, zo beweerde hij, ontmoetingen gehad met Boerhaave, Haller, Morgagni, Winslow, Monto en Linnaeus. Deze 'Georgian' kwakzalvers zetten zich dus niet af tegen de officiële geneeskunde, zoals dat later in de negentiende eeuw wel zou gaan gebeuren. Wel hielden zij vaak vast aan symbolen en begrippen, die de nieuwe wetenschap al had verlaten, maar dat hadden de kwakzalvers niet in de gaten. Astrologie, toverij en alchemie bleven deel uit maken van hun verkoopstrategieën.

Gulzig naar vormen van legitimatie beriep men zich ook nogal eens op religieuze inspiratie. Soms werd een rechtstreekse goddelijke opdracht geclaimd, maar vaker werd in de naamgeving van de middelen gesuggereerd, dat er bovennatuurlijke krachten in aanwezig waren: 'wonderbaarlijke kiespijn kettingen' of 'Goliath-balsem'. De religieuze ondertoon was oecumenisch en soms zelfs gemengd met heidense elementen uit de klassieke oudheid, als in de Apollo Kamer van Graham en bij een priesteres, die zich Hebe Vestina liet noemen. Er waren zelfs ook 'Mecca-pillen' verkrijgbaar! Toch zorgde de rooms-katholieke santenkraam voor de meeste religieus geïnspireerde namen: men handelde in 'Pulvus Benedictus', 'monnikenbalsem', 'Catholique Medicine' en, voor twee shilling per doosje, Dr Trigg's 'Golden Vatican Pills'. Porter noemt het zeer opvallend, dat in het anti-roomse klimaat van het Engeland in die dagen, met zijn virulente 'No Popery'-mentaliteit, dergelijke namen zo prominent figureerden. Hij verklaart het doordat de protestantse Engelsen toch behoefte hadden aan de door hun geloof verbannen rituelen van rozenkransen, mystieke symbolen, heilige sacramenten en handoplegging.

Paris pills tegen 'Franse pokken'

Naast gebruik van pseudo-wetenschappelijke namen en religieuze inspiratie trachten kwakzalvers hun publiek te imponeren met suggestief taalgebruik. Men gebruikte daarvoor bij voorkeur vreemde talen, liefst Latijn of Grieks. De kwak beriep zich op een klassieke opvoeding en noemde zijn wondermiddelen bijvoorbeeld 'Elixir Vitae', 'Pilulae Anti-Scorbuticae', 'Aurum Potabile' en 'Arcanum Magnum'.

Even vaak werden vreemde plaatsnamen genoemd om de geheimmiddelen attractief te maken. Hoewel er ook plaats was voor lokale produkten als de 'British Pills' en de 'Scots Pills' ('excellent

(vervolg op pag. 6)

Fee

Of ik de volgende dag in het programma Via Ria met Jomanda wilde discussiëren. Eigenlijk niet, maar ze konden niemand anders vinden, dus vooruit maar. Bij de voorbespreking, een uur voor de aanvang in de studio, bleek dat ze alsnog in mijn plaats Toni Boltini bereid hadden gevonden in de aanval te gaan. In het draaiboek was mijn bijdrage gereduceerd tot het aan Sylvia Millecam uitleggen dat het verdwijnen van haar wratjes geen paranormale oorzaak behoefde te hebben. Dat kostte niet veel moeite dus ik kon gedurende de rest van het uur rustig kijken naar een stoet landgenoten die Jomanda en het paranormale hevig toegedaan waren.

Er was een mevrouw die in Lourdes een plaatje in haar voet gekregen zou hebben en die twee uur lang bij Jomanda op de tafel had mogen liggen en daar door 'dokters van boven', zoals zij het uitdrukte, geopereerd was waarna dit plaatje miraculeus verdwenen bleek.

Ook was er een MS-patiënte die uit haar rolstoel was opgestaan en nog steeds alles kon. Verder was er een persoon die zelf ook paranormaal begaafd was en een paard had genezen door enkele adviezen, waaruit wel bleek dat deze gave niet op suggestie kon berusten. Zelf was hij ook bij Jomanda geweest en de hogere machten van gene zijde hadden zich aan hem kenbaar gemaakt door enige tijd de data van verloving en huwelijk uit zijn trouwring te wissen.

Een mevrouw in een roze pyjama die vroeger zonder dat zij het wist kampte met meerdere persoonlijkheden was die allemaal kwijtgeraakt.

De duidelijke mening van Toni Boltini dat Jomanda de kluit belazerde op dezelfde wijze als in de waarzegshows vroeger bij hem in het circus, had geen enkele invloed op de aanwezige gelovigen. En Sylvia Millecam vond dat alleen een oneerlijk iemand zoiets lelijks over een ander kon zeggen.

Voor de rationeel ingestelde mens is deze lichtgelovigheid wonderbaarlijk. Temeer daar het lijkt alsof zij teruggrijpt op een stadium van de menselijke ontwikkeling voordat echte goden verzonnen werden. Volgens de Encyclopedia of Gods van Michael Jordan, waarin 2500 goden behandeld worden, zien wij de eerste echte goden verschijnen in de Egyptische en Sumerische religies, zo'n vierduizend jaar voor Christus. Men gaat ervan uit dat voor die tijd meer animistische denkbeelden leefden. In dat type geloof wordt de gehele werkelijkheid gezien als bezield door onzichtbare krachten, die ook gezondheid en ziekte bestieren.

Om met deze krachten in contact te komen krijgen bepaalde leden van de stam, de sjamanen, bijzondere kracht toegedicht. De bovennatuurlijke spirituele entiteiten zelf, soms geesten genoemd, worden niet duidelijk gedefinieerd.

De analogie met het geloof in Jomanda is duidelijk. De geesten zijn nu krachten 'van gene zijde', in dit geval een soort onzichtbare dokters met een voorliefde voor goocheltrucs. Jomanda is de tovenares die in de evenementenhal te Tiel in blauwe jurk intermedieert tussen dit onzichtbare rijk en haar zieke stamleden.

Bij deze regressie is niet alleen sprake van een afwijzen van de medische wetenschap, zelfs de eraan voorafgaande stadia van monotheïsme en veelgodendom worden in één klap overgeslagen. Deze mensen zijn voor hun begrip van de wereld helemaal terug bij af. Het is verdedigbaar dat deze gemoedsgesteldheid vooral optreedt wanneer de alledaagse realiteit als onbegrijpelijk en afschrikwekkend wordt beleefd. Deze stam van neo-primitieven leeft in een mysterieuze boosaardige wereld waarin het meest ongelooflijke werkelijkheid kan zijn en alleen een goede blauwe fee uitkomst kan bieden.

Peter Bügel.

(Deze column verscheen eerder in Het Parool van 10 december '94).

(vervolg van pag. 5)

after hard drinking'), toch vielen de als xenofoob bekend staande Engelsen collectief voor produkten als het Italiaanse 'Orvietane', de Franse 'Paris Pill' tegen de Franse pokken (syfilis) en Duitse, Poolse, Joodse en Turkse middelen. Er was Japans poeder tegen reuma, Perubalsem en 'American Balsem' tegen de jicht. Door gebruikmaking van dit soort namen trachtten de kwakzalvers te profiteren van het toenemende cosmopolitisme, dat de Verlichting met zich mee bracht, aldus Porter.

Een laatste truc om hun middelen aantrekkelijk te maken voor het lichtgelovige publiek was het schermen met adellijke namen en royalty. Boven het plakkaat dat Sir William Read gebruikte stond in grote letters: 'Dieu et mon Droit'. De middelen heetten 'Imperial Snuff', 'Duke of Portland's Powder', 'Lady Moor's Drops'. De Nederlandse reizende meester Cornelius van Tilburg noemde zichzelf 'gezworen chirurgijn van onze souvereine vorst Koning Willem'.

Porter toonde overtuigend aan, dat in die tijd taalgebruik en reclametechnieken bij kwakzalvers van eminent belang waren. Hij gelooft zelfs, dat commerciële publiciteit en reclame in krantjes en op zuilen en wandborden is uitgevonden door kwakzalvers. Hij concludeert eveneens dat, in weerwil van een populaire misvatting, de kwakzalvers zich destijds niet afzetten tegen de orthodoxe geneeskunde en dat zij er allerminst op uit waren om een radicaal alternatief (zoals later bijvoorbeeld de homeopathie) aan te bieden. Echte doktoren en kwakzalvende 'healers and dealers' tolereerden elkaar. Dat zou pas in de negentiende eeuw anders gaan worden.

Geïnspireerd door Porter's interessante werk zal ik de volgende en laatste aflevering van deze kleine serie over de taal van de kwakzalver een onderzoek instellen naar het taalgebruik van de belangrijkste soort hedendaagse kwakzalver, de homeopaten. Onze bijzondere aandacht zal daarbij uitgaan naar hun uitspraken over de waarde van hun behandelwijze bij kanker.

Drs. A.L. Ternee.

The social history of language. Ed. by Peter Burke and Roy Porter. Cambridge University Press (1987) ISBN 0-521 31763 0.

> *"Ich bin der Doktor Eisenbart.*
> *Kurier' die Leut' nach meiner Art.*
> *Kan machen dass die Blinden gehn,*
> *und dass die Lahmen wieder sehn".*

De aardstralen en de ideale verpleegster

Aan programmamaakster Tineke de Nooy (RTL 4), die zo graag de paranormale wereld aan de kijkers openbaart en als een bewonderaarster van het fenomeen Jomanda geldt, wijdde Frits Abrahams in NRC Handelsblad de hierna volgende beschouwing. Met toestemming van de auteur laten wij hieronder de tekst onder de titel "Tineke, de ideale verpleegster" volgen.

Niets zou ik liever willen dan helemaal opgaan in de paranormale wereld van Tineke de Nooy, programmamaakster bij RTL 4. Alle zorgen en pijnen vallen opeens van je af, nooit meer de kwellende vraag naar de zin van het leven. Stel, je hebt de laatste tijd veel last van migraine, en bovendien breekt er in je gezin een onverklaarbare epidemie uit van lopende neuzen, kinkhoest en wintertenen. Drie weken geleden zag ik bij Tineke de man die goede raad zou kunnen verschaffen. Hij heet Michiel Haas en hij is van beroep aardstralendeskundige.

Haas was een poosje geleden ingehuurd door een woningbouwvereniging om de klachten te behandelen van diverse bewoners. Het was begonnen bij een mevrouw met een miskraam. Volgens *haar man had ze die miskraam te wijten aan negatieve aard*stralen (je hebt ook positieve, zoals u verondersteld wordt te weten). Haas was er als 'onpartijdige deskundige' bij geroepen en zijn wichelroede sprak klare taal: het barstte in dit huis van de verdachte aardstralen.

"*Een ernstige situatie die ook in andere huizen moet spelen*", vond Haas. En jawel, al snel bleken er in de buurt ook opvallend veel kankergevallen voor te komen. Er bestaat, volgens Haas, een aantoonbare relatie tussen aardstralen en kanker, al voegt hij eraan toe dat je er óók aanleg voor moet hebben (voor de kanker, maar misschien ook voor de aardstralen).

Wat nu te doen met al die geaardstraalde huizen? De mensen konden er niet langer dan twee jaar in wonen, adviseerde Haas. Eén man had de woningbouwvereniging al zo gek gekregen hem een ander huis te geven. "Anders had ik mijn in brand gestoken", zei de man strijdlustig. De vraag bleef onbeantwoord of aardstralen een stevige fik kunnen overleven. Mijn inschatting: ja, aardstralen zijn heel hardnekkig.

Ik hoop en vertrouw erop dat alles wat ik tot hier heb opgeschreven, een nogal geloofwaardige indruk maakt. Nogmaals, zelf zou ik niets liever doen dan er onvoorwaardelijk in geloven. Er is echter, wat mij betreft, één hinderpaal, en een forse: Tineke. Tineke *wekt iets op dat uitgesproken ondermijnend werkt op mijn ontvan*kelijkheid voor het paranormale: de slappe lach.

Wat is het? Haar moederlijke gestalte, haar Veronica-achtige woordkeus, de goedhartige oogopslag? Ik weet het niet, maar als ik Tineke in een Marokkaanse kaftan het plein van de nieuwe goeroe Sai Baba zie *opstuiven, ga ik onherroepelijk voor de bijl*. Het middenrif doet zijn vernietigende werk. Tineke wil ons doen geloven dat Sai Baba heilige as uit zijn handpalm laat stromen, maar alles wat ik door mijn betraande ogen kan zien, is een tweederangs goochelaar die de as uit zijn mouw staat te schudden.

Daarmee doe ik Tineke eigenlijk groot onrecht, want wat we vooral in haar moeten toejuichen, is haar grote mildheid voor de zwakzinnigen in onze samenleving. Zo had ze IKON-filmer Philip Engelen te gast, de man die ooit een omroepvermogen spendeerde aan een idolate film over Sai Baba. Engelen vertelde dat hij met eigen ogen gezien had hoe Sai Baba de regen en het onweer had tegengehouden ("anders worden de jongens nat", had Baba gezegd), en hoe hij ringen van structuur had veranderd door er drie keer doorheen te blazen. Aan alles kun je merken dat zo'n man ernstig in de war is, en in zo'n geval is Tineke de ideale, geduldige verpleegster.

Wie al een tijdje niet meer helemaal helder in het hoofd is, wie last heeft van spookverschijningen en hinderlijke klopgeesten, doet er daarom goed aan zich onmiddellijk tot Tineke te wenden. Deelname aan haar programma moet een weldadig bad voor de geest zijn. Tineke luistert naar je, ze geeft je het gevoel dat je, ondanks alles, toch nog tot de wereld van de normalen behoort.

Er was een uitzending waarin Tineke drie Amerikaanse vrouwen over hun ervaringen met UFO-nauten liet vertellen. UFO-nauten zijn buitenaardse wezens van ongeveer 1 meter 20, ze hebben grote hoofden en donkere, scheve ogen, en ze bezitten ook een penis (lengte onbekend, maar dat mag geen reden voor onderschatting zijn). De drie Amerikaanse stakkerds vertelden hoe ze door de UFO-

nauten waren ontvoerd en verkracht tijdens een gynaecologisch onderzoek.

"Het was een plezierige verkrachting", vertelde Marilyn, "het was echt heerlijk, maar ik dacht: hoe kan ik het met zo'n griezel doen? Hij was groenachtig, met een slangehuid. Ik voel soms de volgende morgen een gel-achtige substantie tussen mijn benen, en dan weet ik dat ze weer geweest zijn". (Bij Marilyn, maar dit terzijde, leken de UFO-nauten meer op lange Scandinavische mannen, "daar heb ik altijd van gehouden".)

Tineke spreekt zulke dolende zielen niet tegen, ze lijkt volledig in hun verhalen op te gaan, hooguit dwalen haar gedachten soms even af naar de te verwachten kijkcijfers. Zó is zij op haar ontroerende best. Maar als zij dan zo'n Amerikaanse vrouw laat zien dat zij, Tineke, evenals de 'aliens', maar vier vingers heeft, moet ik opeens helaas weer *snikken* van het lachen. Kortom, Tineke moet alleen maar luisteren. Geen gepraat en vooral geen Marokkaanse kaftans.

Wist u overigens dat Tineke ook achter de schermen veel goeds doet? Ik hoorde Jomanda bij de KRO zeggen dat Tineke zo'n fijne vriendin van haar is, en bovendien lid van haar steunfonds.

Dank zij Tineke is Jomanda aan haar opmars in Nederland begonnen. Binnenkort krijgt ook Jomanda haar eigen tv-programma.

Een beschaving moet je oordelen op haar zorg voor de zwakzinnigen, wordt wel eens gezegd. Daar ben ik het roerend mee eens, en dat is dan ook de reden waarom ik het pessimisme over ons omroepbestel niet kan delen.

Hieronder volgt de volledige tekst van het openbaar debat tussen de heren *drs. G.J. Visser en C.P. van der Smagt* tijdens de jaarvergadering van de Vereniging tegen de Kwakzalverij op 8 oktober 1994. Drs. G.J. Visser is onderzoeker bij het Nederlands Instituut voor Eerste Lijns Onderzoek (NIVEL). De heer Van der Smagt is huisarts en bestuurslid van de Vereniging tegen de kwakzalverij.

Samenwerking tussen huisartsen en alternatieve behandelaars:

Een goede zaak, aldus drs. G.J. Visser.

Drie jaar geleden was ik ook op uw jaarvergadering, als geïnteresseerde buitenstaander. Het toeval wilde dat er toen ook een bijeenkomst van de vereniging van homeopathische artsen in de Jaarbeurs was. Uw voorzitter meldde dat, en gaf eventueel verdwaalde homeopaten één minuut om de zaal te verlaten. Er stond niemand op. Dat was maar goed ook, want alleen al het vermelden van die bijeenkomst leidde tot bepaald onvriendelijk gejoel in de zaal. Ik realiseer mij dan ook dat ik voor een publiek praat dat alternatieve geneeswijzen nu niet bepaald een warm hart toedraagt.

Kan ik mij uw persoonlijke opvattingen dus wel voorstellen, u kent de mijne niet. Uit eigen ervaring ken ik de alternatieve geneeswijzen eigenlijk nauwelijks. Een paar jaar terug had ik veel baat bij haptonomie, al heb ik nooit zeker geweten of die vervelende rugklachten uiteindelijk ook niet vanzelf zouden zijn overgegaan. Daar staat tegenover dat homeopathische behandeling van mijn allergische en op dat moment bijna kale kat geen enkel resultaat had, en eerlijk gezegd was ik ook wat sceptisch toen de dierenarts mij een uitvoerige anamnese afnam over de omgang van het beest met andere katten.

Mijn persoonlijke oordeel over alternatieve genezers baseer ik op verhalen van mensen met meer directe ervaring dan ikzelf en op contacten met een groot aantal genezers in het kader van mijn onderzoek. Ook daarin tweeslachtigheid. Ik erger mij bijzonder aan de oeverloze pretenties van sommige alternatieve genezers, die zeggen alle problemen van hun patiënten te kunnen oplossen en menen alsof alleen zij in staat zouden zijn psychische en sociale aspecten bij de somatische klachten te betrekken. Wie dat zegt, is slecht op de hoogte van de huidige huisartsgeneeskunde. Maar ik ken ook mensen die werkelijk gebaat zijn bij hun bezoek aan een alternatieve genezer, en voldoende integere alternatieve genezers om er al bij al zeker niet negatief tegenover te staan.

Drie onderzoeksprojecten

Het zijn mijn eigen alledaagse en niet zo interessante ervaringen. Interessanter zijn de bevindingen van de resultaten van wetenschappelijk onderzoek dat wij sinds het eind van de jaren tachtig hebben uitgevoerd binnen het Nivel, het Nederlands instituut voor onderzoek van de eerstelijnsgezondheidszorg. Het gaat om een drietal onderzoeksprojecten, uitgevoerd op kosten van de belastingbetaler - zoals uw actieblad er waarschijnlijk aan zou toevoegen. Het eerste was een onderzoek naar meningen en ervaringen van huisartsen en hun patiënten, met nadruk op de rol die de huisarts zou kunnen spelen als patiënten uit zijn praktijk een alternatieve genezer bezoeken. Het tweede was een vergelijkbaar onderzoek onder reumatologen en reumapatiënten. Het derde was het opzetten en vervolgens evalueren van een samenwerkingsexperiment van huisartsen en alternatieve therapeuten in de provincie Friesland, waarover de heer Van der Smagt en later ook wijzelf in Medisch Contact hebben bericht.

Vandaag gaat het om de vraag of samenwerking van huisartsen en alternatieve genezers - de term komt wat makkelijker uit mijn mond dan de term: behandelaars - een goede zaak is. Op grond van de resultaten van ons onderzoek is mijn antwoord op die vraag: ja, mits ... Ik zal u trachten uit te leggen waarom dat zo is.

Daartoe wil ik die vraag in twee vragen uiteenleggen. De eerste vraag is dan: is samenwerking wenselijk? en de tweede verwante vraag is: is samenwerking mogelijk? Strikt genomen kan het wetenschappelijk onderzoek alleen op die laatste vraag een antwoord geven. In de vraag naar de wenselijkheid zit een onvermijdelijk subjectief element, al zijn ook voor de beantwoording daarvan best aanwijzingen te vinden in onderzoeksresultaten.

Mensen gaan tòch

Is samenwerking wenselijk?

Volgens het CBS bezoekt bijna zes procent van de Nederlanders ieder jaar een alternatieve genezer, en daar zijn de bezoeken aan een eventueel eigen alternatief werkende huisarts nog niet eens bij meegeteld. Homeopathie is het meest populair, daarna volgen de paranormale geneeswijzen, de acupunctuur en de natuurgeneeswijzen. Zes procent betekent één miljoen mensen, gemiddeld ongeveer 130 patiënten per huisartsenpraktijk. Dat betekent dat iedere huisarts ermee geconfronteerd wordt, of hij dat nu leuk vindt of

niet. Mensen gaan tòch, al wijst de sceptische huisarts ze nog zo vaak op het onwetenschappelijke karakter van alternatieve geneeswijzen, en al verschijnt uw sceptische voorzitter nog honderd keer bij Koot en Bie. De mensen zullen er alleen niet meer met hun huisarts over praten. Daarmee is die ook van het probleem af, maar ik neem niet aan dat dat precies de bedoeling is.

De problemen die zich tijdens een alternatieve behandeling kunnen voordoen, zullen u meer dan wie ook bekend zijn. Mevrouw Roscam Abbing, hoogleraar gezondheidsrecht in Maastricht, gaf deze zomer in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde een uitputtende opsomming van wat er allemaal mis kan gaan, in het bijzonder als artsen zich op het alternatieve pad begeven: artsen doen onvoldoende diagnostisch onderzoek, laten mogelijkheden van de huidige wetenschap liggen, passen therapieën toe waarvan de waarde niet is bewezen, schrijven niet-gecontroleerde medicijnen voor, lichten de huisarts niet in over ingestelde medicatie, interveniëren zonder overleg in de therapie die de behandelend arts op gang heeft gezet en verwijzen patiënten te laat naar het reguliere behandelcircuit terug.

Samenwerkingsexperiment in Friesland

Daar moet je als huisarts dus niets mee te maken willen hebben, zou je zeggen, en u zegt dat ook. Ik zou zeggen: daar moet je als huisarts juist wèl mee te maken willen hebben. Als u dat rijtje van Roscam Abbing nog eens doorneemt, dan zal het u opvallen dat de meeste problemen te maken hebben met de onderlinge communicatie. Juist de huisarts die op één of andere manier - hóe, daar kom ik nog over te praten - met genezers communiceert - ik heb het dan nog niet eens over samenwerking, maar die twee liggen dicht bij elkaar - juist die huisarts kan ervoor zorgen dat hij juist wèl over ingestelde medicatie wordt ingelicht, dat de genezer níet zonder overleg in zijn beleid intervenieert, dat patiënten wèl op tijd naar het reguliere circuit worden terugverwezen. En en passant kan hij in het contact met de genezer ook nog een andere kijk krijgen op de problemen van de patiënt.

Onderzoeksresultaten ondersteunen die gedachte. Voorafgaand aan en na afloop van het samenwerkingsexperiment in Friesland hebben wij de deelnemende huisartsen uitvoerig geënquêteerd. Veruit de meeste van deze huisartsen zeggen dat ze door samen te werken met alternatieve genezers méér over hun patiënten te weten kunnen komen en 'uitgedokterde' patiënten verder kunnen helpen. Na afloop van het experiment zegt 60 procent van deze huisartsen dat het project min of meer aan hun verwachtingen heeft voldaan. Een aantal huisartsen zegt dat zij meer inzicht hebben gekregen in de waarde en het effect van alternatieve geneeswijzen, dat zij meer zicht hebben op hun patiënten en deze beter kunnen begeleiden. Huisartsen laten zich overigens opvallend positief uit over het effect van de alternatieve behandeling. Op de registratieformulieren die in het project werden gebruikt, geeft de huisarts in 46 procent van de gevallen aan dat de toestand van de patiënt na een bezoek aan een homeopaat of acupuncturist is verbeterd.

"Ik doe mijn eigen zegje wel"

En de patiënt zelf? In ons eerste, landelijke onderzoek zegt ongeveer de helft van de patiënten het belangrijk te vinden dat hun huisarts contact heeft met de alternatieve genezer. Zij vinden dat die hun behandeling daardoor beter op elkaar kunnen afstemmen, en dat de huisarts goed ingelicht moet zijn omdat hij nu eenmaal een centrale plaats inneemt in de gezondheidszorg. Een derde argument is dat huisartsen en genezers elkaar kunnen aanvullen omdat zij met een iets andere blik naar de patiënt kijken. De andere helft van de patiënten voelt weinig voor contact. Die twee werelden hoef je niet tot elkaar te brengen, zeggen die. Zij vinden de klacht waarmee zij de alternatieve genezer bezoeken niet belangrijk genoeg om te overleggen, of zij vinden zichzelf mondig genoeg om met de huisarts over het alternatieve ervaringen te praten. "Ik doe mijn eigen zegje wel", zegt een patiënt in de enquête.

Ik stelde mij de vraag: is samenwerking wenselijk? Mijn conclusie is dat dat zo is. Door contact te onderhouden met alternatieve genezers kunnen huisartsen althans een deel van de eerder gesignaleerde problemen helpen oplossen. Die problemen, namelijk, die voortkomen uit een gebrekkige onderlinge communicatie.

Dat brengt mij tot de tweede vraag: is samenwerking van huisartsen en alternatieve genezers ook mogelijk?

Huisartsen, die "er wel wat in zien"

Als u in deze zaal een precieze afspiegeling zou zijn van de Nederlandse artsenwereld, dan wat het antwoord stellig: nee. Maar niet alle artsen zijn lid van uw vereniging, integendeel. Uit het onderzoek van het NIVEL onder een representatieve steekproef van huisartsen blijkt dat een meerderheid - zo'n zestig procent - van de huisartsen positief staat tegenover acupunctuur en homeopathie. Niet alleen wij vonden dat. Ook Knipschild en de zijnen kwamen tot hun eigen verbazing tot de conclusie dat nogal wat huisartsen in alternatieve geneeswijzen geloven. Acupunctuur bij pijn, homeopathie bij bovenste luchtweginfecties en zeker manuele therapie bij chronische rugklachten: menig huisarts ziet er wel wat in.

Maar onze resultaten gaan nog wat verder. De helft van de geënquêteerde huisartsen past zelf in bescheiden mate een of meer alternatieve geneeswijzen toe, meestal homeopathie. Zestig procent van de huisartsen verwijst wel eens patiënten naar een homeopaat of een acupuncturist, al gaat het evenmin om veel patiënten. Een even grote groep heeft werkcontacten met één of meer acupuncturisten of homeopaten, en een grote groep zou die contacten zelfs nog willen intensiveren.

Alternatieve genezers zijn nooit op grote schaal geënquêteerd, maar een ronde langs hun organisaties, in 1987 gemaakt door de Nationale Raad voor de Volksgezondheid, laat zien dat ook de meeste genezers contact hebben met huisartsen. Meestal in die zin dat de huisarts patiënten verwijst en zij de huisarts op de hoogte stellen van de behandeling.

Dat schept een aardige basis voor samenwerking, al verdient die wens tot onderlinge contacten wel enige relativering.

"Ik moet me een beetje indekken"

In de eerste plaats reikt de waardering van huisartsen niet verder dan alternatieve therapeuten die arts of fysiotherapeut zijn (en vergis u niet, dat is zestig procent van de georganiseerde genezers in Nederland) en acupunctuur, homeopathie of manuele geneeskunde toepassen. Natuurlijk zijn er huisartsen die ook patiënten verwijzen naar een paranormale genezer of een iriscopist, maar dat zijn uitzonderingen. Druk van hun omgeving speelt daarin overigens wel een rol. "Ik moet me een beetje indekken", zegt een huisarts die wèl contacten heeft met paranormale genezers. "Als ik teveel mensen zou doorsturen naar een helderziende zou ik wel heel veel kleur bekennen, zowel ten opzichte van mijn patiënten als ten opzichte van mijn collega's. Ik moet vooral niet verguisd worden door andere huisartsen, want ik moet tenslotte ook nog met ze samenwerken".

Ook patiënten zijn zich daarvan bewust, blijkt uit ons onderzoek. Wie een paranormale genezer bezoekt, heeft er minder behoefte aan dat die contact heeft met de huisarts, dan wie een homeopaat bezoekt. Zo schrijft een patiënt van een paranormaal genezer in de enquête: "Ik heb niet de behoefte om mijn mening, levens- en zienswijze aan hem op te dringen. Ieder zijn mening, en ik probeer zorgvuldig met mijn energie om te gaan".

Slechts zelden pakten ze de telefoon

Niet voor niets stelde het NIVEL een reguliere opleiding als voorwaarde aan alternatieve therapeuten die wilden meedoen aan het genoemde samenwerkingsproject in Friesland. Ik wil even bij dat project stilstaan. Doel ervan was de onderlinge communicatie te verbeteren, de behandeling van huisartsen en genezers op elkaar af te stemmen (dus tegenstrijdige interventies te voorkomen) en overeenstemming te bereiken over de indicaties voor een alternatieve behandeling. Na twee en een half jaar bleken die doelstellingen maar ten dele te zijn uitgekomen. Communicatie bleef in die periode vrijwel beperkt tot het uitwisselen van schriftelijke informatie volgens het overeengekomen protocol: slechts zelden pakten huisarts of therapeut nog eens de telefoon om met elkaar te overleggen.

Het probleem van de afstemming bleek veel minder groot dan verwacht. Het kwam niet zo vaak voor dat alternatieve genezers de patiënt het advies geven reguliere medicatie te laten staan, of een specialist te raadplegen voor de klachten. En in de gevallen dat het wel gebeurde, lichtten zij de huisarts daarover in. Omgekeerd komt het ook niet vaak voor dat huisartsen een patiënt die onder alternatieve behandeling is naar een fysiotherapeut of specialist verwijzen, of andere medicatie voorschrijven. De twee blijken elkaar nauwelijks te bijten, althans niet in deze groep. De enige uitzondering is dat huisartsen dikwijls niet op de hoogte zeiden te zijn van adviezen die de genezer aan het eind van de behandeling aan de patiënt had gegeven.

En tenslotte: van overeenstemming over de indicaties voor een alternatieve behandeling was geen sprake, niet in de laatste plaats omdat de genezers het onderling niet eens konden worden. Wel bleken huisartsen en genezer het in de meeste gevallen met elkaar eens te zijn over wat er met de patiënt aan de hand was. Slechts zelden hanteerden de genezers een diagnose die de huisarts niet kon begrijpen, zoals een verstoring van het evenwicht van Yin en Yang. Als alternatieve genezers ook een reguliere opleiding achter de rug hebben, verloopt het contact met de huisartsen kennelijk wel zo makkelijk. Men communiceert dan in reguliere taal. Of, zoals een homeopathisch arts dat verwoordde: "Als ik u iets duidelijk wil maken praat ik ook geen Fries tegen u".

Contacten kunnen beperkt zijn

Het project leerde ons dat samenwerking onder voorwaarden goed mogelijk is, maar dat je niet moet verwachten dat die samenwerking al te intensief zal zijn. Dat is niet zo gek: ook huisartsen en specialisten komen dikwijls niet veel verder dan het verwijzen van patiënten, schriftelijke berichtgeving over de behandeling en zo nu en dan telefonisch overleg.

Dat is tegelijk de tweede relativering van de stelling dat samenwerking mogelijk is: contacten kunnen beperkt zijn. Huisartsen die aan het project meededen zeiden een aantal dingen echt belangrijk te vinden. Ze willen weten dat een patiënt uit de praktijk bij een alternatieve genezer onder behandeling komt, ze willen weten dat de behandeling is afgelopen en wat het resultaat is, en ze willen weten welke adviezen de genezer aan de patiënt heeft gegeven. Ik denk dat je de samenwerking tot die vragen kunt beperken.

In de praktijk hoeft dat niet zo ingewikkeld te zijn. Huisartsen kunnen beginnen een lijst te maken van de genezers die in hun buurt werkzaam zijn. Ze kunnen met elkaar afspreken dat ze alleen zaken doen met genezers van wie de ervaring heeft geleerd dat ze betrouwbaar en integer zijn. Met die genezers kunnen zij vervolgens afspraken maken over de onderlinge berichtgeving, voorzover die nodig is. Het betekent allerminst dat huisartsen zich moeten bijscholen in 250 alternatieve geneeswijzen: elementaire kennis van de belangrijkste geneeswijzen is meer dan voldoende.

Beperking tot acupunctuur en homeopathie

Ik stelde de vraag: is samenwerking mogelijk? Mijn conclusie: ja, maar in de meeste gevallen zal dat beperkt blijven tot genezers die arts of fysiotherapeut zijn, en acupunctuur of homeopathie toepassen. En natuurlijk, aan de andere kant, tot huisartsen die in principe open staan ten opzichte van alternatieve geneeswijzen. En bovendien: maak die samenwerking vooral niet zwaarder dan die met medisch specialisten. Het belang van een goede samenwerking wordt vaak overdreven, zegt de helft van de huisartsen die meededen aan het samenwerkingsproject. En voor uw geruststelling: slechts een minderheid noemt samenwerking met alternatieve genezers een voorwaarde voor een goede beroepsuitoefening.

Ik kom aan het einde van mijn verhaal.

Dunning schreef in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde dat het hem een fundamentele misvatting leek te menen dat regulier en alternatief elkaar voor de rechtbank van de rede zullen ontmoeten en elkaar zullen erkennen. Ik geef hem daarin graag gelijk, want de verschillen zijn groot. In de zorg aan patiënten gaat het echter niet alleen om de rede. Je kan je zelfs afvragen hoe verstandig het is patiënten van een bezoek aan een alternatieve genezer af te houden.

In de eerste plaats: wie daartoe gemotiveerd is, gaat tòch wel, ik zei het al eerder. In ons onderzoek hadden huisartsen die niets van alternatieve geneeswijzen wilden weten niet minder patiënten in hun praktijk die er gebruik van maakten, maar wel méér die er hun mond over hielden.

In de tweede plaats hebben patiënten het recht zelf te kiezen door wie zij zich willen laten behandelen, ook als dat iemand is die de huisarts niet aanstaat. Misschien zoeken patiënten in alternatieve geneeswijzen antwoorden op vragen die de reguliere geneeskunde eenvoudig niet kan geven. Veel kankerpatiënten - blijkt uit ondezoek - voelen zich gekwetst als artsen en verpleegkundigen het gebruik van alternatieve therapiën veroordelen. Van hun huisarts verwachten zij steun voor hun besluit. Daarin ligt een derde argument voor een open houding. In hun rol van vertrouwenspersoon zouden huisartsen niet tegenover, maar juist naast hun patiënten moeten gaan staan.

Het toverwoord van de alternatieven is tegenwoordig 'samenwerking'

C.P. van der Smagt

In de achter ons liggende jaren zeventig en tachtig van deze eeuw, hebben alternatieve genezers in steeds groter aantal en met steeds luider stem geprobeerd het publiek ervan te overtuigen dat er een volwaardig irrationeel alternatief bestaat voor de, in sommige

opzichten nog tekortschietende, rationeel-wetenschappelijke geneeskunde. En het heeft er alle schijn van, mirabele dictu, dat een aantal van deze lieden hier zelf oprecht in geloofde. Afgaande op de cijfers (bijna 2,5 miljoen Nederlanders bezoekt jaarlijks een alternatieve behandelaar, al of niet in het bezit van een artsdiploma) valt het niet te ontkennen dat al die propaganda niet tevergeefs is geweest. Aanvankelijk leek het er op dat degenen die zich doorgaans laten leiden door gezond verstand het fenomeen wat lachend en hoofdschuddend aankeken, in de overtuiging dat het wel een zelfde lot beschoren zou zijn als zovele andere modeverschijnselen. Maar toen in 1981 de, door het departement van Volksgezondheid ingestelde, commissie Muntendam de aanbeveling deed om alternatieve geneeswijzen een min of meer officiële status te geven en op te nemen in het verstrekkingenpakket van de ziekenfondsen, barstte de discussie goed los.

In het begin leek het gezond verstand het onderspit te delven. Want in 1988 trok mijn geachte opponent uit een grote enquête de conclusie dat meer dan de helft van de Nederlandse huisartsen een positief oordeel had over de voornaamste alternatieve geneeswijzen en bijna de helft er af en toe zelf "hobbyde" (ik kom hierop later nog even terug).

De triomf van wat Dekking eens "mystieke geneeskunde" noemde leek nabij. Ter gelegenheid van de kamerverkiezingen in 1989 brachten de gezamenlijke alternatieve koepelorganisaties een "manifest" uit, waarin een aantal eisen aan de politiek werden geformuleerd, zoals inschakeling van alternatieve organisaties in de adviesstructuur van de overheid, geldbedragen van vele miljoenen voor de financiering van onderzoek en alternatieve propaganda, verplicht onderwijs in alternatieve geneeswijzen aan alle reguliere beroepsopleidingen, instelling van leerstoelen voor de alternatieve hoofdstromingen aan de universiteiten en, opnieuw, opneming van alternatieve behandelmethoden in het verstrekkingenpakket van ziekenfondsen en ambtenarenverzekeringen. En in de KNMG werd serieus nagedacht over de vraag of er niet een registratie van alternatieve artsen moest komen.

Verbazingwekkend aanpassingsvermogen

Gelukkig is het allemaal niet zover gekomen. Uit een aantal publikaties van Maastrichtse epidemiologen bleek - wat iedereen natuurlijk al wist - dat van de voornaamste alternatieve behandelwijzen zelden of nooit een positief effect is aangetoond. In de KNMG zegevierde, na heftige discussie, tenslotte de redelijkheid, toen in 1991 een nieuwe gedragsregel werd aangenomen waardoor het in hoofdzaak beoefenen van alternatieve geneeskunst niet langer verenigbaar is met het lidmaatschap.

De alternatieve behandelaars hebben intussen met verbazingwekkend aanpassingsvermogen gereageerd. Haastig verklaart men thans dat de reguliere geneeskunde toch niet helemaal gemist kan worden en **alternatieve** geneeswijzen worden omgedoopt tot **additieve** geneeswijzen, daarmee een veel bescheidener rol opeisend dan tot dusver. Zeer onlangs heeft de Artsenfederatie Alternatieve Geneeswijzen, de AAG, er een A bijgekregen en heet nu Artsenfederatie Alternatieve/Additieve Geneeswijzen. Het toverwoord is tegenwoordig **"samenwerking".**

De commissie alternatieve geneeswijzen van de Nationale Raad voor de Volksgezondheid pleitte in 1990 krachtig voor een synthese tussen alternatieve en reguliere gezondheidszorg en ook de overheid is voorstander van samenwerken en geeft subsidies voor experimenten op dit gebied. Eigenlijk klinkt het allemaal heel idyllisch: de strijdbijl tenslotte begraven en de Nederlandse gezondheidszorg één groot samenwerkingsverband van, op de medische wetenschap gestoelde, reguliere geneeskunde en rond 300 verschillende, op mystiek, astrologie, oosterse filosofieën, historische misvattingen en eeuwenoude volkswijsheid gebaseerde **additieve** geneeswijzen!

Vrij algemeen wordt aangenomen dat samenwerking in het eerste echelon de zorg aan patiënten ten goede komt. Daarvan getuigt het groeiend aantal groepspraktijken, hometeams en gezondheidscentra. De vraag is echter of de samenwerking zich uit moet strekken tot **alle** disciplines. Het antwoord op deze vraag luidt onomwonden nee. De belangrijkste voorwaarde, namelijk, voor een vruchtbare samenwerking is een gemeenschappelijk doel, dat duidelijk geformuleerd moet worden. Dit lijkt het intrappen van een open deur, maar al heel wat enthousiast gestarte samenwerkingsexperimenten zijn voortijdig aan een eind gekomen doordat te elfder ure bleek dat één van de partijen er privé doelstellingen op na hield, die aan de ander niet bekend waren. Hoe moet het doel van samenwerken in de eerstelijns gezondheidszorg dan omschreven worden?

Bevordering zelfredzaamheid patiënt

Huisartsen zijn er in de laatste decennia achter gekomen dat het eerste echelon niet uitsluitend tot taak heeft het oplossen van medische problemen, maar dat het ook een educatieve functie heeft. Hulpverleners in de gezondheidszorg moeten de "mondigheid" (in de meest ideële zin van het woord) van hun patiënten bevorderen. Onder mondige patiënten verstaan wij dan mensen die bereid en in staat zijn om medeverantwoording te dragen voor het eigen welzijn en het vermogen hebben om zelfstandig eenvoudige medische problemen op te lossen. Dit betekent dus dat hulpverleners in de eerste lijn ook moeten opvoeden, voorlichten en andere preventieve activiteiten moeten ontplooien, dat ze de zelfredzaamheid van patiënten moeten bevorderen en dat ze ziekmakend gedrag moeten helpen vermijden. Dit impliceert voor de dagelijkse praktijk van de huisarts o.a. dat samen met de patiënt van elke klacht moet worden nagegaan of deze samenhangt met een *medisch* probleem, waarvoor een *medische* oplossing moet worden gezocht, of dat een medische benadering juist niet geïndiceerd is.

Het merendeel van de klachten waarmee een huisarts geconfronteerd wordt is het gevolg van ziekten die vanzelf genezen, of van psycho-sociale stress, of eenvoudigweg van angst om aan een ernstige ziekte te lijden of invalide te zullen worden. Slechts enkele tientallen procenten van de gepresenteerde klachten is het gevolg van ziekten die zonder behandeling verergeren of tot de dood leiden (tussen haakjes: op het spreekuur van medisch specialisten zijn deze getallen natuurlijk heel anders). Het is evident dat patiënten uit de eerste groep meestal niet gebaat zijn bij een medische benadering van hun probleem, je zelfs hiervan schade zouden kunnen ondervinden. Met name het medicaliseren van problemen van mensen die zich beroerd voelen door psycho-sociale stress of die allen maar angstig of ongelukkig zijn, kan leiden tot wat wij noemen "somatische fixatie" waarbij de patiënt en vaak ook zijn omgeving voortdurend bezig is met lichamelijke klachten en ziekte, en volledig verstrikt raakt in het medisch circuit. Van enige zelfstandigheid of onafhankelijkheid van de gezondheidszorg is dan al gauw geen sprake meer, terwijl de oorzakelijke problemen naar de achtergrond worden gedrongen en zo onbereikbaar worden voor een oplossing.

Alternatieven medicaliseren elk probleem

Alternatieve genezers, in wier patiëntenkring mensen uit deze groep oververtegenwoordigd zijn, medicaliseren nu juist letterlijk **elk** probleem. Ieder die een alternatieve behandelaar consulteert komt, zonder uitzondering, thuis met een (pseudo)diagnose en een (pseudo)medische behandeling. De schade die hierdoor wordt aangericht is moeilijk te meten, maar vermoedelijk enorm groot. Vallen patiënten, die wèl een medische behandeling nodig hebben, in han-

den van alternatieve therapeuten - wat gelukkig veel minder vaak voorkomt - dan ontstaat er een levensgevaarlijke situatie, zoals wij niet zo lang geleden hebben kunnen zien, toen de activiteiten van de iatrosofen de kranten haalden. Waarbij wij nog moeten bedenken dat lang niet elk dodelijk ongeval wordt gepubliceerd.

De conclusie moet dus zijn, dat alternatieve genezers, bij gebrek aan effectieve behandelmethoden, niet in staat zijn om **echte** medische problemen op te lossen, terwijl ze door het medicaliseren van **pseudo**medische problemen schade aanrichten. Ze belemmeren het emancipatieproces van patiënten naar een grotere zelfstandigheid en onafhankelijkheid, één van de doelstellingen van de eerstelijns gezondheidszorg.

Huisartsen moeten dus **niet** samenwerken met alternatieve behandelaars. Dit klinkt natuurlijk prettig eenvoudig, maar in de praktijk blijkt het minder makkelijk om altijd het been stijf te houden, want de druk uit de maatschappij is groot.

Om te beginnen valt het met de "mondigheid" van patiënten over het algemeen nog enigszins tegen. Renate Rubinstein definieerde mondigheid eens als "een grote mond hebben over dingen waarvan je geen verstand hebt" en het is een feit dat veel patiënten dit niveau van mondigheid nog niet ontstegen zijn. Veel patiënten hebben een sterke behoefte aan het medicaliseren van psychologische en maatschappelijke problemen, omdat dit een alibi verschaft en een excuus vormt - tegenover henzelf en tegenover anderen - om de werkelijke problematiek uit de weg te gaan en zo de mogelijkheid geeft om zonder gezichtsverlies te disfunctioneren. Wanneer de huisarts niet wil meewerken vinden deze mensen bij alternatieve genezers gemakkelijk waar ze op uit zijn. En er valt natuurlijk ook niet te tornen aan het onvervreemdbaar recht van ieder om die hulp te zoeken die het best bij zijn behoefte past.

Wie is bonafide, wie malafide?

Van alternatieve zijde, vooral door alternatieve artsen, wordt vaak betoogd dat het maar het beste is, gegeven de maatschappelijke realiteit van de enorme alternatieve consumptie, dat reguliere huisartsen samenwerken met **integere** alternatieve behandelaars, om te voorkomen dat die patiënten, die per se een alternatieve therapie willen proberen, in handen vallen van **malafide** kwakzalvers (hiermee bedoelen ze dan meestal behandelaars zonder artsdiploma). Deze redenering klinkt wel aardig, maar deugt toch voor geen cent.

Ten eerste is het onderscheid tussen bonafide en malafide genezers niet zo eenvoudig te maken. In juridische zin is een genezer bonafide te achten als hij zozeer gelooft in zijn eigen leer, dat hij zichzelf en zijn gezin bij ziekte aan dezelfde behandeling zal onderwerpen als die hij zijn patiënte geeft. Het verhaal gaat - of het waar is weet ik niet, ik heb het van een ex-homeopaat - dat de bekende Amerikaanse homeopaat James T. Kent is overleden aan een appendictis die hij zelf homeopathisch probeerde te behandelen. Hij leverde hiermee weliswaar een overtuigend bewijs van goede trouw, maar was meteen ook niet meer beschikbaar voor samenwerking. Ten tweede maakt het natuurlijk weinig uit of men nu bij een bonafide of aan malafide behandelaar terecht komt; of men nu van de hond of van de kat gebeten wordt, de schade is in beide gevallen even groot. En denkt u niet dat er geen ernstige ongelukken kunnen gebeuren als de genezer een artsdiploma heeft. Bij de twee gevallen met dodelijke afloop uit mijn eigen praktijk was een homeopathisch **arts** betrokken.

Het is bekend dat veel patiënten graag zouden zien dat hun huisarts communiceert met de alternatieve therapeut die ze bezocht hebben of gaan bezoeken. Soms ook vragen ze om een echte verwijzing. De heer C. Baas, bestuurslid van de Vereniging Homeopathische Artsen in Nederland, beticht huisartsen die hun patiënten niet naar bonafide alternatieve behandelaars willen sturen van gemakzucht, onder het motto: "Wie regulier niet kan worden geholpen moet verder niet zeuren". Hij verwijt deze huisartsen dat ze hun patiënten "liever het bos in sturen, waar de echte kwakzalverij vrij spel heeft". Dit is natuurlijk onzin.

Voor verwijzing nooit een indicatie

De huisarts die zijn patiënten zonder verzet hun zin geeft, wetend dat hij ze daarmee blootstelt aan behandelingen waarvan nooit een gunstig effect is aangetoond en waarvan een **on**gunstig effect valt te vrezen, maakt zich in feite schuldig aan verwaarlozing. De huisarts behoort ervoor te zorgen dat zieken, die behandeling behoeven, deze ook krijgen. Mensen met klachten die niet op een behandelbare aandoening berusten, moet hij geruststellen, inzicht trachten bij te brengen in de ware aard van hun onwel voelen en zo nodig de weg wijzen naar hulpverleners **buiten** het medisch circuit. Ongeneeslijk zieken en zogeheten "uitbehandelde" patiënten moet hij helpen hun toestand te leren aanvaarden. Voor verwijzing naar een alternatieve genezer bestaat **nooit** een indicatie. In tegenstelling tot wat collega Baas beweert, is dit helemaal niet zo makkelijk voor de huisarts en het mislukt dan ook vaak, zoals Baas zelf kan vaststellen op zijn homeopathisch spreekuur.

Afgezien van de morele verwerpelijkheid van samenwerken met alternatieve therapeuten, is het ook zeer de vraag of het juridisch wel kan. Een huisarts die verwijst voor een behandeling waarvan hij weet dat de patiënt schade kan ondervinden, kan medeplichtig bevonden worden aan een strafbaar feit. In januari '92 schreef mijn geachte opponent samen met mevrouw Oosterman-Meulenbeld in Medisch Contact over samenwerken tussen huisarts en alternatieve behandelaar in het kader van de, toen nog op stapel staande wet op de Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg.

Een paar citaten: "Voor een juridisch verantwoorde verwijzing naar een alternatieve therapeut vormen de rechten van de patiënt een eerste uitgangspunt. Daarnaast spelen de respectieve bevoegdheden en bekwaamheden van huisarts en alternatief therapeut een rol". Na een uiteenzetting van de rechten van de patiënt volgt dan: "De huisarts zal zich, alvorens hij de patiënt verwijst, van de bekwaamheid van de desbetreffende alternatieve therapeut hebben vergewist. Dit kan onder meer blijken uit het met goed gevolg doorlopen hebben van een alternatieve opleiding, waarvan inhoud en niveau overigens mede de verkregen bekwaamheid bepalen. Mocht bijvoorbeeld achteraf blijken dat de alternatieve therapeut onvoldoende bekwaam was, dan kan de huisarts tuchtrechtelijk aansprakelijk worden gesteld indien hij in dezen bij de verwijzing niet zorgvuldig te werk is gegaan (culpa in eligendo). In zoverre is de verwijzing vergelijkbaar met de aansprakelijkheid van de huisarts voor het kiezen van een bekwame waarnemer".

Tot zover het citaat.

Hoe staat het met de bekwaamheid?

Als ik ooit al lust had gehad om mijn patiënten naar een alternatieve behandelaar te verwijzen, dan zou die me al snel vergaan zijn na het lezen van deze passage. Hoe vergewist men zich in 's hemelsnaam van de bekwaamheid van toverdokters, kruidenvrouwtjes of auralezers? Alleen al in Nederland kan men bij meer dan 280 opleidingsinstituten terecht om zich te bekwamen in één of meer alternatieve behandelmethoden. Voor verscheidene disciplines is meer dan één cursus beschikbaar. Aspirant homeopaten bijvoorbeeld kunnen kiezen uit tal van opleidingen, variërend van een schriftelijke cursus van drie maanden tot een vijfjarige studie met colleges van internationaal bekende homeopaten. De vereiste vooropleiding varieert van lagere school tot artsexamen. Van elke cursus ontvangt men een indrukwekkend getuigschrift, hoewel niet altijd een afsluitend examen hoeft te worden gedaan. Ik kan u verzekeren dat er een grondi-

ge kennis van de homeopathie nodig is om een oordeel te kunnen geven over "inhoud en niveau" van deze opleidingen. Wanneer wij voor het gemak aannemen dat de langste opleiding tot de grootste bekwaamheid leidt, dan zijn zonder twijfel de iatrosofen de bekwaamste genezers van Nederland. Hun opleiding bij de Stichting Collegium Iatrosophicum duurt maar liefst twaalf jaar, in welke tijd door de studenten kennis en inzicht worden verworven - ik citeer nu uit een wervingsfolder van de Stichting - "op het gebied van de gangbare schoolgeneeskunde - embryologie, anatomie, fysiologie, pathologie, etcetera - en op het gebied van de iatrosophische geneeskunst - signatuurleer, fysiognomiediagnose, homeopathie, Jungiaanse analytische psychologie, anthroposophia, etcetera". Minimale studieduur 20 uur per week, kennis van de Engelse en Duitse taal noodzakelijk. Jaarlijks moet een scriptie worden gemaakt, maar een examen of een diploma zijn er niet bij, "want", zegt de leider, Jan Pieter de Kok, "wie onvoldoende verantwoordelijkheid bezit om zonder controle of diploma te kunnen functioneren, zal nooit anderen kunnen genezen".

Denkwerelden overlappen elkaar niet

Nu wordt er wel beweerd dat samenwerking niet zo intensief behoeft te zijn en dat het al gunstig zou zijn voor de patiëntenzorg als huisarts en alternatieve therapeut informatie zouden uitwisselen over gezamenlijke patiënten. Dit berust op het misverstand dat de denkwerelden van reguliere en alternatieve genezers elkaar voor een belangrijk deel overlappen, zodat informatie van de één betekenisvol voor de ander kan zijn. Dit is echter doorgaans niet het geval. Als voorbeeld een stukje informatie dat ik kort geleden ontving van Antonie X, arts, zich noemende specialist alternatieve geneeskunst, over een kerngezonde 55-jarige vrouw die bij mij was geweest met klachten over vermoeidheid en huwelijksproblemen. Citaat:

"Bloeddruk 130/80, gewicht 60 kg, lengte 1.70 cm. Algemene energiedoorstroming: wisselend magnetisch veld door overprikkeling vanuit de spijsvertering. Tevens verstoring van de activiteit van IgE. Algemene aurische uitstraling normaal. In het oppervlakkige yang vinden wij na eventuele correctie van de meting voor gebruikte medicijnen en genotmiddelen: actuele energie 10% en reserve-energie 10% (norm. 100%). In het yang vinden wij behalve de eventueel uit het yin komende spanningen: een flinke overprikkeling van de thalamus (hyperactiviteit) en een overprikkeling van de bovenste verwarmer (epifyse). In het yin vinden wij: een blokkeren van het ganveld. Dit krachtveld heeft een rechtstreekse relatie met het elektromagnetische veld van de lever. Bij nadere analyse blijkt die een gevolg van intolerantie/allergie voor klokhuisvruchten (appel, peer, mispel). In het diepe yin vinden wij aan diepe yin-energie 100%. Verder vinden wij bij belasting een verstoring van de diepe energie. Als homeopathische constitutie vinden wij quebracho D6, kreosotum D6. De constitutie conclusie zal dan moeten luiden: overgevoeligheid klokhuisvruchten en neurotismen. Als therapie zal moeten worden aangeraden om dieet en druppels te gaan gebruiken. De prognose bij een nauwkeurig opvolgen van de adviezen is langzaam beterende energiebalans. De geschatte behandelduur is 18 maanden. Aanbevolen controle om de vier weken". Einde citaat.

Huisartsen hebben niets aan informatie van kwakzalvers. Omgekeerd betekent het geven van informatie aan alternatieve behandelaars een vorm van erkenning, die de status van de geadresseerde verhoogt en die het vertrouwen van de patiënt in de genezer kan doen toenemen. Dit is waarschijnlijk ook het enige waar de alternatieve genezer op uit is, want in echte medische informatie over zijn patiënt is hij doorgaans niet wezenlijk geïnteresseerd.

Dames en heren, om wille van de tijd moet ik afronden.

De kloof is volstrekt onoverbrugbaar

Tot slot wil ik graag nog een poging doen om twee misverstanden uit de weg te ruimen.

Het eerste betreft het gunstige oordeel van huisartsen over alternatieve geneeswijzen dat mijn geachte opponent in 1988 vaststelde. In 1990 beklaagde prof. Menges, toenmalig voorzitter van de Commissie Alternatieve Geneeswijzen van de Nationale Raad voor de Volksgezondheid, zich over het feit dat de kennis over alternatieve geneeswijzen bij reguliere artsen zo gebrekkig was. Hij vreesde dat dit ongunstig zou werken op de door hem zo vurig begeerde synthese tussen alternatief en regulier. Wat die gebrekkige kennis betreft had hij ongetwijfeld gelijk. Wat het vermeende ongunstige effect op de samenwerking betreft waarschijnlijk niet. Ik denk dat die gebrekkige kennis zowel verantwoordelijk is voor de gunstige mening over alternatieve geneeswijzen die mijn opponent gevonden heeft, als voor het feit dat hier en daar samenwerking tussen huisartsen en alternatieve behandelaars überhaupt mogelijk blijkt. Wie de moeite neemt zich serieus te verdiepen in de achtergronden en uitgangspunten van de voornaamste alternatieve behandelwijzen beseft al gauw hoe kolossaal breed en volstrekt onoverbrugbaar de kloof is die gaapt tussen het universitair medisch denken en de irrationele geneeskunst. Mijn opponent zou waarschijnlijk in 1988 tot minder verrassende conclusies zijn gekomen als hij de huisartsen niet alleen had gevraagd wat ze van alternatieve geneeswijzen vonden, maar ook wat ze er van wisten.

Het tweede misverstand betreft het placebo-effect. Hoewel alternatieve genezers doorgaans met klem ontkennen dat hun successen aan placebowerking moeten worden toegeschreven, ligt hierin uiteraard de enige verklaringsmogelijkheid voor het feit dat hun patiënten vaak subjectieve verbetering ervaren. Nu raakt het onder vertegenwoordigers van de wetenschappelijke geneeskunde de laatste tijd steeds meer in de mode om zich in positieve zin over placebo-therapie uit te laten. Zo zouden alternatieve behandelaars, de placebotherapeuten bij uitstek, met hun grote zekerheid, hun niet door kritische zin gehinderd zelfvertrouwen, hun autoritair optreden en hun magie en rituelen in staat zijn het "zelfhelend vermogen" van hun patiënten te bevorderen. Het teweeg brengen van het placebo-effect zou de basis van de geneeskunst zijn (ik citeer de secretaris van de Commissie Alternatieve Behandelwijzen van de Gezondheidsraad) en reguliere artsen zouden van hun alternatieve collega's moeten leren hoe ze dit effect meer kunnen uitbuiten (tussen haakjes: iets dat ze juist de laatste 30 jaar met veel inspanning hebben proberen af te leren).

Nee, wat aankomende medici moeten leren is om hun patiënten met respect, geduld, belangstelling en medegevoel tegemoet te treden, niet omdat dit zo'n sterk placebo-effect heeft, maar omdat het hoort bij hun vak en in belangrijke mate het aanzien van de medische stand bepaalt. Uitbuiten van placebowerking maakt patiënten afhankelijk en het nut er van wordt overschat. Met placebo's kunnen voornamelijk subjectieve verbetering worden bereikt, objectieve veranderingen zijn marginaal, echte genezingen komen niet voor. Placebo's zijn wel ideaal om patiënten *tevreden* te stellen en de tevredenheid van patiënten van alternatieve genezers is over het algemeen dan ook groot, zoals mijn geachte opponent heeft vastgesteld. Maar, *dames en heren, tevreden patiënten zijn niet noodzakelijkerwijs* ook gezondere mensen. Dit wordt fraai geïllustreerd door cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek waaruit blijkt dat consumenten van alternatieve geneeskunst evenveel gebruik maken van tweedelijns-voorzieningen als mensen die nooit naar een alternatieve therapeut gaan, terwijl ze zelfs *meer* gebruik maken van reguliere eerstelijnsvoorzieningen en bovendien meer medicijnen slikken.

Actieblad — APRIL 1995, 106E JAARGANG NR. 2

TEGEN DE KWAKZALVERIJ

UITGAVE VAN DE VERENIGING TEGEN DE KWAKZALVERIJ, VERENIGING TOT EVALUATIE VAN ALTERNATIEVE BEHANDELMETHODEN EN TOT BESTRIJDING VAN DE KWAKZALVERIJ

VSM dolf onderspit bij kort geding

In een kort geding, dat de Alkmaars fabrikant van homeopathische middelen, VSM, heeft aangespannen tegen de Vereniging tegen de Kwakzalverij heeft de vice-president van de Amsterdamse arrondissementsrechtbank de drie eisen van VSM afgewezen en VSM veroordeeld tot het betalen van de proceskosten.

VSM had geëist dat het de vereniging zou worden verboden ongunstige mededelingen te doen over homeopathica en/of de Symphytum-component van het smeermiddel SRL-gelei c.q. Spiroflor/SRL gelei. Deze gelei is overigens geen homeopathisch middel maar de beide wrijfmiddelen zijn goed voor een kwart van de omzet van VSM. De Nederlandse naam van Symphytum is smeerwortel. Bepaalde bestanddelen van de smeerwortel bleken bij dierproeven een kankerverwekkende werking te tonen.

De VSM eiste ook dat de vereniging in het eerstvolgende nummer van het apothekers-vakblad Pharmaceutisch Weekblad een rectificatie zou plaatsen. In dit weekblad hadden voorzitter C.N.M. Renckens en secretaris H. de Vries in een artikel dat in het najaar van 1994 verscheen geschreven "Een bestseller als de SRL-gelei bijvoorbeeld, - waarvan de Symphytum-component in dierproeven kankerverwekkend is gebleken - zal dan hopelijk van de markt verdwijnen".

In het vonnis wordt de eis dat de vereniging geen ongunstige mededelingen over homeopathica mag doen afgewezen. "De discussie dient een zwaarwegend maatschappelijk belang". Daarnaast is, aldus het vonnis het algemeen belang gediend met een openbaar debat over toxische en carcinogene pyrrolizidine-alkaloïden, die voorkomen in planten, waaronder Symphytum. Ook medewerkers van VSM hebben in het verleden in publicaties in het Pharmaceutisch Weekblad gewezen op de aanwezigheid van die stoffen in planten.

Het vonnis werd gewezen door de vice-president van de arrondissementsrechtbank te Amsterdam, mr. U.W. Bentinck. Als advocaat trad voor de vereniging op het bestuurslid mr. Th.J. Douma; procureur was mr. W.D.T.D. Wiarda.

In ons volgende nummer komen wij uitvoerig terug op dit kort geding.

Korte geschiedenis van het Voorhoeve Schwabe Merk (VSM)

De gebroeders Bruinsma, oprichters van onze Vereniging, schreven in 1878 'De kwakzalverij met geneesmiddelen en de middelen om haar te bestrijden', waarin zij hun strategie uitvoerig beschreven en dat daarmee jarenlang de basis zou vormen voor de activiteiten van onze Vereniging. Reeds toen vormden de fabrieksmatig en commercieel bereide kwakzalversmiddelen een zeer belangrijk onderdeel van het kwakzalversbedrijf en het aanpakken van die firma's bezorgde onze voorgangers zeer veel werk. In Van Vegchel's 'Medici contra kwakzalvers', waarin hij de historie van deze strijd beschrijft, vindt men daarvan een goede beschrijving. Een goede prestatie van de Bruinsma's was o.a. de ontmaskering van Dr. Airy, een door de Duitse firma Richter bedachte geneesheer die nooit bestaan heeft. Fraaie beloftes in voorlichtingsmateriaal en reclamemateriaal met talrijke tevredenheidsbetuigingen van gebruikers: de strijd ertegen was taai. Mooi was dan ook, dat de VTK kon onthullen, dat Dr. Airy, volgens Richter een 'geleerd en deskundig man, die helaas te vroeg was overleden', alleen in de fantasie van Richter had bestaan. Agressieve tegen-actie van de firma Richter bleef niet uit. (De Bruinsma's werden vergeleken met de joden, die Christus hadden gekruisigd!)

Beroemd wegens zijn miljoenen-omzet en internationale activiteiten was destijds ook de Engelse firma Holloway, die een zeer intelligent advertentiebeleid voerde en zalf en pillen verkocht.

Net als veel andere firma's proclameerde Holloway ook het één-merk beginsel: 'Gebruik slechts Holloway artikelen en knoei niet met andere middelen'.

Wij kunnen die oude brochure van onze oprichters nog goed gebruiken, want net als in die tijd zijn er ook thans nog kwakzalversbedrijven en veel is hun tactiek niet veranderd. 'Vertrouw op homeopathie van VSM!'. Even professioneel als in het begin van deze eeuw Holloway en Richter opereert thans een expansief en succesvol bedrijf op de kwakzalversmarkt onder de naam VSM. Deze firma is in 1965 ontstaan uit een fusie van een Zaanse apotheek (Herten-Apotheek), die al sinds 1899 in licentie Wilmar Schwabe-homeopathica verkocht, en het Haagse bedrijf Homeopathie Voorhoeve. Het nieuwe bedrijf begon in Zaandam onder leiding van de

(vervolg op pag. 2)

Inhoud

Colofon

Vereniging tegen de Kwakzalverij

Opgericht 1 januari 1881
Correspondentie-adres: Jister 17-19, 8446 CD Heerenveen; tel. 05130-25956

Bestuur:

Voorzitter: C.N.M. Renckens, Hoorn
Secretaris: H. de Vries, Heerenveen
Penningmeester: I.H. Harms, Hardenberg
Leden: drs. P.C. Bügel, Groningen; mr. Th. Douma, Haarlem; I.H. Harms, Hardenberg; C.P. van der Smagt, de Bilt; prof.dr. H. Timmerman, Voorschoten; W.M. Veenema, Joure; H. de Vries, Heerenveen; W. Zijp, Enkhuizen
Adviserend lid: S. Lelie, Middelburg
Redacteur: J.Th. Balk, Keverberg 54, 1082 BE Amsterdam.
Het Actieblad tegen de Kwakzalverij verschijnt 5x per jaar.
Abonnement: *f* 35 per jaar.

Postgiro van de Vereniging: 32237 ten name van Penningmeester van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, Hardenberg.
De contributie bedraagt thans minimaal f 40 zulks met inbegrip van het abonnement op het Actieblad tegen de Kwakzalverij; voor studenten en leerlingverpleegkundigen f 10; begunstiger wordt men door een schenking aan de vereniging van minimaal f 100.

In memoriam prof. dr. F.A. Nelemans

Begin maart overleed op 79-jarige leeftijd prof. dr. F.A. Nelemans. De overledene is voor de Vereniging tegen de Kwakzalverij zeer belangrijk geweest. Toen de vereniging zich - het was in 1979 - in een impasse bevond heeft hij zich sterk gemaakt voor de voortzetting van deze oude en waardevolle vereniging. Samen met dr. Meinsma, prof. Polak, D. Uitterdijk, mr. Holtrop en Lelie schreef hij toen de nota Toekomstverkenningen. Sinds geruime tijd draait de vereniging weer goed. Zonder de inspanning van prof. Nelemans had dat er wellicht anders uitgezien.
Van 1979 tot 1993 heeft de overledene zich als adviseur van het bestuur verdienstelijk gemaakt maar ook toen hij zich in verband met gezondheidsredenen terugtrok bleef hij de verrichtingen van de vereniging aandachtig volgen.
Prof. Nelemans was hoogleraar farmacotherapie in Utrecht en één van de drie redacteuren van Lammers, Nelemans en Siderius een zeer belangrijk farmacologie-leerboek waarmee generaties van artsen zijn opgegroeid. Zijn afstuderende apothekers adviseerde hij altijd met klem lid te worden van onze vereniging.
De Vereniging tegen de Kwakzalverij is dankbaar voor alles wat wijlen prof. Nelemans in de strijd tegen de kwakzalverij heeft gedaan. Hij ruste in vrede.

(vervolg van pag. 1)

jonge apotheker J.L. Fontijn, wiens vader ook al bij het Zaanse bedrijf werkte. De produktie van dat bedrijfje kon echter 'achter op de fiets' worden weggebracht en Fontijn wilde groter worden. Hij had de wind mee, want juist in die jaren begon de bloei van de alternatieve geneeswijzen en Fontijn werd plotseling een veel gevraagd spreker op bijeenkomsten waar het alternatieve genezen in de belangstelling stond.

Snelle groei van VSM te Alkmaar

Hij zelf schreef deze belangstelling ook toe aan de democratiseringsbeweging uit die jaren, waardoor de burger mondiger werd en zelf wel besliste waar en hoe hij zijn genezing nastreefde. VSM leed er niet onder, want in 1981 bereikte het bedrijf al een omzet van 10 miljoen gulden per jaar en verhuisde het naar een groter terrein te Alkmaar. Er werkten toen inmiddels vijftig man personeel. De groei zette fors door: in 1985 was de omzet 12 miljoen, in 1986 16 miljoen, in 1989, met inmiddels 180 man personeel, 33 miljoen. In dat jaar opende NEFARMA-voorzitter Sanders, die VSM overigens niet toeliet tot zijn machtige en invloedrijke organisatie (Die kwakzalvers wilde men er toch liever niet bij hebben!), de uitbreiding van het bedrijfscomplex te Alkmaar met 2600 vierkante meter. Inmiddels beslaat het bedrijfscomplex 8000 vierkante meter. De omzet in 1994 bedroeg intussen 47 miljoen gulden. Bedrijfskundig gesproken is hier dus sprake van een enorm succesvol bedrijf, dat menig ondernemer of belegger tot uiterste jaloezie zou brengen. Het succes is natuurlijk niet uit de lucht komen vallen, men had de tijdgeest en de politiek mee. Jarenlang zat de homeopathie volledig in het ziekenfondspakket, waardoor bij veel artsen met een rationeel voorschrijfpatroon nog altijd een fors en resistent cynisme bestaat tegenover politici en verzekeraars, die roepen, dat er op de geneesmiddelen wel bezuinigd kan worden.

VSM zelf werkte hard aan zijn image en aan dat van de homeopathie. Cursussen, themadagen, workshops, symposia, rondleidingen, documentatiemateriaal enzovoorts, enzovoorts. Men richtte zich zowel tot de leek (Pinkhof wees er in 1917 al op, dat de homeopaat zijn patiënt tot mede-ingewijde maakt) als tot artsen, dierenartsen, tandartsen, therapeuten, drogisterijen en dergelijken. Ook werd een wetenschappelijke Onderscheiding ingesteld, genoemd naar de inmiddels overleden homeopatische nestor Arij Vrijland. Fontijn was tot 1990 algemeen directeur en werd in dat jaar opgevolgd door een directieteam van drie personen: Roosenboom, financieel-economisch directeur, Bech, directeur Commerciële zaken en Dicke, apotheker als directeur Farma. Fontijn was al sinds 1985 voorzitter van NEHOMA, een lobby-club, die de regelgeving zo wilde bevorderen, dat nieuwe mededingers op de profijtelijke markt beter geweerd konden worden, al staat het in de statuten van NEHOMA iets anders geformuleerd.

"Ziekte is een vastgelopen zelfherstel"

VSM is intussen Fontijn nog niet echt vergeten, want zij kende de Arij Vrijland Onderscheiding 1994 maar aan hemzelf toe! Er viel niemand te bedenken, die de homeopathie zo zeer had bevorderd als Fontijn en de werknemers van VSM profiteren er immers nog dagelijks van. De veelbelovende Dicke heeft inmiddels het voorzitterschap van NEHOMA van Fontijn overgenomen - ach wat is die wereld klein - en heeft bij zijn aantreden kortweg zijn brede visie op de geneeskunde weergegeven. De verslaggever van het *Pharmaceutisch Weekblad* (1994, p. 1206) noteerde uit zijn mond: *"Ziekte is een vastgelopen zelfherstel, en homeopathische en fytotherapeutische middelen ondersteunen en bevorderen zelfherstel. Deze middelen zullen niet alléén de oplossing zijn: ook rust, een goed gesprek en bijvoorbeeld fysiotherapie zijn belangrijk. Dicke: "Een invasieve therapie is eerder een belemmering voor zelfherstel".*

Wat een heerlijke simpele visie op genezen en ziek-zijn: uw buurvrouw zou het niet beter hebben kunnen zeggen. De laatste passage over de schadelijkheid van invasieve therapie zou natuurlijk aanleiding kunnen zijn voor een strafklacht wegens smaad jegens de kwakzalver. Dicke zegt hier niet minder dan dat operaties schadelijk voor de gezondheid zijn! Voor ondergetekende vormen operatieve ingrepen een belangrijk en onmisbaar onderdeel van zijn medisch handelen en datzelfde geldt voor duizenden andere snijdende specia-

specialisten. De bijdrage van de moderne heelkunde aan het welzijn van de mens is enorm en boven elke twijfel verheven: dagelijks ondergaan in ons land honderden mensen operaties, die regelrecht levensreddend zijn. Maar volgens Dicke is de kankerchirurgie, de traumatologie, de keizersnede, blindedarm-operatie, enz. eerder een belemmering voor het herstel dan een bijdrage! Wij hebben hier niet meer te maken met slechtheid, maar met domheid en de lezer beslisse wat nu eigenlijk erger is. Hoe dat ook zij, één ding staat vast: met dit soort coryfeeën in de leiding lijkt de toekomst van VSM nog vele jaren veilig gesteld. De Nederlander slikt het wel.

C.R.

Verenigd Europa en de homeopathie

Van Euro-skepticisme geen spoor

Alweer enkele jaren geleden schreef Martin van Amerongen een vrolijk stukje onder de titel *Een oorlogsverklaring aan de romantiek.* Het stukje, dat later is opgenomen in de bundel Een helleveeg, bevat een liefdesverklaring aan het Europa van de vele verschillende nationaliteiten. De auteur kankert er lustig op los: 'Eigenlijk heb ik helemaal niet zo'n zin in een geüniformeerd Europa waarin ik mijn steak *au poivre* in restaurant *In den Dorschvlegel* op de Keyserlei met een *ecu* moet betalen'. Met sardonisch genoegen herinnert Van Amerongen zijn lezers aan een CBS-documentaire uit het begin van de jaren tachtig, waarin werd voorgerekend, dat de Europese illusie precies honderdvijftig dollar per parlementair uitgesproken woord kostte: Met andere woorden, zo gauw een Europarlementariër zegt: "Mister chairman, I shall be brief...." wijst de kassa reeds 900 dollar aan. Er is door het ontstelde Europese Parlement onmiddellijk een commissie geïnstalleerd die na maximaal 900 dollar spreektijd besloot een half miljoen gulden voor een positieve film over Europa beschikbaar te stellen".

Het ongenoegen over de enorme kosten, die het lidmaatschap van de Europese Unie met zich meebrengt, leeft ook bij onze tegenwoordige regering. Eind december 1994 sprak minister van financiën Zalm van de zorgelijke situatie, dat Nederland niet het rijkste land van de EU is, maar wel de grootste nettobetaler. Nederland betaalt dit jaar 4,4 miljard gulden meer aan de EU dan het in de vorm van subsidie terug ontvangt. Dat bedrag dreigt op te lopen tot 6 miljard in 1999. Ook minister-president Kok deelt de mening van zijn penningmeester: op 20 januari 1995 eiste Kok dat de EU financiële meevallers niet uitgeeft, maar teruggeeft aan de lidstaten. Hebben al die enorme uitgaven dan helemaal geen voordelen voor de Nederlandse consument c.q. patiënt? Jawel, hier is toch enig goed nieuws te melden. Na een voorbereidingsperiode van 37 jaar, namelijk vanaf 1965 toen al werd vastgelegd, dat geneesmiddelen pas dan op de markt mogen komen als ze van tevoren zijn geregistreerd, is de EU er dan in geslaagd om Richtlijn 92/73/EEG vast te stellen, waarin richtlijnen voor het registreren van homeopathische middelen zijn aangegeven! Daarnaast heeft Nederland nu officieel besloten te gaan deelnemen in het COST B4 project over niet-conventionele geneeswijzen.

Wat betekent deze richtlijn voor ons?

Wat deze richtlijn voor ons land gaat betekenen, werd in de rubriek Farmacie en samenleving van het *Pharmaceutisch Weekblad nr. 45* van eind oktober 1994 uitvoerig beschreven door VWS-ambtenaar mr. drs. J.A. Lisman. Op verzoek van de redactie gaven NEHOMA (anoniem) en Vereniging tegen de kwakzalverij (Renckens en De Vries) in datzelfde nummer commentaar op de nieuwe wettelijke regeling voor homeopathica. Voor details zij de geïnteresseerde lezer verwezen naar het oorspronkelijke artikel, maar kortweg komt de regeling neer op een indeling in drie categorieën. De eerste categorie is die van de zogenaamde sumplicia: middelen, die uitsluitend uitwendig of oraal mogen worden toegediend, die uit één stof bestaan, en die zo ver verdund zijn, dat ze gegarandeerd onschadelijk zijn. Voor deze categorie middelen vindt, krachtens artikel 7 van de Richtlijn, geen enkele toetsing plaats met betrekking tot de werkzaamheid, maar er bestaat ook een absoluut verbod op het noemen van een therapeutische indicatie. Het betreft in de praktijk een kleine groep middelen, die na de bekende individuele diagnostiek door de klassiek werkende homeopaat kan worden voorgeschreven.

De tweede categorie (genoemd in artikel 9) is die van de zogenaamde complexmiddelen, waarvoor geldt dat ze in principe geschikt zijn voor zelfmedicatie (Hahnemann draait zich gedurig om in zijn Parijse graf). Voor deze produkten, die wel een therapeutische indicatie zullen mogen voeren, zal de werkzaamheid dus moeten worden aangetoond. Nu zou men denken, dat daarvoor in de moderne farmacologie uitstekende methoden bestaan, maar dat zou, aldus Lisman, de facto een blokkade betekenen voor een grote groep homeopathische middelen.

Hoe de werkzaamheid te bewijzen?

"So what?" horen wij u denken. Maar, nee, aldus de VWS-technocraat, "deze optie is geen reële". De registratieprocedure zal weliswaar overeenkomsten vertonen met de registratie van 'allopathische middelen' (Lisman dixit), maar er zal verschil worden gemaakt in de wijze waarop de werkzaamheid bewezen zal moeten worden. In de nog te ontwerpen ministeriële regeling zullen speciale, op homeopathische leest geschoeide regels worden ontworpen, waarbij "te denken valt aan verwijzingen naar de homeopathische literatuur en monografieën". Dan is er nog een 'restgroep', die niet voor de vereenvoudigde procedure in aanmerking komt, maar die ook niet geschikt is voor zelfmedicatie. De volledige inwerkingtreding wordt niet verwacht voor het jaar 2000, aldus Lisman.

In haar commentaar schrijft NEHOMA ingenomen te zijn met de voorgenomen regelgeving, die volgens haar recht doet aan het bijzondere karakter van de homeopathische uitgangspunten. NEHOMA heeft zich, via de kantlijn, al lang sterk gemaakt voor deze Europese regelgeving en had bovendien al vanaf 1988 haar eigen systeem, de NPI, waarin complexmiddelen ter toetsing konden worden aangeboden. Deze groep is niet zo zeer gezien het "bijzondere karakter van de homeopathische uitgangspunten", maar natuurlijk wel commercieel het meest interessant! (Wij blijven het toch vreemd vinden, dat de idealisten van NEHOMA meer aan hun handel denken, dan aan de klassieke homeopaten, die al die tijd met niet getoetste simplicia hebben moeten doormodderen. Je verbaast je er gewoon over, dat dat nog wel eens goed ging, maar dat terzijde.)

Pseudo-homeopathisch wrijfmiddel

Uw vertegenwoordigers verwoordden gemengde gevoelens bij de nieuwe wettelijke regeling. Het liefst hadden wij natuurlijk in het geheel geen registratie, omdat elke vorm van registratie bij de leek de gedachte kan doen postvatten, dat het hier om werkzame geneesmiddelen zou gaan, terwijl de homeopathica immers "volstrekt onwerkzaam en nutteloos zijn". Tegen de registratie van de simplicia is natuurlijk weinig bezwaar te maken en de nadruk op de gewenste

veiligheid zou ook nog zijn goede kanten kunnen hebben. Als voorbeeld noemden wij de SRL-gelei (een pseudo-homeopathisch wrijfmiddel tot voor kort aangeprezen tegen gewrichtsklachten, beenbreuken, eczeem in de gehoorgang, voorhoofdsholte-ontsteking en aambeien: *"bien étonnés de se trouver ensemble"*, zou Benveniste zeggen), waarin het in dierproeven kankerverwekkend gebleken Symphytum als nauwelijks verdunde tinctuur aanwezig is. Voor de registratie van de complexmiddelen eisten wij, dat er absoluut geen concessies aan de bewijsvoering gedaan zouden mogen worden. Gewone klinisch-farmacologische proeven, dubbelblind en niets anders. Als tweederangs homeopathische literatuur wordt geaccepteerd, dan zou de hele registratie toch werkelijk bijzonder weinig voorstellen.

Twee alterneuten afgevaardigd

In mijn toespraak op de jaarvergadering van oktober jongstleden meldde ik u reeds, dat wij hadden vernomen, dat ons land zou gaan deelnemen aan het Cost project met betrekking tot het wetenschappelijk onderzoek van niet-conventionele behandelwijzen. De geruchten, dat ons land een pro-alternatieve onderzoeker zou afvaardigen naar het managementcomité van dat Europese project, brachten ons ertoe een brief aan de minister van VWS te richten, waarin wij daartegen bezwaren aanvoerden. Inmiddels is bekend geworden, dat Nederland in alle stilte het Memorandum of understanding heeft ondertekend op 29 september 1994.

De namen van de twee landgenoten, die over de in te dienen onderzoeksprojecten gaan meebeslissen, zijn inmiddels ook bekendgemaakt: het zijn *hardcore* alterneuten. De eerste, wiens naam al medio 1994 circuleerde is de voor onze lezers niet onbekende dr. C.W. Kramers, als epidemioloog verbonden aan de vakgroep Algemene gezondheidszorg van de Rijksuniversiteit te Utrecht[1]). Hij is daarnaast echter vooral redacteur van het kwakzalversblad *Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde (Actieblad* juni 1992) en wetenschappelijk adviseur van de Vereniging van Homeopathische Artsen Nederland, die daardoor straks een makkelijke entree zullen vinden als zij willen mee-eten uit de Europese ruif, die 21 miljoen ecu (44 miljoen gulden) bevat!

De tweede Nederlandse vertegenwoordiger is de heer J.H. Engelbart, anaesthesist en acupuncturist. Deze werd opgeleid tot anaesthesist in het Wilhelmina Gasthuis te Amsterdam en was geruime tijd verbonden aan het AMC als hoofd van de pijnpoli aldaar[2]). Na een, naar verluidt onvrijwillig vertrek uit die functie, is hij thans woonachtig in België, waar hij zegt werkzaam te zijn in Utrecht. Bij navraag op het secretariaat van de hoogleraar anaesthesiologie van het AZU blijkt men daar nooit van hem te hebben gehoord.

Het is ongehoord, dat minister Borst een dergelijke eenzijdige delegatie naar het COST B4 managementcomité heeft afgevaardigd. En dat terwijl zij in haar vorige leven, als voorzitter van de Gezondheidsraadcommissie over het wetenschappelijk onderzoek van alternatieve behandelwijzen, nog zo treffend had vastgesteld, dat het goed mogelijk is onderzoeksmethoden te ontwikkelen, die zowel voor alterneuten als regulieren aanvaardbaar zijn. Het zou dus minimaal in de rede hebben gelegen als zij, indien Nederland toch zou deelnemen aan dit twijfelachtige initiatief, bijvoorbeeld een regulier en een alternatief onderzoeker zou hebben afgevaardigd.

Het bestuur van de Vereniging tegen de Kwakzalverij heeft zich op 20 januari 1995 met een brief gericht tot de vaste kamercommissie voor de Volksgezondheid om zich over deze blunder van de minister te beklagen (zie hieronder; op pag. 11 het antwoord van de minister). Minister Zalm zal misschien niet ontevreden zijn, dat ons land via dit project weer enkele miljoenen uit de EU-pot terugsluist, maar wij delen dat gevoelen allerminst.

1) Kenmerkend citaat: "Cardiodoron is een middel, dat bij aandoeningen van hart en bloedvaten wordt toegepast. Het wordt bereid uit de bloemen van twee in bepaalde opzichten 'tegengestelde' planten: de primula en de ezelsdistel. Een spoortje van het giftige bilzenkruid completeert het geheel".

2) Kenmerkend citaat: "Acupunctuur volgens (traditionele acupunctuursyndromen is, merendeels op geleide van symptomatiek geduid volgens de westerse geneeskunde, gericht op hetstel van het '5 fasen evenwicht' met betrekking tot het desbetreffende meridiaan-syndroom, om in dat kader het geneesproces - gerelateerd aan de westers geduide symptomatiek - te bevorderen".

Protest tegen afvaardiging van alternatieven

De Vereniging tegen de Kwakzalverij heeft zich met de hierna volgende brief gewend tot de Vaste Kamercommissie voor de Volksgezondheid.

Sinds 1993 loopt in de Europese Unie het zogenaamde COST project B4. De afkorting COST staat voor: European Co-operation in the field of Scientific and Technical Research. Het project B4 betreft onderzoek van 'unconventional medicine', enerzijds de kosten-baten aspecten en daarnaast zijn socioculturele betekenis alsmede onderzoek naar werkzaamheid en schadelijkheid. Aanvankelijk deden elf landen mee aan het project en inmiddels heeft ook de Nederlandse regering besloten tot deelname: op 29 september 1994 heeft zij het Memorandum of Understanding ondertekend.

Vast staat, dat diverse landen sterk pro-alternatief denkende onderzoekers hebben afgevaardigd. Met name de Duitse, Zwitserse en Britse gedelegeerden behoren tot die categorie. Wij hebben er dan ook begin september 1994 bij de minister van VWS op aangedrongen dat ons land er voor zou kiezen een kritisch onderzoeker af te vaardigen. Als vooral gekozen wordt voor mensen, die zich onttrekken aan het gewone forum van de reguliere 'scientific community', dan gaan alternatieve artsen oordelen over alternatieve onderzoeksvoorstellen en dan ontstaat het weinig aanbevelenswaardige fenomeen van slagers, die hun eigen vlees keuren!

Inmiddels hebben wij moeten vernemen, dat de minister als Nederlandse vertegenwoordigers in het managementcomité van COST B4 twee alternatieve artsen heeft benoemd, een in België woonachtige acupuncturist-anaesthesist en een anthroposofisch epidemioloog met homeopathische opvattingen. Wij betreuren deze keuze van de minister ten zeerste en willen daarover bij u ons beklag doen. De steeds grotere meerderheid van pro-alternatief denkende artsen in de leiding van COST B4 zal er zeker toe leiden, dat een- en andermaal getracht zal worden de werkzaamheid van alternatieve geneeswijzen aan te tonen. Dat dat een kansloze onderneming is, dat is in ons land al afdoende aangetoond door de analyse, die het bureau Research voor Beleid in 1990 in opdracht van WVC maakte van alle WVC-gesubsidieerd onderzoek naar alternatieve geneeswijzen in de jaren tachtig. U kent het resultaat: de opbrengst bleek feitelijk nihil[1]).

De miljoenen ECU's, die beschikbaar zijn kunnen beter besteed worden aan onderzoek naar de keerzijden van het alternatief genezen en aan de inzet van sociaalwetenschappelijke onderzoeks-

methoden naar de populariteit van dit hedendaags obscurantisme in de geneeskunde. In ons land zou bijvoorbeeld de antropologisch georiënteerde werkgroep Magie en Geneeskunde zeer nuttig werk kunnen verrichten.

Door de beslissing van de minister van VWS om namens Nederland alternatieve artsen te benoemen wordt de kans verder vergroot, dat de gereserveerde 21 miljoen ECU (44 miljoen gulden) volledig op zal gaan aan tot mislukken gedoemd effectiviteitsonderzoek en valt te vrezen dat het COST B4 project zal ontaarden in een propaganda-machine voor alternatieve geneeskunde!

Steeds bereid tot een nadere toelichting, tekent met de meeste hoogachting, namens de Vereniging tegen de Kwakzalverij,

C.N.M. Renckens, voorzitter.

1): Elst CA van. Evaluatie Onderzoeksbeleid Alternatieve Geneeswijzen. Eindrapport. Leiden: Research voor Beleid, 1990. Zie ook blz. 11 van dit Actieblad.

Moest dat nu zó, o Consumentenbond?

In juli 1994 verraste de Consumentenbond zijn leden met een artikel in de Consumentengids over "medische handboeken" voor leken. Er werden er 14 getest, waarbij vooral werd gelet op de informatie over kinderziekten en de adviezen voor zelfhulp aan ouders van zieke kinderen. Zeven van deze werkjes hadden betrekking op homeopathie, merkwaardigerwijs door de auteur van het artikel ook *medische* handboeken genoemd. De normale boeken werden besproken door twee regulier werkende artsen, de homeopathische door één homeopathisch arts. Over de waarde van de homeopathie als zodanig werd geen uitspraak gedaan, omdat "de keuze voor gewone geneeskunde of homeopathie immers een kwestie van persoonlijke voorkeur is", aldus het artikel.

Een onbegrijpelijk standpunt en ongewoon voor de Consumentenbond, die anders toch juist het publiek pleegt te waarschuwen tegen de aanschaf van nutteloze produkten, zeker wanneer er ook nog gevaarlijke kanten aan zitten zoals bij kwakzalverij. Door deze houding worden leken gemakkelijk in de waan gebracht dat homeopathie een volwaardig alternatief voor de reguliere geneeskunde kan bieden en hun arme kinderen mogen het gelag betalen. Uit niets in het artikel bleek dat ouders er verstandiger aan doen de homeopathieboekjes links te laten liggen zodat ze niet in de verleiding komen om de vele aanbevolen homeopathische middelen tegen koorts toe te passen of op homeopathische wijze het "innerlijk evenwicht" van hun peuters te herstellen. Of, wat nog erger is, hun kinderen niet te laten inenten omdat "de jonge lichamen niet goed zijn ingesteld op de doses min of meer giftige vreemde eiwitten, die hun te pas en te onpas worden toegediend" (aldus het enige als matig beoordeelde homeopathieboek).

De boekjes werden niet alleen beoordeeld op volledigheid, gemak, duidelijkheid, bruikbaarheid en uiterlijk, maar ook op "juistheid". Wat moet een consument zich voorstellen bij de mededeling dat het boek "homeopathie in de praktijk" beduidend juister is dan "homeopathie juist voor kinderen" (binnen de homeopathie zijn diverse stromingen te onderscheiden) en even juist als een aantal reguliere voorlichtingsboeken? In het als beste koop beoordeelde homeopathieboekje zijn nota bene alle aanbevolen middelen van één en dezelfde firma. Het is een raadsel wat de Consumentenbond bewogen heeft om zich zo weinig kritisch op te stellen. Het laten bespreken van homeopathische handboeken door homeopathische artsen is volgens de voorzitter van onze vereniging te vergelijken met slagers die hun eigen vlees keuren. Het valt te hopen dat de leden van de Consumentenbond in het vervolg op een wat objectievere wijze zullen worden voorgelicht over alternatieve geneeswijzen.

En nu de Amerikaanse zusterorganisatie

Dat het ook anders kan wordt aangetoond door de Amerikaanse zusterorganisatie van de Consumentebond, the Consumers' Union. In the Consumers Reports, de Amerikaanse Consumentengids, verscheen al in januari 1987 een uiterst kritisch artikel over homeopathie.

Na een boeiend overzicht gegeven te hebben van de geschiedenis van de homeopathie, met haar grote bloei in de negentiende eeuw en haar vrijwel volledige neergang in het begin van de twintigste, beschrijft de auteur hoe de "back-to-nature-movement" en de groeiende preoccupatie van het publiek met alles wat maar het etiket "natuurlijk" kreeg opgeplakt, nieuw leven blies in de stervende behandelmethode. Hoewel er nooit een geneeskrachtige werking van werd aangetoond, wat van reguliere medicamenten voor toelating wel wordt geëist, hebben homeopathica in de VS sinds 1938 een legale status; via een wet die senator Royal Copeland, die tevens homeopathisch arts was, door het Congres loodste. Homeopathische middelen mogen alleen op recept worden afgeleverd, maar er zijn in de VS slechts een paar honderd homeopathische artsen en dierenartsen. De laatste jaren is er echter een sterk toegenomen gebruik door allerlei zich homeopaat noemende kwakzalvers die zich op het gat in de markt hebben gestort, terwijl ook de illegale vrije verkoop enorm is gegroeid. De Consumers' Union vond bij een onderzoek in reformhuizen en postorderbedrijven een groot aanbod van homeopathische middelen voor ernstige ziekten zoals hartaandoeningen, nierkwalen en kanker. Slechts in uitzonderingsgevallen grijpt de overheid in.

De schrijver van het stuk noemt het opvallend dat de enorme propaganda voor homeopathische middelen in strijd is met het voornaamste uitgangspunt van de homeopathie: de zorgvuldige aandacht waarmee voor iedere patiënt afzonderlijk het passende middel wordt gezocht. Het artikel wordt besloten met de vaststelling dat alle geneeswijzen waarbij, net als in de homeopathie, onwerkzame middelen worden gebruikt - of ze nu worden voorgeschreven door artsen of door kwakzalvers - een potentieel gevaar voor de patiënt inhouden: "ineffective drugs are dangerous drugs when used to treat serious or life-threatening disease". Tenslotte roept de auteur de federale overheid op om de bestaande wetgeving aan te passen en de eisen van werkzaamheid, veiligheid en afwezigheid van onhoudbare claims, die wel voor andere geneesmiddelen gelden, ook van toepassing te verklaren op homeopathica.

C.P. van der Smagt.

De Bilt, januari 1995.

De homeopathie als pseudowetenschap

De homeopathische leer is een typisch voorbeeld van een pseudowetenschap. Zonder een reeks van objectieve waarnemingen wordt een theorie opgesteld, het 'similia principe'.

In een beschouwing in het *Pharmaceutisch Weekblad* van 9 december 1994 ter gelegenheid van een jubileumbijeenkomst van Nehoma (Nehoma is de overkoepelende organisatie van homeopathische en fytofarmaceutische bedrijven) wordt door de aanhangers van de leer der homeopathie gezegd dat bij homeopathische middelen geen effecten worden waargenomen. De consequente uitwerking van het 'similia-principe' en de daaraan gekoppelde ideeën van de effecten van zeer hoge vergunningen leidt, zoals verwacht, tot de fantastische consequentie dat een vloeistof (of zelfs vaste stof) waarin geen enkele molecule van de veronderstelde actieve stof meer aanwezig is, een therapeutisch resultaat kan veroorzaken. Natuurlijk, Hahnemann (en zijn navolgers) zei (zeggen) dat er sprake zou zijn van waarnemingen waarvoor een sluitende verklaring voor de theorievorming ontbrak. Dit berust op een misverstand: er is bij deze zogenaamde waarnemingen niet sprake van *objectieve waarnemingen* die bij *herhaling* worden gedaan. Tot op de dag van vandaag is niet vastgesteld dat met op de homeopathische theorie en praktijk bereide middelen een therapeutisch effect kan worden verkregen. Pas als zo'n effect vaststaat (de waarneming), heeft het zin aandacht aan theorievorming te schenken.

Inderdaad, aanhangers van de homeopathie verwijten hun tegenstanders, zonder enige reden overigens, dat deze hun 'leer' verwerpen, omdat ze niet aan de theorie willen. Maar ook dat is een misverstand. Deze tegenstanders zijn er op uit eerst een effect te zien; daarna is er de tijd voor theorievorming en experimenten.

Homeopathie en wetenschappelijk onderzoek

Een flink aantal jaren geleden probeerde ik met professor Ariëns, net als ik een verklaard scepticus ten aanzien van de homeopathie, met VSM tot een onderzoek te komen dat *de aard van waarnemingen* (in de zin zoals hierboven bedoeld) zou kunnen krijgen. We wilden vaststellen, door gebruik te maken van specifieke antilichamen, dat er in 'homeopathische verdunning' toch nog zo iets als een afdruk van de oorspronkelijke stof zou zijn. Er zou gebruik worden gemaakt van echte blanco's, de experimenten zouden door een onafhankelijk laboratorium 'klinisch' worden uitgevoerd. Het gesprek met de wetenschappelijke directie van VSM werd gevoerd in het bijzijn van dr. R. van Wijk, celbioloog (Medische Faculteit, Universiteit Utrecht), adviseur van VSM.

Het gesprek leidde tot niets. VSM gaf al zoveel geld uit aan research, zei men, en eerst zouden de resultaten van een groot onderzoek uitgevoerd door Van Wijk en zijn collegae worden afgewacht. Inderdaad, Van Wijk heeft met VSM-steun inmiddels een groot programma uitgevoerd en recentelijk verscheen de publikatie "Cultured mammalian cells in homeopathy research; the similia principle in self-recovery". De publikatie, een boekwerk van 230 pagina's, werd door de Universiteit van Utrecht gepubliceerd en kreeg in de dagbladen veel aandacht. Door VSM wordt het werkstuk in De Volkskrant van 12 november 1994 begroet met "een belangrijke stap" vooruit, terwijl VSM gelijk meedeelde het onderzoek verder te zullen steunen (en ik had toch zo gehoopt nu eens aan de beurt te zijn).

VSM heeft uiteraard gelijk in het getoonde enthousiasme. Velen zullen immers geloven wat sommige kranten suggereerden: een bewijs voor de werkzaamheid van de homeopathie. Natuurlijk is dat niet waar. En Van Wijk realiseert zich dat, gezien enkele uitspraken die in dagbladen verschenen. Maar tegelijkertijd weet hij ook op welke manier VSM de publikatie gebruikt. Net zoals de bekende Benveniste-publikatie destijds volstrekt ten onrechte zoveel positieve reacties veroorzaakte, net zoals de publikatie van Knipschild *et al.* enige jaren geleden velen deed geloven "Zie je nou wel, homepathie werkt!". Wetenschappers zouden zich veel meer de reikwijdte van hun publikaties en uitspraken moeten realiseren dan ze veelal doen.

Het onderzoek van Van Wijk

Wat hebben Van Wijk *et al.* gedaan? Men wil zo graag het similia-principe bewijzen, de theorie waarop het bouwwerk van de homeopathie berust. Ze behandelen culturen van geïsoleerde cellen met een schadelijke concentratie van een metaalzout (cadmium of arsenicum) of brachten de cultuur op een schadelijk hoge temperatuur. Vervolgens werd waargenomen dat er bij de cellen snel sprake was van gewenning. Bovendien stelde men vast dat culturen die bloot waren gesteld aan een schadelijke dosis cadmium (ionen) zich sneller herstellen als tijdens de herstelfase een lage concentratie van hetzelfde cadmium aanwezig is.

Het similia-principe werkt, zo wordt bijna gejuicht. Maar Van Wijk *et al.* weten maar al te goed dat hun waarnemingen niet zoveel om het lijf hebben. Adaptatie van biologische systemen aan toxische invloeden is een maar al te bekend fenomeen. Bacteriologen weten daar van mee te praten; de multiresistente bacteriestammen vormen een groot probleem. Maar er zijn ook hogere organismen die op een vergelijkbare manier reageren: er zijn zelfs insekten die niet meer kunnen leven zonder DDT. Inderdaad, ook bij farmacodynamische effecten (effecten op lichaamseigen cellen, in tegenstelling tot effecten bij chemotherapeutische zoals bacteriële stoffen) is er sprake van snelle gewenning. In die gevallen berust het effect op up- of downregulatie; een stimulans van de receptor maakt deze receptor minder gevoelig, terwijl er bij een blokkade het omgekeerde gebeurt. In de farmacotherapie zijn er belangrijke consequenties; bij de toepassing van blokkers (b.v. de bekende beta-blokkers) mag de therapie niet abrupt gestopt worden, omdat het receptorsysteem overgevoelig is geworden. En wat te denken van de vele werkelijk verslaafde, aan welk middel dan ook, mensen? Hier werkt een vergelijkbaar principe.

Het grootste deel van de studie van Van Wijk beschrijft de mogelijke verklaring van het ontstaan van de resistentie, de inductie van de zogenaamde 'heatshock proteins' (*hsp's*): eiwitten, die door een cel worden geproduceerd onder invloed van een schadelijke stof of schadelijke omstandigheden (hitte b.v., vandaar de naam). Dit deel van het werk, hoe zorgvuldig ook uitgevoerd, voegt eigenlijk niets toe. De *hsp's* zijn bekende celfactoren; over de precieze rol van de *hsp's* is evenwel nog lang niet alles begrepen. Het eventuele belang van de studies betreft de resistentie, maar daar blijkt ook dus niets nieuws onder de zon te zijn, zeggen deskundigen.

Het werk dat gepubliceerd wordt, ziet er technisch goed uit. Het valt wel op dat de auteurs regelmatig over effecten spreken, zonder aan te geven dat er sprake is van statistische significantie, hetgeen nogal ongebruikelijk is in wetenschappelijke publikaties.

Kritiek op het werk van Van Wijk

Celbiologen blijken van mening te zijn dat Van Wijk niets bijzonders heeft gemeten. Natuurlijk denkt Van Wijk daar anders over, maar ook volgens de literatuur, zoals die in de publikatie door de auteurs zelf wordt aangehaald, lijkt hij daar weinig reden voor te hebben.

De homeopathie als pseudowetenschap

De homeopathische leer is een typisch voorbeeld van een pseudowetenschap. Zonder een reeks van objectieve waarnemingen wordt een theorie opgesteld, het 'similia principe'.

In een beschouwing in het *Pharmaceutisch Weekblad* van 9 december 1994 ter gelegenheid van een jubileumbijeenkomst van Nehoma (Nehoma is de overkoepelende organisatie van homeopathische en fytofarmaceutische bedrijven) wordt door de aanhangers van de leer der homeopathie gezegd dat bij homeopathische middelen geen effecten worden waargenomen. De consequente uitwerking van het 'similia-principe' en de daaraan gekoppelde ideeën van de effecten van zeer hoge vergunningen leidt, zoals verwacht, tot de fantastische consequentie dat een vloeistof (of zelfs vaste stof) waarin geen enkele molecule van de veronderstelde actieve stof meer aanwezig is, een therapeutisch resultaat kan veroorzaken. Natuurlijk, Hahnemann (en zijn navolgers) zei (zeggen) dat er sprake zou zijn van waarnemingen waarvoor een sluitende verklaring voor de theorievorming ontbrak. Dit berust op een misverstand: er is bij deze zogenaamde waarnemingen niet sprake van *objectieve waarnemingen* die bij *herhaling* worden gedaan. Tot op de dag van vandaag is niet vastgesteld dat met op de homeopathische theorie en praktijk bereide middelen een therapeutisch effect kan worden verkregen. Pas als zo'n effect vaststaat (de waarneming), heeft het zin aandacht aan theorievorming te schenken.

Inderdaad, aanhangers van de homeopathie verwijten hun tegenstanders, zonder enige reden overigens, dat deze hun 'leer' verwerpen, omdat ze niet aan de theorie willen. Maar ook dat is een misverstand. Deze tegenstanders zijn er op uit eerst een effect te zien; daarna is er de tijd voor theorievorming en experimenten.

Homeopathie en wetenschappelijk onderzoek

Een flink aantal jaren geleden probeerde ik met professor Ariëns, net als ik een verklaard scepticus ten aanzien van de homeopathie, met VSM tot een onderzoek te komen dat *de aard van waarnemingen* (in de zin zoals hierboven bedoeld) zou kunnen krijgen. We wilden vaststellen, door gebruik te maken van specifieke antilichamen, dat er in 'homeopathische verdunning' toch nog zo iets als een afdruk van de oorspronkelijke stof zou zijn. Er zou gebruik worden gemaakt van echte blanco's, de experimenten zouden door een onafhankelijk laboratorium 'klinisch' worden uitgevoerd. Het gesprek met de wetenschappelijke directie van VSM werd gevoerd in het bijzijn van dr. R. van Wijk, celbioloog (Medische Faculteit, Universiteit Utrecht), adviseur van VSM.

Het gesprek leidde tot niets. VSM gaf al zoveel geld uit aan research, zei men, en eerst zouden de resultaten van een groot onderzoek uitgevoerd door Van Wijk en zijn collegae worden afgewacht. Inderdaad, Van Wijk heeft met VSM-steun inmiddels een groot programma uitgevoerd en recentelijk verscheen de publikatie "Cultured mammalian cells in homeopathy research; the similia principle in self-recovery". De publikatie, een boekwerk van 230 pagina's, werd door de Universiteit van Utrecht gepubliceerd en kreeg in de dagbladen veel aandacht. Door VSM wordt het werkstuk in De Volkskrant van 12 november 1994 begroet met "een belangrijke stap" vooruit, terwijl VSM gelijk meedeelde het onderzoek verder te zullen steunen (en ik had toch zo gehoopt nu eens aan de beurt te zijn).

VSM heeft uiteraard gelijk in het getoonde enthousiasme. Velen zullen immers geloven wat sommige kranten suggereerden: een bewijs voor de werkzaamheid van de homeopathie. Natuurlijk is dat niet waar. En Van Wijk realiseert zich dat, gezien enkele uitspraken die in dagbladen verschenen. Maar tegelijkertijd weet hij ook op welke manier VSM de publikatie gebruikt. Net zoals de bekende Benveniste-publikatie destijds volstrekt ten onrechte zoveel positieve reacties veroorzaakte, net zoals de publikatie van Knipschild *et al.* enige jaren geleden velen deed geloven "Zie je nou wel, homepathie werkt!". Wetenschappers zouden zich veel meer de reikwijdte van hun publikaties en uitspraken moeten realiseren dan ze veelal doen.

Het onderzoek van Van Wijk

Wat hebben Van Wijk *et al.* gedaan? Men wil zo graag het similia-principe bewijzen, de theorie waarop het bouwwerk van de homeopathie berust. Ze behandelen culturen van geïsoleerde cellen met een schadelijke concentratie van een metaalzout (cadmium of arsenicum) of brachten de cultuur op een schadelijk hoge temperatuur. Vervolgens werd waargenomen dat er bij de cellen snel sprake was van gewenning. Bovendien stelde men vast dat culturen die bloot waren gesteld aan een schadelijke dosis cadmium (ionen) zich sneller herstellen als tijdens de herstelfase een lage concentratie van hetzelfde cadmium aanwezig is.

Het similia-principe werkt, zo wordt bijna gejuicht. Maar Van Wijk *et al.* weten maar al te goed dat hun waarnemingen niet zoveel om het lijf hebben. Adaptatie van biologische systemen aan toxische invloeden is een maar al te bekend fenomeen. Bacteriologen weten daar van mee te praten; de multiresistente bacteriestammen vormen een groot probleem. Maar er zijn ook hogere organismen die op een vergelijkbare manier reageren: er zijn zelfs insekten die niet meer kunnen leven zonder DDT. Inderdaad, ook bij farmacodynamische effecten (effecten op lichaamseigen cellen, in tegenstelling tot effecten bij chemotherapeutische zoals bacteriële stoffen) is er sprake van snelle gewenning. In die gevallen berust het effect op up- of downregulatie; een stimulans van de receptor maakt deze receptor minder gevoelig, terwijl er bij een blokkade het omgekeerde gebeurt. In de farmacotherapie zijn er belangrijke consequenties; bij de toepassing van blokkers (b.v. de bekende beta-blokkers) mag de therapie niet abrupt gestopt worden, omdat het receptorsysteem overgevoelig is geworden. En wat te denken van de vele werkelijk verslaafde, aan welk middel dan ook, mensen? Hier werkt een vergelijkbaar principe.

Het grootste deel van de studie van Van Wijk beschrijft de mogelijke verklaring van het ontstaan van de resistentie, de inductie van de zogenaamde 'heatshock proteins' (*hsp's*): eiwitten, die door een cel worden geproduceerd onder invloed van een schadelijke stof of schadelijke omstandigheden (hitte b.v., vandaar de naam). Dit deel van het werk, hoe zorgvuldig ook uitgevoerd, voegt eigenlijk niets toe. De *hsp's* zijn bekende celfactoren; over de precieze rol van de *hsp's* is evenwel nog lang niet alles begrepen. Het eventuele belang van de studies betreft de resistentie, maar daar blijkt ook dus niets nieuws onder de zon te zijn, zeggen deskundigen.

Het werk dat gepubliceerd wordt, ziet er technisch goed uit. Het valt wel op dat de auteurs regelmatig over effecten spreken, zonder aan te geven dat er sprake is van statistische significantie, hetgeen nogal ongebruikelijk is in wetenschappelijke publikaties.

Kritiek op het werk van Van Wijk

Celbiologen blijken van mening te zijn dat Van Wijk niets bijzonders heeft gemeten. Natuurlijk denkt Van Wijk daar anders over, maar ook volgens de literatuur, zoals die in de publikatie door de auteurs zelf wordt aangehaald, lijkt hij daar weinig reden voor te hebben.

Er zijn een aantal aspecten die wèl zeer opvallend zijn. De auteurs lijken niet het 'echte' homeopathische principe te volgen: cadmium wordt met cadmium bestreden. Dat zij zo. Onbegrijpelijk is het dat waar de aanhangers van de homeopathie zo vaak spreken van "heel de mens" en "niet een ziekte maar een zieke wordt behandeld", nu hun gelijk proberen te halen door geïsoleerde cellen te bestuderen. Vreemd.

Maar er is nog een veel serieuzere kritiek op het werkstuk, vooral omdat de resultaten in verband worden gebracht met het homeopathische principe. Homeopathie is gebaseerd op de theorie van het similia-principe en wordt gekarakteriseerd door de toegenomen werkzaamheid bij toenemende verdunning. In de studies van Van Wijk worden normale concentraties toegepast, niks geen hoge 'potenties'. Ook dat zij zo; Van Wijk probeert daar, niet erg overtuigend, een rechtvaardiging voor te vinden. Het lijkt echter ontwaarschijnlijk dat de echte lage concentraties niet zijn 'geprobeerd'. Een positief resultaat zou immers zeer van pas komen. Als deze veronderstelling juist is, is het erg opvallend dat de gevonden resultaten niet zijn gepubliceerd.

Het ware voor de aanhangers van het similia-principe ook gewenst geweest dat de onderzoekers zouden hebben aangetoond dat ook bij de door hen toegepaste concentraties het effect toeneemt als de concentratie wordt verlaagd. Helaas, de auteurs laten na zo'n omgekeerde dosis-werking relatie te laten zien, sterker nog, er wordt zelfs niet over gesproken. En dat doet mijn inziens de deur nog eens dicht.

De publiciteit

De vraag is natuurlijk wat we met zo'n publikatie als die van de groep van Van Wijk aanmoeten. Negeren? Nee, het zijn gevaarlijke documenten in de handen van producenten van homeopathische produkten. Steeds weer wordt er willens en wetens naar publikaties als die van Benveniste, van Knipschild en nu die van Van Wijk verwezen. "Vertrouw op homeopathie, zie de studie van Van Wijk". Publikaties als de nu bekritiseerde zullen niet snel in de gewone wetenschappelijke tijdschriften verschijnen. Maar je kunt ze natuurlijk altijd zelf uitgeven. Of bijvoorbeeld een stichting of vereniging gebruiken. Of proberen de hoedster van de wetenschap, de universiteit, voor je kar te spannen. Dat is Van Wijk, en VSM, gelukt. Niet alleen blijkt de Universiteit Utrecht kennelijk weinig kritisch te zijn in dit soort gevallen, ze beschouwt de studie kennelijk zo belangrijk dat er in de promotionele activiteiten van deze universiteit melding van wordt gemaakt.

De rol van de overheid

Het wordt tijd dat de overheid eens wat beter gaat letten op haar taak ten aanzien van de aanprijzingen van wat als geneesmiddel wordt aanbevolen. Jarenlang wordt al geaarzeld met betrekking tot een verplichte, normale registratie, ook voor homeopathische produkten. Zoiets lijkt moeilijk te zijn, zonder dat duidelijk is waarom dan wel. Maar ook ten aanzien van reclame zijn maatregelen gewenst. En hier zijn er toch simpele regels? Het is toch eenvoudigweg verboden om medische claims te bezigen voor niet geregistreerde produkten? En ten aanzien van reclame voor geneesmiddelen, laten we voor één keer de produkten zomaar eens noemen, toch ook nog zoiets als een code waarin de georganiseerde industrieën afspreken aan welke regels men zich zal houden. "Vertrouw op homeopathie", waarom eigenlijk? Omdat publikaties als die van Van Wijk iets willen doen geloven? Nou, dan zijn er heel veel meer publikaties waaraan je zou kunnen ontlenen dat er geen reden is op de homeopathie te vertrouwen. En daar zou de overheid ook eens op kunnen letten: geen bewijs voor effectiviteit zou toch tot verbod op verkoop moeten leiden?

H. Timmerman.

Correspondentie

"Allopathische geneesmiddelen"

In een artikel in het Pharmaceutisch Weekblad nr 45 van onze voorzitter, de heer C.N.M. Renckens, en ook in ons eigen Actieblad zelf kom ik meer dan eens het woord "allopathie" tegen. Naar mijn weten is het begrip "allopathie" door homeopathen uitgevonden en daarmee impliciet onzinnig. Homeopathen kennen aan het begrip "allopathische geneesmiddelen" de betekenis toe van geneesmiddelen die tegengestelde (letterlijk: vreemd of van buiten af) verschijnselen effectueren als de ziekte die men wil genezen. Dit zoals bekend in tegenstelling tot homeopathische middelen die juist dezelfde uiterlijke verschijnselen geven als de ziekte zou kunnen doen. Voor de meeste huidige vormen van pharmacotherapie is het begrip "allopathie" een volstrekt onzinnige en simplistische weergave. Te denken valt aan ondermeer substitutietherapieën zoals met insuline of thyroxine, profylaxe met vaccins, hypertensiebestrijding met bijvoorbeeld ACE-remmers, SSRI's bij vitale depressies, enz., enz., enz. Kortom het woord "allopathie" past slechts bij de naïeve en simplistische denkwijze van homeopathen.

Ik stel dan ook voor dat in navolging van o.a. de inspectie volksgezondheid wij uitsluitend spreken van:

1: geneesmiddelen (en niet allopathische- of reguliere geneesmiddelen);
2: homeopathische middelen (en niet homeopathische geneesmiddelen).

R.M. Veldmeijer, Ouderkerk aan den IJssel.

U heeft volkomen gelijk. Ook ik heb een enorme afkeer van het woord 'allopathie', een soort scheldwoord, dat door de homeopaat wordt gebruikt om te suggereren, dat er twee gelijkwaardige, concurrerende types geneesmiddel zouden bestaan. Ik vermijd het woord dan ook zo veel mogelijk. Als ik het al eens gebruik, dan is er sprake van een 'slip of the pen' van het meest vervelende soort. Het stuk, dat De Vries en ondergetekende in het Pharmaceutisch Weekblad nr. 45 van 1994 schreven, heb ik driemaal nagelezen, maar ik kwam daarin gelukkig het woord allopathie niet tegen! Ik wil echter hierbij beloven, dat voortaan ieder die mij op het gebruik van die afschuwelijke term betrapt, vorstelijk beloond zal worden. (En daarbij mag rustig gedacht worden aan een Kwatta-reep of aanverwant lekkers!) Overigens wilde ik dat de woordkeus van VWS en inspectie zo zorgvuldig was als de heer Veldmeijer stelt. De heer mr. drs. J.A. Lisman, verbonden aan het ministerie van VWS, die in hetzelfde nummer van het Pharmaceutisch Weekblad de voorgenomen regelgeving met betrekking tot de homeopathica uiteenzette, gebruikte helaas het woord 'allopathische middelen' in zijn stuk. Ook de hoofdinspecteur farmacie en medische technologie, de heer P.H. de Vree, sprak in een toespraak tot NEHOMA op 18 november 1994 herhaaldelijk van 'allopathie'. Het kan zijn, dat hij zich in dat zwakbegaafde gezelschap in voor hen zo begrijpelijk mogelijke taal uitdrukte, maar betreurenswaardig blijft het wel. Zoals wij het overigens ook betreurenswaardig en onbegrijpelijk vonden, dat De Vree in diezelfde toespraak NEHOMA, die zijn tienjarig bestaan vierde (waar blijft de tijd?), veel voorspoed toewenste.

C.N.M. Renckens.

Over Voll, Popp e.a.

"Homeopathie begint, waar wetenschap ophoudt"

Fred Neelissen is tandarts te Overveen en voor onze lezers bepaald geen onbekende (*Actieblad* maart 1989). De reden daarvoor is, dat Neelissen niet gewoon tandarts is, maar een homeopathisch tandarts, die daarnaast nog zeer vaardig is op het gebied van de electro-acupunctuur van Voll (*Actieblad* januari 1990). Neelissen voert nog slechts op parttime-basis een gewone tandheelkundige praktijk, maar besteedt meer aandacht aan zijn alternatieve praktijk. Hij neemt daarbij ook patiënten in behandeling, die men bij een tandarts niet zo snel zou verwachten. Last van duizeligheid, moeheid, allergie, darmontstekingen, hartproblemen: bij Neelissen kan men terecht! Neelissen, die vroeger in de Nederlandse Maatschappij voor Tandheelkunde (NMT) een redelijk gezaghebbend man was en ondanks zijn kwakzalverijen nog steeds lid is van de afdelingsraad Haarlem en omstreken van de NMT, was de eerste voorzitter van de door VSM krachtig in het zadel geholpen Nederlandse Vereniging van Homeopathisch Tandartsen (NVHT).

In die kwaliteit deelde hij in interviews mee, dat ziekten en klachten ten gevolge van amalgaam prima met behulp van de electro-acupunctuur van Voll konden worden opgespoord. Hij is regelmatig te vinden in de brievenrubriek van het *Nederlands Tandartsenblad* (NT) en het wetenschappelijke *Nederlands Tijdschrift voor Tandheelkunde* (NTT), waar hij zijn alternatieve opvattingen met verve uitdraagt. Voorzitter van de NVHT is hij niet meer, maar hij heeft zeker een waardig opvolger gevonden in de Uitgeester tandarts Heintzberger. Deze is niet alleen praktiserend homeopaat, maar hij heeft ook uitgesproken opvattingen over het werkingsmechanisme van die duistere geneeswijze.

Zo stelde Heintzberger in het advertorialblad *Tandartspraktijk* van februari 1994, dat 'homeopathie begint waar wetenschap ophoudt'. Hij wees daar ook op de 'ontdekkingen' van de Duitse celbioloog Popp (die geen enkel artikel in een goed peer-reviewed tijdschrift heeft gepubliceerd), die meent dat cellen biofotonen produceren ('een soort electro-magnetische frequentie') en dat de werking van homeopathie zou berusten op het uitstralen van een electro-magnetische frequentie, die voor elke cel zeer specifiek zou zijn. Ook beroept Heintzberger zich op de Duitse natuurkundige Burgard Heim, die 'het bestaan van de 4e, 5e en 6e dimensie heeft aangetoond met een nauwkeurigheid van minstens acht cijfers achter de komma'. (Op feestjes klaagt hij tegen zijn vrienden: 'Mijn vrouw begrijpt mij niet!')

Geen wetenschappelijke onderbouwing

De heer J.W. Copius Peereboom is toxicoloog/milieukundige en was, hij is inmiddels gepensioneerd, eerder directeur van het Instituut voor Milieuvraagstukken van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij is na zijn pensionering niet gaan genieten van zijn hobby's, maar blijft het Nederlandse volk waarschuwen voor de gevaren van milieuverontreiniging. Omdat echte ziekte ten gevolge van milieuvervuiling nog steeds maar moeilijk aantoonbaar is, heeft de heer Copius Peereboom ook zijn toevlucht genomen tot de alternatieve geneeskunde om de 'milieu-ziekten', die volgens hem zeer veel voorkomen, te diagnostiseren en vervolgens ook te behandelen. Hij beschrijft in een artikel in het kwakzalversblad *Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde* (1994; 9 (5) 193-194), dat reguliere artsen ('deze machtige groep medici') te weinig oog hebben voor milieuziekten en vindt dat alternatieve artsen zich in dit opzicht gunstig onderscheiden. Deze 'klinisch-ecologisch werkende' artsen zijn er nog maar weinig. (Een voorbeeld is de Bossche reumatoloog J.R. Tisscher, die zich zelf ook klinisch ecoloog noemt en behalve als zodanig ook bekendheid geniet door zijn propaganda voor het Chinese natuurprodukt Chien Pu Wan, dat volgens hem helpt bij spier- en gewrichtspijnen.) In het artikel van Copius Peereboom wemelt het van de uitspraken, waarvoor elke wetenschappelijke onderbouwing ontbreekt. Hij stelde o.a., dat de meeste mensen, die 30-40 jaar in een sterk verontreinigd werkmilieu hebben gewerkt, meestal in de WAO zitten. Een 'onderzochte groep in Wenen' vertoont tekorten aan essentiële spore-elementen en is bovendien nog eens vergiftigd door te hoge lood-, kwik- en cadmiumbelasting. Maar liefst 91% van de onderzochte groep zou hieraan lijden!

Ook zou de hoge milieubelasting in ons land tot de ontwikkeling van vele allergieën leiden. Uitgedokterde patiënten, die door de reguliere geneeskunde naar de psychiater worden verwezen, kunnen door alternatieve artsen en orthomoleculairen prima worden geholpen. 'De aard van de overgevoeligheid kan nader worden omschreven en geïnterpreteerd via de bioresonantietherapie, de sublinguale druppeltest, electro-acupunctuur en dergelijke'. Therapeutisch, aldus Copius Peereboom, kunnen bepaalde desensibilisatiemethoden en homeopathische methoden goede resultaten opleveren. Naar aanleiding van dit artikel richtte ons bestuurslid Timmerman zich in een persoonlijk schrijven tot de auteur met een verzoek om opheldering en toelichting, maar de heer Copius Peereboom gaf er de voorkeur aan op zijn vragen en bezwaren niet in te gaan. Hij reageerde zelfs in het geheel niet.

Steeds maar: de amalgaam-bangmakerij

Toen de redactie van het VPRO actualiteitenprogramma Lopende Zaken, dan ook aandacht wilde besteden aan de amalgaamdiscussie, die in de tandheelkundige vaktijdschriften en de damesbladen woedt, had zij het bij de keuze van de 'deskundigen' niet moeilijk. Behalve de voorzitter van de NMT, Van den Hul, en de tandheelkundig adviseur van VWS, Van den Heuvel, werden natuurlijk uitgenodigd..... Neelissen en Copius Peereboom. Het werd een gedenkwaardig programma op die zesde november 1994. De programma-maker Jurgen Jude legde in elkaar steeds afwisselende vraaggesprekken met de vier genodigden de alarmerende uitspraken van de toxicoloog en de nu 'biologisch tandarts' hetende Neelissen steeds op indringende wijze voor aan de beide reguliere tandartsen.

Het programma ging voor een groot deel van de tijd over de giftigheid van kwik en over de vergaande maatregelen, die thans in Duitsland zijn genomen met betrekking tot amalgaam. Toen Van den Hul eenmaal liet vallen dat de amalgaam-bangmakerij afkomstig was uit bepaalde alternatieve kringen, werd hem dat meteen onmogelijk gemaakt door de interviewer, die daarvan niets wilde weten. En inderdaad de beide alterneuten waakten er zorgvuldig voor om ook maar één moment argumenten uit de alternatieve geneeskunde te hanteren. Amalgaamvergiftiging wordt volgens Neelissen niet door electro-acupunctuur vastgesteld (hij doet in zijn eigen praktijk niets anders!), maar natuurlijk met kwikmetingen in bloed, speeksel en urine voor en na toepassing van de chelator DMSO. De beide reguliere tandartsen bleven rustig doch beslist de paniekverhalen afwijzen, maar toonden geen enkele verontwaardiging of ongerustheid over de kwalijke praatjes van hun opponenten. Deze beide brachten hun verhaal overigens ook op rustige en bijna geleerde wijze, zodat de conclusie voor de leek niet eens zo gemakkelijk te trekken zal zijn geweest.

Eén van die leken was het Tweede-Kamerlid T. Varma (Groen Links), die dan ook in de gepresenteerde gegevens aanleiding vond om minister Borst te vragen of die bereid was het gebruik van amalgaam te verbieden, "als niet onomstotelijk vastgesteld wordt dat amalgaam op geen enkel moment schadelijk is voor de gezondheid". De minister heeft inmiddels geantwoord: er is geen reden voor een

verbod op het gebruik van amalgaam. Een verband tussen bepaalde ziekten en amalgaamvullingen in het gebit is nooit aangetoond. Vrijkomend kwik uit amalgaamvullingen blijft ver onder de veiligheidsnormen. En de overdreven voorzichtigheid van het Duitse Bundesgesundheitsamt wordt door geen enkel ander Europees land of door de WHO gedeeld. Tenslotte deelde de minister mee, dat de Gezondheidsraad in 1995 een advies over het gebruik van amalgaam zal uitbrengen.

Waarmee de storm in het glas water waarschijnlijk voorlopig weer is geluwd. Wilt u even spoelen?

Fontijn's lintje: zilver, geen goud

'Schudden is heel belangrijk: maar niet gewoon even wat heen en weer schudden, nee krachtig op en neer, zoals Hahnemann omschreef, op een boek slaan'.

J.L. Fontijn.

J.L. Fontijn.

Het tegenwoordige directieteam van VSM: J.H. Roosenboom (met baard), F. Bech (de topman), drs. M.D. Dicke. "En nu: de handen in elkaar en schudden maar!"

Ook hooggeplaatste personen kunnen zich wel eens vergissen of een minder goede dag hebben. Deze menselijke zwakheden zouden, binnen het kader van het nog altijd wat ondoorzichtige systeem van de koninklijke onderscheidingen, aansprakelijk gesteld kunnen worden voor de zeldzame fouten, die ons geliefd vorstenhuis maakt bij het verlenen van dit type onderscheidingen. Werden wij enkele jaren geleden opgeschrikt door het bericht, dat het hare majesteit had behaagd om de Nederlandse Vereniging ter bevordering der Homeopathie (de patiëntenvereniging) het predikaat koninklijk toe te kennen, in november jongstleden viel uit de krant te vernemen, dat de voormalige VSM-apotheker Fontijn 'vanwege zijn bijzondere verdiensten voor de homeopathie' door de koningin werd verheven tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau!

De oppervlakkige toeschouwer zal zich natuurlijk hebben afgevraagd waarom onze vorstin iemand zou ridderen, die de homeopathie bevorderd heeft. Het ging immers vooral ten gunste van zijn eigen portemonnee: de zakenman-apotheker Fontijn is er ongetwijfeld miljonair van geworden. En dat dankte hij bovendien ook nog in niet geringe mate aan het politieke wanbeleid, dat ervoor zorgde dat de homeopathica jarenlang volstrekt ten onrechte in het ziekenfondspakket waren opgenomen. (Pas in 1993 besloot de politiek de homeopathie definitief uit het verstrekkingenpakket te gooien vanwege het niet voldoen aan de criteria, opgesteld door de Commissie-Dunning). Na zijn afscheid van VSM in 1990 wijdde Fontijn zich aan de internationale bevordering der homeopathie en aan zijn voorzitterschap van NEHOMA. Ook daarin verloor hij de commerciële belangen van zijn VSM natuurlijk geen seconde uit het oog, want zoals hij bij zijn afscheidsinterview in het VSM-blaadje al zei: "Het accent van mijn werkzaamheden zal nu gaan liggen op overkoepelende werkzaamheden binnen de Schwabe-holding en de internationale ontwikkeling van de Schwabe Homeopathie-groep, waarvan VSM deel uitmaakt".

Voor al diegenen, die niet zo thuis zijn in de waarde en rangorde van de diverse koninklijke onderscheidingen, hier eerst een korte bijscholing. Die is nodig om de prangende vraag te beantwoorden of dat ridderschap in de Orde van Oranje-Nassau nu een hoge onderscheiding is en wie er nu eigenlijk zoiets ontvangen. Welnu, ons land kent drie ridderorden: de Militaire Willemsorde, de Orde van de Nederlandse Leeuw en de Orde van Oranje-Nassau. De eerste is bestemd voor militairen, die zich op het bekende terrein van 'moed, beleid en trouw' hebben onderscheiden. Hij bestaat uit vier klassen. De Orde van de Nederlandse Leeuw, ingesteld in 1815 door koning Willem I, is een vererende onderscheiding voor alle Nederlanders, die bewijzen geven van beproefde vaderlandsliefde, bijzondere ijver en trouw in het volbrengen hunner burgerplichten of buitengewone bekwaamheid in wetenschappen of kunsten. De Orde van Oranje-Nassau tenslotte, ingesteld in 1892 in naam van Koningin Wilhelmina, is een vererende onderscheiding voor hen, die zich jegens de Nederlandse staat of maatschappij op bijzondere wijze verdienstelijk hebben gemaakt. De orde bestaat uit vijf klassen: Grootkruis, Grootofficier, Commandant, Officier en als laatste en laagste de Ridder. Aan de Orde is een eremedaille en een versiersel verbonden. Het versiersel vermeldt op één zijde de woorden 'Je maintiendrai' en op de andere kant 'God zij met ons'. Voor de eerste vier klassen is de uitvoering in goud, voor de ridders betreft het zilver. De versierselen worden in de praktijk nauwelijks gedragen en de uiterlijke herkenbaarheid van de laureaten blijft meestal beperkt tot een 'knoopsgatversiersel' in het linker knoopsgat.

Met enige tevredenheid kan dus geconcludeerd worden, dat onze verontwaardiging over dat lintje beperkt kan blijven: er is in ieder geval geen sprake van erkenning wegens bekwaamheid op het gebied van de wetenschap! Het uitbouwen van een klein apotheekje tot een miljoenenbedrijf met een omzet van ruim dertig miljoen gulden per jaar en met zo'n honderdtachtig medewerkers kan met enige fantasie maatschappelijk gezien wel als 'verdienstelijk' worden beschouwd. Werk, werk en nogmaals werk! Dat zijn bedrijf uitsluitend kwakzalversprodukten in de handel bracht, daar moet men zich dan natuurlijk wel even over heen zetten. (Drugsbaronnen worden toch ook niet onderscheiden?) Maar, ach, handel is handel en het zou kunnen zijn, dat iemand, die geen nep maar een echt nuttig produkt maakt misschien wel een hogere onderscheiding ten deel zou kunnen vallen.

Ook een andere redenering is echter mogelijk: getuigt het misschien niet juist van een fijn maatschappelijk 'Fingerspitzengefühl' van onze vorstin om één keer in de tien jaar een beperkt gebaar te maken richting alternatieve geneeswijzen? "Vooruit", denkt Zij dan, "elk jaar ontvangen tientallen, misschien wel honderden verdienstelijke landgenoten, werkzaam in de reguliere geneeskunde, een koninklijke onderscheiding. Laat Ik dan ééns per tien jaar de allerlaagste onderscheiding (geen goud, maar zilver), maar eens toekennen aan een bevorderaar van homeopathie of andere dubieuze geneeswijze. Zo blijf Ik in ieder geval koningin van alle Nederlanders, ook van kwakzalvers en hun lichtgelovige slachtoffers".

Hoe langer wij erover nadenken, hoe meer wij ervan overtuigd raken: er is geen sprake geweest van een slechte dag of een moment van onoplettendheid, nee: het is bewust beleid van een zeer wijze koningin. Wij kunnen ons derhalve weer vol trouw rond de troon van Oranje scharen en spreken de verwachting uit, dat het nu wel weer een jaar of tien zal duren voor de volgende alterneut zijn lintje ontvangt. Voorwaar, een geruststellende gedachte.

Drs. A.L. Ternee.

Minister Borst-Eilers antwoordt

Naar aanleiding van het protest tegen de afvaardiging van alternatieven in het z.g. management-comité van het COST B-4 project vervat in een brief van de Vereniging tegen de Kwakzalverij aan de Vaste Kamercommissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport ontving de Vereniging een brief van minister dr. E. Borst-Eilers. Het protest is afgedrukt op pag. 4 en 5 van dit nummer. Hieronder volgt de brief van de minister:

Uw brief van 28 januari 1995 geeft mij aanleiding het volgende op te merken:

1. de voordracht is niet via mijn ministerie gelopen: Economische Zaken heeft zich rechtstreeks gewend tot de secretaris van de voormalige commissie "Alternatieve Behandelwijzen en Wetenschappelijk onderzoek" van de Gezondheidsraad. De heer Engelbart was lid van de werkgroep, ingesteld door die commissie;

2. in februari 1992 is via het gangbare kanaal (het toenmalige blad Technieuws Europa) de totstandkoming van het nieuwe COST-project inzake alternatieve behandelwijzen aangekondigd. Deze aankondiging is in 1993 nog enige malen herhaald;

3. de Commissie Ontwikkelingsgeneeskunde van de Ziekenfondsraad heeft een onderzoeksvoorstel naar de effectiviteit van acupunctuur bij tennisellebogen gehonoreerd.

Hopelijk heb ik hiermede uw brief voldoende beantwoord.

Hoogachtend,
De Minister van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport
(w.g.) E. Borst-Eilers

Bram Jonas, nestor onder de noordelijke magnetiseurs

Neen, ze willen niets weten van de Jomanda"s, de Rabindra's of van de Tubbergense gebedsgenezeres: drie magnetiseurs uit de stad Groningen hebben een eigen vereniging opgericht. Nestor van het gezelschap dat tien leden telt, is de 65-jarige Bram Jonas, die achttien jaar ervaring heeft als magnetiseur. En dat "elke dag van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat".

Het Nieuwsblad van het Noorden ging praten met Bram Jonas en de dames Margaretha van der Molen (31) en Wilma Snitjer (33) en fotograaf Jaap Knigge kwam er bij om dit drietal te fotograferen. De vereniging blijkt inmiddels een beoordelingscommissie te hebben. Neen, nieuwe leden worden niet zomaar aangenomen. Er is nu eenmaal veel kaf onder het koren en de jonge vereniging wil alles in het werk stellen om tot een goede relatie met reguliere artsen te komen.

Doel van de jonge vereniging is, hoe kan het anders, te komen tot erkenning van het beroep paranormaal genezer en samenwerking met alternatieve en reguliere geneeswijzen. Men wil geen patiënten die niet eerst contact hebben gehad met huisarts of specialist. Vast tarief voor een behandeling is 25 gulden. "Als magnetiseur word je niet rijk", betoogde Jonas. Trouwens, Margareth van der Molen heeft nog een deeltijdbaan als receptioniste. Wilma Snitker heeft inmiddels haar baan bij de politie opgegeven. Ze zit dan ook al vijf jaar 'in het vak'.

De Noordelijke Vereniging van Magnetiseurs blijkt zich overigens wel bewust dat het tegen de stroom inroeien zal blijven. "We worden even vaak geprezen als verketterd", verzucht Jonas. Het is de bedoeling dat de jonge vereniging oefenavonden gaat houden, discussie-bijeenkomsten organiseert over de ethiek van 'het vak' en over medische vraagstukken en workshops zal organiseren. Dat belooft dus nog wat, daar in Groningen.

Hoogleraar zet de tanden in Q10

Swing levend, zo luidde de titel van een blad, dat onlangs hier en daar huis aan huis werd verspreid. Daarin werd fors reclame gemaakt voor een soort voedingssupplement, Q10. Het dagelijks gebruik zou van gunstige invloed zijn op het tandweefsel. Dat Q10 is een zogenaamd co-enzym dat als elektronen acceptor een belangrijke rol speelt in de stofwisseling. In dat Swing levend kwam ook een tandarts aan het woord, die in Amsterdam praktizeert. Hij verkondigde dat Q10 een uiterst nuttig voedingssupplement is dat parodontitis kan genezen. Hij maakte zelfs melding van niet minder dan 400 succesvolle behandelingen.

Prof. dr. W. Beertsen, voorzitter van de vakgroep Parodontologie van ACTA (de tandartsen-opleiding van de Universiteit van Amsterdam en van de Vrije Universiteit) heeft naar deze bevinding van de hoofdstedelijke tandarts navraag laten doen. Neen, het gold hier geen wetenschappelijk onderzoek. Het ging slechts om "een waarneming uit de praktijk", zo liet de tandarts weten.

In het Nederlands Tandartsenblad geeft prof. Beertsen het volgend commentaar:

- Q10 deficiënties zijn niet bekend;
- er is geen onderzoek dat lege artis (dubbelblind e.d.) is uitgevoerd en waaruit de gunstige effecten van Q10-suppletie op de parodontale gezondheid blijken. Hoewel er publikaties over Q10 door Pharma Nord (de producent) aan ons werden verstrekt, blijkt bij bestudering van dit materiaal dat geen van de studies wordt gekenmerkt door een wetenschappelijk verantwoorde opzet. Publikaties over Q10 in de betere internationale tijdschriften op het gebied van de parodontologie zijn ons niet bekend. De vakgroep Parodontologie van ACTA betreurt dat op een vrij schaamteloze wijze de indruk wordt gewekt dat Q10 als voedingssupplement ter bestrijding van parodontis kan worden aangewend. Wij betreuren dit des te meer omdat deze actie de aandacht afleidt van waar het in de parodontologie eigenlijk om gaat: plaque-beheersing.

Stellingen

Homeopathie is vergelijkbaar met van een kater trachten te herstellen door malt bier te drinken.

Rob Berg, Universiteit van Utrecht.

* * *

Gezien de lange behandelperiode is het mogelijk dat geslaagde homeopathische behandelingen gevallen zijn waarbij de klacht vanzelf verdwenen is.

Ingrid J. Schippers, Rijksuniversiteit Groningen.

* * *

Heksen

Healing, Magic and Belief in Europe, 15th-20th Centruries, was de titel van de conferentie in Winschoten, georganiseerd door het Huizinga Instituut en de Amsterdamse *Foundation Research Magic and Witchcraft.* Vier dagen zouden gespecialiseerde historici uit de hele wereld *papers* over dit onderwerp presenteren. Hoewel het een besloten conferentie was, had ik na enig aandringen toch toestemming gekregen van het wetenschappelijk committee om een verhaal te houden over het placebo-effect.

Al na enkele inleidingen besefte ik getuige te zijn van een wondere wereld, die geheel verschilde van het wetenschappelijk bedrijf zoals ik dat kende. Al in het begin werd de opinie geventileerd dat het positivisme niet geschikt was als model om historische verschijnselen te onderzoeken. Nu wil het geval dat sinds August Comte in 1842 de *Cours de philosophie positive* schreef deze benaderingswijze eigenlijk gemeengoed is geworden in de verdere westerse wetenschap. Comte vond dat de wetenschap zich aan de feiten diende te houden en niet uit moest gaan van uitgangspunten die oncontroleerbaar waren.

Het was onjuist, zo meldde een Engelse historicus die gespecialiseerd was in de demonologie, met een moderne positivistische bril te kijken naar historische verschijnselen als hekserij, bezetenheid of duiveluitdrijving. Wanneer iedereen tijdens een historische periode in bezetenheid geloofde was dat werkelijkheid en waren wij niet gerechtigd daar vraagtekens bij te zetten. Dit fascinerende uitgangspunt bezorgde me een onrustige nacht. Voor mijn geestesoog spookten engelen die op naaldpunten dansten, mensen die in weerwolven veranderden, heksen die op bezems naar hun heksensabatten suisden en een wereld die eerst plat was maar zich toen omkrulde tot een bol.

Toen ik aan de beurt was en vertelde dat mensen soms beter worden wanneer ze ten onrechte menen een werkzame behandeling te krijgen en dat je dat kon illustreren aan de verschillen die er momenteel waren in de beoefening van de geneeskunde in diverse westerse landen, viel dat als een stok in een kippenhok. Mij werd op indringende wijze gevraagd wat de relatie was van dit vertoog met het thema van de conferentie en toen ik probeerde uit te leggen dat er in de tijd voor deze eeuw vrijwel geen werkzame medicijnen in Europa voorkwamen zodat alle *healing* in de voorliggende periode op *belief* berustte en weliswaar *magic* leek maar in feite verklaard diende te worden door het placebo-effect waren de rapen gaar.

Ik besefte dat ik geheel op eigen risico iets gevaarlijks had gedaan: ik was de grens naar een ander wetenschappelijk territorium overgestoken zonder mij tevoren op de hoogte te stellen van de zeden en gewoonten in dat gebied. Mijn aanwezigheid werd geduid als imperialisme, ik was gekomen, zo meende men klaarblijkelijk, om verschijnselen uit het historische domein te jatten en ze te heretiketteren met een medische verklaring. De gelederen werden gesloten en het was duidelijk dat het gebied van de vijftiende tot de twintigste eeuw niet toegankelijk was voor mijn schennende voet.

Enigszins versuft luisterde ik naar de volgende voordrachten waarin gewone mensen eerst in heiligen veranderden en vervolgens in heksen, naar miraculeuze genezingen in Duitsland, Spanje en Ierland, verloskundige heksen, homeopathische bekeringen en in trance verkerende diagnosten. Peinzend vroeg ik mij af of het verleden niet te belangrijk was om alleen aan historici over te laten

Peter Bügel

(Deze column verscheen eerder in Het Parool)

Knijp uw neus dicht: een urine-fetichist!

In zijn column in het weekblad Intermediair heeft Marcel Hulspas ons een merkwaardige gezondheidsmaniak voorgesteld in de persoon van Coen van der Kroon. Deze persoon drinkt elke dag minimaal één glaasje van zijn eigen urine. Coen ondergaat als gevolg daarvan allerlei heilzame effecten. Zo heilzaam dat hij het nog nodig vond om over zijn onsmakelijke gewoonte een boekje te schrijven. Nederlandse uitgevers bleken er niet alle zin in te hebben maar in Duitsland was er een uitgeverij, VGS genaamd die de handschoen opraapte en er een boekje Die goldene Fontäne van maakte. Het is ongelooflijk, maar het is, verzekert ons Hulspas een kassucces geworden. Nu wilde ook een Nederlandse uitgever er wel aan. Uitgeverij Altamira geeft het manuscript van de urine-fetichist uit onder de truttige titel "Urine, een bron van gezondheid".

Het boekje moet in januari of daaromtrent zijn verschenen, maar we hebben er nog niet veel van bemerkt. Niet veel? Niks! Maar misschien hadden wij op 23 maart jongstleden in Amsterdam het alternatieve festival moeten bezoeken dat daar door het tijdschrift Onkruid was georganiseerd en waar men nu eenmaal een uitgelezen koor van verknipte wonderdoeners kan verwachten.

Keren we dus nog even terug naar de column van Marcel Hulspas waarin hij nog even het thema van de urinedrinkers verder uitwerkt: "Of u nu een glaasje urine drinkt of een duik neemt in de gouden fontein, het is allemaal amaroli. Althans, zo noemen Indiase yogi's de dagelijkse consumptie van de kleine boodschap. Ook zij zijn tevreden gebruikers. Een bekertje ochtendurine, zo wordt ons verzekerd, verbetert de meditatie. Twee jaar geleden kwamen twee Australische onderzoekers met een mogelijke verklaring. Ochtendurine bevat een behoorlijke hoeveelheid van het hormoon melatonine, tijdens de kleine uurtjes geproduceerd door de pijnappelklier. Over de rol van dit hormoon is weinig bekend, mogelijk heeft het invloed op ons dag-nachtritme, maar het werkt in ieder geval slaapverwekkend en pijnstillend. Mills en Faunce, van de universiteit van New South Wales, vermoedden dat de yogi beide effecten benut. Mediteren, zo blijkt uit hersenonderzoek, is weinig anders dan een dutje doen, en als je daarbij urenlang stilzit, met opgevouwen benen, is een pijnstiller ook niet weg.

Na de yogi's en de Duitsers zullen binnenkort ook vele Nederlanders deze heilzame effecten kunnen ervaren. En dank zij Coen van der Kroon drinken ze dan geen pis, maar laven zij zich aan de Gouden Fontein".

Actieblad JULI 1995, 106E JAARGANG NR. 3

TEGEN DE KWAKZALVERIJ

UITGAVE VAN DE VERENIGING TEGEN DE KWAKZALVERIJ, VERENIGING TOT EVALUATIE VAN ALTERNATIEVE BEHANDELMETHODEN EN TOT BESTRIJDING VAN DE KWAKZALVERIJ

Het kort geding

'Ik wens dat zich nimmer een hollandsch hoofd met den duitschen narrenkap dekken zal. ...De homöopathie is een van de verschijnselen in de maatschappij die haar ontstaan verschuldigd zijn aan ledige hoofden en dolle enthousiasten, om te zwijgen van gepolijste bedriegers.'

D. Soeterik: ***Iets over homöopathie*** *(brochure ± 1860)*

Naar aanleiding van het kort geding dat de Alkmaarse homeopathische fabriek VSM tegen onze Vereniging aanspande, verschenen in de vorige editie van het *Actieblad tegen de Kwakzalverij* reeds achtergrond-artikelen over VSM, over de omstreden publikatie in het Pharmaceutisch Weekblad en over de personen, die binnen VSM verantwoordelijk zijn voor deze wanhoopsdaad. In dit artikel wil ik u deelgenoot maken van de veronderstellingen, die er binnen het bestuur leven, over de mogelijke achtergrond van deze op het eerste gezicht zo onbezonnen actie van het bedrijf. Het vonnis staat in extenso afgedrukt op de pagina's 5 en 6.

Wetenschappelijke ambities

Op de homeopathiemarkt heeft VSM te concurreren met bedrijven als Vogel, Pflüger, Dolisos, Bonusan en Weleda. De grootste concurrent, ook nu nog groter dan VSM, is Vogel en deze richt zich voornamelijk tot de leek en tot de drogisterijen. VSM wilde meer en trachtte zijn wetenschappelijk image op te poetsen door zich meer op de artsen te richten, die zoals bekend lange tijd homeopathica op ziekenfonds- en later AWBZ-rekening konden voorschrijven.

VSM zelf werkte hard aan zijn image en aan dat van de homeopathie. Er werden meerdere apothekers in dienst genomen en er kwam een afdeling Research en Development, zoals een echte farmaceutische industrie dat heeft. Zoals reeds vermeld in het artikel over VSM in het vorige *Actieblad* kwamen er cursussen, themadagen, workshops, symposia, rondleidingen en documentatiemateriaal vooral voor artsen. Men richtte zich ook nog wel tot de leek (Pinkhof wees er in 1917 al op, dat de homeopaat zijn patiënt tot mede-ingewijde maakt), maar in toenemende mate tot artsen, dierenartsen, tandartsen, therapeuten, drogisten en dergelijken. VSM ging ook werken met artsenbezoekers en subsidieerde universitaire onderzoekers, die sympathiek ten opzichte van de homeopathie stonden, zoals de Maastrichtse Knipschild en de Utrechtse celbioloog van Wijk. Hierin werden vele tonnen gestoken. Ook werd, wij vermeldden dat ook al eerder, een wetenschappelijke Onderscheiding ingesteld, genoemd naar de inmiddels overleden homeopathische nestor Arij Vrijlandt.

Adverteren in Medisch Contact

VSM ging ook - een novum - adverteren in *Medisch Contact,* het ledenblad van de Koninklijke Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, maar had bij de keuze van haar onderwerp niet veel geluk. In een van die advertenties, het zal in het begin van de jaren tachtig zijn geweest, bepleitte men in zo'n pagina-grote advertentie de homeopathische behandeling van erysipelas. Nu is erysipelas, in goed Nederlands wondroos, een gevaarlijke ontsteking van onderhuids weefsel ten gevolge van besmetting met streptococcen, die bij niet-adequate behandeling zelfs dodelijk kan verlopen. Ingezonden brievenschrijvers wezen hierop en de redactie haastte zich te verklaren, dat zij onvoldoende had opgelet en dat dergelijke gevaarlijke onzin niet meer geplaatst zou worden. In 1988 zorgde een VSM-advertentie opnieuw voor vermaak en verbazing in de ingezonden brievenrubriek. De afdeling p.r. van het bedrijf had nu een onschuldiger onderwerp gekozen, waarmee bovendien de grondslagen van de homeopathie (veel artsen wilden het maar niet begrijpen!) ook nog op simpele wijze kon worden uitgelegd.

'Kun je met koffie slapeloosheid genezen?', zo luidde nu de tekst. 'Koffie is een opwekkend middel en er zijn mensen die de slaap niet kunnen vatten wanneer zij 's avonds koffie hebben gedronken. In de homeopathie wordt koffie, maar dan in homeopathische verdunning, Coffea D3, juist voorgeschreven aan mensen die niet in slaap kunnen vallen omdat er allerlei gedachten door hun hoofd dwarrelen.' En zo ging dat verder: aan goede tekstschrijvers heeft men bij VSM nooit gebrek gehad!

De arts Hoogendoorn nam de moeite zijn reactie op schrift te stellen: hij verbaasde zich er allereerst over, dat de Duitse homeopaat Fritz Donner in 1934 voor dezelfde indicatie hetzelfde middel had gepropageerd, maar dan in een duizendvoud sterkere verdunning. 'Dat schijnt niet zo nauw te luisteren', aldus Hoogendoorn. Hij kwam ook met een interessant tegenvoorstel: 'Kan men ter voorkoming van kosten en om een gang naar de apotheek overbodig te maken, zijn doel niet even goed bereiken als men voor het naar bed gaan tracht de laatste achtergebleven druppel aan het kopje te ontworstelen?'. Hij vroeg zich in gemoede af of de praktizerende homeopathische artsen werkelijk vertrouwen zouden hebben in dit soort medicatie.

(vervolg op pag. 2)

Inhoud

NOTEERT U EVEN?
Jaarvergadering van de Vereniging tegen de Kwakzalverij.
ZATERDAG 7 OKTOBER A.S. TE UTRECHT.

Colofon

Vereniging tegen de Kwakzalverij

Opgericht 1 januari 1881
Correspondentie-adres: Jister 17-19, 8446 CD Heerenveen; tel. 05130-25956

Bestuur:

Voorzitter: C.N.M. Renckens, vrouwenarts, Hoorn
Secretaris: H. de Vries, apotheker, Heerenveen
Penningmeester: I.H. Harms, dierenarts, Hardenberg
Leden: drs. P.C. Bügel, psycholoog, Groningen; mr. Th. Douma, advocaat, Haarlem; C.P. van der Smagt, huisarts, de Bilt; prof.dr. H. Timmerman, hoogleraar farmacochemie, Voorschoten; W.M. Veenema, huisarts, Joure; W. Zijp, tandarts, Enkhuizen
Adviserend lid: S. Lelie, Middelburg
Redacteur: J.Th. Balk, Keverberg 54, 1082 BE Amsterdam.
Het Actieblad tegen de Kwakzalverij verschijnt 5x per jaar.
Abonnement: *f* 45 per jaar.
ISSN: 1383-116X
Postgiro van de Vereniging: 32237 ten name van Penningmeester van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, Hardenberg.
De contributie bedraagt thans minimaal f 50 zulks met inbegrip van het abonnement op het Actieblad tegen de Kwakzalverij; voor studenten en leerlingverpleegkundigen f 10; begunstiger wordt men door een schenking aan de vereniging van minimaal f 500.

D. Hoogendoorn

(vervolg van pag. 1)

Met AVRO en NCRV in de bocht

In het najaar van 1991 gooide de firma het maar weer eens over een andere boeg en werd weer gekozen voor een meer directe benadering van de consument. Op de televisie werd door AVRO en NCRV wekenlang reclame gemaakt voor de homeopathie door pseudo-voorlichtingsprogramma's met als titel resp. 'Natuurlijk genezen' en 'Een andere wijze'. Talrijke gelovige en waarschijnlijk daartoe door geld bewogen artsen (Erdsieck, Debats, Bogaerds, Polderman, van der Reijden e.a.) en farmacognosten (ene Van Meer en natuurlijk die vreselijke Utrechtse professor Labadie) werkten mee aan die 'gesponsorde' programma's, waarin de namen van VSM-, Vogel- en Pflügerproducten onbekommerd werden genoemd.

In het *Pharmaceutisch Weekblad* noemde Venema de activiteiten van de omroepen schaamteloos en stelde, dat hier voorlichting niet meer was te onderscheiden van reclame. De Vereniging tegen de Kwakzalverij eiste in een schrijven aan het Commissariaat voor de Media stopzetting van de beide series, maar voorzitter mr. A. Geurtsen liet ons weten, dat hij daartoe niet de bevoegdheid bezat. Wel stelde hij een onderzoek naar de financiering van de series in en dat resulteerde in forse boetes voor de beide omroepen, opgelegd wegens overtreding van de media-wet.

Stijgende omzetcijfers, stijgend zelfvertrouwen

Intussen stegen dus ook in de jaren negentig de omzetcijfers van het bedrijf, tot het record van 47 miljoen in 1994, en dat leidde bij de nieuwe bedrijfsleiding (Fontijn was in 1990 opgevolgd door een driemanschap: Roosenboom, Bech en Dicke) kennelijk tot een schier onaantastbaar gevoel van zelfvertrouwen. Alleen: het gebrek aan erkenning in de wetenschappelijke wereld bleef maar knagen. Die tonnen subsidie aan Knipschild, Van Wijk en aanverwanten, die hadden toch enkele aardige publikaties opgeleverd en de Britse homeopaat Reilly slaagde er zowaar in eens per drie jaar een artikel afgedrukt te krijgen in een gerenommeerd Engels medisch tijdschrift.

Daaruit moest nu toch ook maar eens munt geslagen worden. Het zullen die twee elementen zijn geweest, commercieel succes en frustratie over gebrek aan academische erkenning, die er tezamen met die voor homeopaten zo kenmerkende mengeling van domheid en naïveteit, in 1994 toe leidden, dat men afsprak de volgende belediging niet meer te zullen accepteren. Na jaren slikken en zwijgen bij alle hoon, die 'hun homeopathie' ten deel viel, zou men op een geschikt moment zelf de aanval gaan zoeken. De gelegenheid kwam al snel en de tegenstander was toevallig een oude bekende: de Vereniging tegen de Kwakzalverij.

Regelgeving homeopathica in Nederland

Tot op heden mag elke zonderling de paardebloem verwrijven, oplossen in alcohol en flink schokschuddend verdunnen en het spul vervolgens als homeopathisch geneesmiddel in de handel brengen. Er is een wildgroei van homeopathische fabriekjes, vrijwel geen toezicht en het arsenaal kan elk moment worden uitgebreid. Ook VSM profiteerde wel van die vrijheid, want ze bracht enkele jaren geleden heel *zeitgemäß* middelen als 'Petrochem' en 'Milieudetox' in de handel (tegen ziekten door milieuvervuiling!). Toch wilde ook VSM zich graag beschermen tegen ongewenste concurrentie en daarom werd al geruime tijd, vaak via NEHOMA, aangedrongen op registratie van homeopathische middelen.

In het *Pharmaceutisch Weekblad* nr. 45 van november 1994 verscheen van de hand van Lisman, medewerker van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, een stuk over de op handen zijnde - door de EU aan ons land opgelegde - wettelijke regeling voor homeopathica. NEHOMA en de Vereniging tegen de Kwakzalverij kregen van de redactie van het *Pharmaceutisch Weekblad* het verzoek hierop een commentaar te geven. Voor de strekking van die artikelen verwijs ik opnieuw naar het Actieblad van april jl. (Verenigd Europa en de homeopathie, pag. 3 e.v.).

Kort geding aangespannen

VSM zag nu zijn kans schoon en legde onmiddellijk contact met een van Nederlands grootste advocatenkantoren (De Brauw Blackstone Westbroek). Na intensieve voorstudie werden op 30 december 1994 - zes weken na verschijnen van het *PW*-artikel - aangetekende brieven verzonden aan Renckens, De Vries, de Vereniging tegen de Kwakzalverij en de redactie van het *Pharmaceutisch Weekblad.* Men stelde daarin aan alle vier betrokkenen een rechtszaak in het vooruitzicht tenzij:

1) men zich voortaan zou onthouden van uitspraken waarin a. homeopathica en/of SRL-gelei op negatieve manier zouden worden besproken, resp. als 'onwerkzaam en nutteloos' zouden worden betiteld; b. SRL-gelei als 'dubieus' werd aangemerkt; c. uitspraken waarin de Symphytum-component van SRL-gelei als 'kankerverwekkend' wordt aangemerkt.
2) een rectificatie in het PW geplaatst zou worden, waarin de uitspraken van Renckens en De Vries onrechtmatig zouden worden genoemd.
3) door elk der gesommeerden een bedrag van *f* 25.000,- zou worden betaald aan VSM als tegemoetkoming in de door haar geleden schade.
4) men zich zou verplichten per overtreding een boete te betalen van *f* 10.000,- .

Uiteraard waren deze eisen voor alle betrokken partijen onaanvaardbaar en dat werd door de Vereniging tegen de Kwakzalverij aan de advocaat van VSM bericht op 20 januari 1995. Van onze zijde werd besloten geen publiciteit te zoeken, want die zou immers vanzelf wel komen als het proces door zou gaan, hetgeen nog allerminst zeker leek. De Vereniging wordt wel vaker met juridische actie bedreigd en dankzij haar voorzichtige woordkeuze is het in de afgelopen twintig jaar slechts tweemaal daadwerkelijk tot een proces gekomen (In 1975 mocht Moerman geen kwakzalver genoemd worden en in de jaren tachtig koos VARA-ombudsman Frits Bom partij voor de tevreden Vasolastine-gebruikers). Bovendien leek de zaak voor VSM tamelijk kansloos: de eis, dat wij ons zouden moeten onthouden van negatieve uitspraken over een omstreden geneeswijze als de homeopathie, kon - in het jaar waarin de vijftigste verjaardag van het herstel van de vrijheid van meningsuiting in Nederland werd gevierd - toch weinig kans op inwilliging door de rechter verwachten. Bovendien werd in het gewraakte artikel de naam VSM in het geheel niet genoemd. Nee, toen twee weken later nog niets van VSM was vernomen, had de zaak er alle schijn van dat de sommatie slechts een poging tot schrik-aanjagen en intimidatie was geweest.

Actie VSM prominent in de krant

Inmiddels was de zaak op 24 januari 1995 toch uitgelekt en bracht *Het Parool* de VSM-actie prominent in de krant onder de kop 'Alternatieven slaan voor het eerst hard terug'. Het ligt voor de hand dat VSM, hoewel zij het ontkent, zelf voor het lek heeft gezorgd om gratis publiciteit te verkrijgen. De associatie van een van hun produkten (zij maken ook een SRL-gelei en het produkt loopt zelfs zeer goed; het betreft een wrijfmiddel tegen gewrichtsslijtage en spierpijn, maar voorheen tegen nog veel meer kwalen; de bijsluiter werd tussentijds 'opgeschoond') met een kankerverwekkende stof nam men kennelijk op de koop toe onder het oude motto van Henry Ford, die eens zei: 'Ze mogen zeggen rotford, ze mogen zeggen primaford, zolang ze maar Ford zeggen en die naam correct gespeld wordt!'. Alle grote kranten brachten daarna het nieuws en VSM kon niet meer terug. Men besloot af te zien van een proces tegen het Pharmaceutisch Weekblad, maar op 7 februari 1995 vielen de dagvaardingen in de bus bij ondergetekende, De Vries en de VTK.

"De Middeleeuwen even teruggekeerd"

Op 7 maart vond het kort geding plaats in de Amsterdamse Arrondissementsrechtbank. De vice-president van dat hof mr. U. Bentinck leidde de zaak. Het Parool gaf op 8 maart de gang van zaken uitstekend weer: 'In de moderne gangen van het Amsterdamse gerechtshof leken gistermiddag de middeleeuwen even teruggekeerd. Voor de rechter stonden de Vereniging tegen de Kwakzalverij en VSM. De laatste is naar eigen zeggen fabrikant van homeopathische middelen, maar in de ogen van de vereniging weinig meer dan een kwakzalver in managerskostuum. In kort geding poogde de fabrikant de vereniging tot zwijgen te brengen'. VSM deelde ter zitting mede, dat 'SRL-gelei VSM' een kwart van de omzet van het bedrijf opbrengt en dat de omzet sinds de negatieve publiciteit scherp was gedaald. De vereniging zou met een hetze tegen de homeopathie in het algemeen en tegen VSM in het bijzonder bezig zijn, en de advocaat had ook wel een vermoeden waarom. De VTK heeft, aldus de VSM, nogal wat artsen in zijn gelederen en als het gebruik van (homeopathische) zelf-medicatie zou worden verminderd, dan zou dat voor al die artsen extra klandizie betekenen!

De discussie spitste zich echter vooral toe op het al dan niet kankerverwekkend zijn van de gelei en wat de gedaagden daarover nu precies gezegd hadden. VSM maakte aannemelijk, dat de hoeveelheid carcinogeen bij uitwendig gebruik onder de Duitse normen ligt en schreef het ontbreken van waarschuwingen voor gebruik van SRL-gelei door zwangeren en op de niet-intacte huid toe aan nonchalance en niet aan onwil. Op een vraag van de rechter hoe lang het middel al op de markt is, werd geantwoord dat dat inmiddels zo'n drieëntwintig jaar is. Dat antwoord verbaasde de rechter zeer, omdat eerder tijdens de zitting de werkzaamheid van het produkt ter sprake was geweest: *er bleek geen enkel gepubliceerd wetenschappelijk artikel over het middel te bestaan.* De advocaat van VSM had zich bij het aannemelijk maken van de eis tot schadevergoeding zelfs beroepen op voor het produceren van een 'interim-rapport' over een in Engeland lopend onderzoek gemaakte kosten. In dat belangrijke onderzoek wordt het middel vergeleken met een ander smeersel en de SRL-gelei van VSM zou zeer werkzaam zijn gebleken.

Slotbeschouwing

Op 23 maart wees de rechter vonnis. U kunt het elders in dit blad exact nalezen. Gelukkig hebben wij het - vijftig jaar na de ondergang van de Duitse nazi-dwaalleer - niet behoeven mee te maken, dat kritische uitlatingen over een tweehonderd jaar oude, toevallig ook Duitse, dwaalleer in ons land door de rechter verboden zijn. Maar of VSM van het vonnis iets heeft geleerd, dat valt nog te bezien. Op 4 april liet zij via haar advocaat weten, dat hoger beroep tegen het vonnis wordt aangetekend. De strijd van het grote geld ('Keiharde business' schreef *Intermediair* over de VSM-homeopathie op 3 februari) tegen het gezond verstand wordt dus vervolgd. Eén ding is zeker: ook als de tweede uitspraak voor de VSM-leiding wederom negatief uitvalt, dan nog is er voor hen geen vuiltje aan de lucht. Immers, de directie hoeft slechts even de productie-afdeling op te lopen en zich wat *Avena Sativa* toe te eigenen. Deze homeopathische bereiding van haver, bij voorbeeld in D 30 tabletten, heeft namelijk volgens het VSM Vademecum 1989 een toniserend effect bij nerveuze uitputtingstoestanden en is eveneens zeer heilzaam bij slapeloosheid.

C.N.M. Renckens

Een veer in de alvleesklier

In de rubriek 'Bij de rechter' van NCR Handelsblad behandelde Frits Abrahams het geval van een lijder aan suikerziekte die er door een jeugdige paragnoste toe werd gebracht te staken met zijn injecties van insuline. Met noodlottig gevolg. Met toestemming van de auteur nemen wij dit artikel hier over, waarbij de namen van verdachten en getuigen, zoals te doen gebruikelijk in de betreffende rubriek om redenen van privacy zijn gefingeerd.

Het is onvermijdelijk dat Astrid Tallinge terecht moet staan, maar eigenlijk is het jammer dat het hele schemerwereldje achter haar buiten schot kan blijven. Het wereldje van halfgare paragnosten, parapsychologen en paranormale genezers dat in Nederland op zóveel sympathie van de media kan rekenen, dat ontvankelijke zieltjes als Astrid erdoor beïnvloed raken. Met noodlottige gevolgen.

Astrid Tallinge is pas achttien jaar. Ze is een gezet meisje, gekleed in een spijkerbroek en een rood-wit T-shirt. Ze moet voor de Utrechtse rechtbank terechtstaan voor doodslag (subsidiair dood door schuld) op de 24-jarige Gerard Franing. Franing leed vanaf zijn jeugd aan suikerziekte. Hij had de ziekte goed onder controle dankzij vier insuline-injecties per dag.

De laatste tijd wilde Franing perse van zijn ziekte af. Hij had graag een kind van zijn vriendin, en hij was bang dat zijn ziekte erfelijk was. Dus wendde hij zich tot Astrid Tallinge die kort tevoren wondere gaven bij zichzelf had ontdekt. Het zat bij Astrid in de familie: haar grootmoeder was ook al paragnoste.

Na haar LEAO-opleiding voelde Astrid zich in april 1994 opeens overvallen door haar gaven. Haar overtuiging nam zulke obsessieve vormen aan dat haar moeder en haar zuster Corry zich ernstig zorgen begonnen te maken. In het najaar volgde Astrid in Frankrijk een werkweek bij de paragnost André Groote, bekend van de bizarre, occulte theorieën die hij sinds jaar en dag bij *Veronica* kan spuien.

Terug in Nederland nam Astrid een schriftelijke LOI-cursus in natuurlijke, geneeskrachtige kruiden, en begon een carrière als genezeres. Gerard Franing behoorde tot haar eerste klanten. Franing kwam eerst met herniaklachten bij Astrid. Al na een kwartiertje kon hij fluitend haar zolderkamertje bij haar ouders verlaten. Exit hernia. Nu de suikerziekte nog.

Op vrijdagnacht, 13 januari, nam Franing zijn laatste insuline-injectie. De volgende dag begon Astrid haar behandeling. Daarvoor trad zij eerst thuis uit haar lichaam om een onstoffelijk bezoekje aan Franing te brengen. Die lag te woelen in zijn bed. Astrid keerde terug naar huis om weer in haar lichaam te treden. Ze raadde Franing - via zijn moeder - aan zich onder de douche af te strijken. Het was de bedoeling dat de ziekte op haar, Astrid, zou overslaan.

Die morgen bracht Astrid ook een *lijfelijk* bezoek aan Franing. Ze streek over zijn lichaam en voelde zich steeds beroerder worden. Toen ze enkele uren later naar huis ging, zei ze tegen Franing: "Je hoeft niet meer te spuiten".

Dit alles heeft Astrid in eerste instantie tegen de politie verklaard. Maar vandaag, voor de rechter, wil ze daaraan niet meer herinnerd worden. "Ik heb het niet gezegd", zegt ze herhaaldelijk.

De voorzittende rechter, mevrouw mr. M. Veldhuijzen, leest voor: "U heeft gezegd: als er insuline wordt gespoten, gaat het helemaal mis met hem".

"Heb ik niet gezegd", snibt Astrid.

"Maar het is uw laatste zin! Meteen daaronder staat uw handtekening".

"Ik heb niet alles gelezen".

Oók haar oudere zuster Corry is opeens opvallend kort van memorie. Zij had tegen de politie gezegd dat Astrid vorig jaar onhandelbaar was geworden. Zij was niet meer af te remmen, zus en ouders hadden geen invloed meer op haar. Als getuige voor de rechter haalt Corry haar schouders op: "Dat heb ik allemaal nooit gezegd".

Er moeten zich van 14 tot en met 16 januari bloedstollende taferelen hebben afgespeeld ten huize van Gerard Franing. Gesecondeerd door zijn vriendin, vocht Franing op zijn bed tegen zijn lichaam dat om insuline sméékte, maar het niet kreeg. Franing werd al zieker en zieker, tot aan halve bewusteloosheid toe. Af en toe kwam Astrid langs voor een korte behandeling. Haar moeder en Corry gingen soms mee, en ook de moeder van Franing kwam er wel eens bij.

De behandeling bestond onder meer uit het uitdrijven van de geest van Franings overleden vader, van wie hij de ziekte zou hebben geërfd. Daartoe moesten kaarsen naast een foto van hem worden opgebrand. Ook stak Astrid, helaas niet zichtbaar voor het blote oog, een veer in de alvleesklier van Franing.

"Waarom?" vraagt de rechter.

"Ik wilde dat die klier weer ging werken", zegt Astrid.

Astrids moeder drong enkele keren voorzichtig aan op het inschakelen van een huisarts, maar ze kreeg geen steun. Ook Franing zèlf verzette zich er tegen.

Achteraf is echter de vraag: in hoeverre was Franing nog bij zijn volle verstand? Een als getuige-deskundige opgeroepen internist zegt: "Gezien het verloop van de bloedsuikerspiegel was hij al vanaf zondagmorgen niet meer in staat om vanuit zijn vrije wil te spreken".

Met Astrid ging het niet veel beter. Zij verbeeldde zich immers dat zij de ziekte van Franing had overgenomen. Haar moeder zag haar thuis ziek worden. "De suikerkristallen verschenen op haar handen", verklaarde ze tegen de politie.

"Is dat zo?" vraagt de rechter.

Astrid knikt. "Later zaten ze ook op mijn gezicht".

"Het kan niet dat kristalsuiker op de huid verschijnt", zegt de internist droog. "Glucose evenmin".

In huize Franing woedde inmiddels een storm van hysterie die zich niet meer liet bedwingen. Franing slaapt zeer onrustig in de nacht van zondag op maandag. Overdag is hij maar af en toe bij kennis. Maandagavond wordt hij doodziek wakker, en hij zegt: "Ik heb het gewonnen, er is geen arts nodig".

Plotseling ziet Astrid dat hij niet meer ademt. Grote paniek. Corry belt het alarmnummer, Astrid gooit een teil water over Franing. Maar Franing zal niet meer bijkomen. 's Avonds om elf uur wordt in het ziekenhuis zijn dood geconstateerd.

"Zou Franing ook zijn overleden als u hem niet had behandeld?" vraagt de officier van justitie, mr. J. Plooy.

"Iedereen kan elk moment overlijden", zegt Astrid.

"Zegt u toch niet: het is zijn eigen schuld?" vraagt de rechter.

"Hij had kunnen spuiten, als hij dat wilde".

"Heeft u nooit gedacht: het is mijn schuld?"

"Ik denk dat ik onschuldig ben".

De officier eist een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van 24 maanden waarvan 6 voorwaardelijk. "Zij heeft nagelaten medische hulp in te roepen", zegt hij.

Astrid slaat de handen voor de ogen en begint te huilen - het enige moment waarop ze emoties toont. De forensische psychiater wist geen raad met haar. "Ze vertelde me dat ze in de gevangenis aura's van medegedetineerden instraalde. Die vrouw is gek, denk je dan. Ontoerekeningsvatbaar. Maar ik vond geen psychische stoornissen waaruit dit zou kunnen voortkomen".

De advocaat, mr. W. Tijsseling, vraagt vrijspraak. "Het initiatief om te stoppen met insuline lag bij hem, niet bij haar".

(Het vonnis, twee weken later: voor dood door schuld: een gevangenisstraf van negen maanden waarvan drie voorwaardelijk.)

Frits Abrahams.

Het vonnis in het kort geding *(volledige tekst)*

IN NAAM DER KONINGIN

vonnis 23 maart 1995

DE PRESIDENT VAN DE ARRONDISSEMENTSRECHTBANK TE AMSTERDAM, RECHTSPREKENDE IN KORT GEDING in de zaak:

rolnummer KG 95/507Be van:

de besloten vennootschap VSM GENEESMIDDELEN B.V., gevestigd te Alkmaar,
e i s e r e s bij dagvaarding van 15 februari 1995,
procureur mr E.M.L. Moerel,

t e g e n :

1. DE VERENIGING TEGEN DE KWAKZALVERIJ, gevestigd te Amsterdam,
2. Cornelis Nicolaas Maria RENCKENS, wonende te Hoorn,
3. Harry DE VRIES, wonende te Heerenveen

g e d a a g d e n ,
procureur mr W.D.T.D. Wiarda,
advocaat mr Th.J. Douma te Haarlem.

Verloop van de procedure:

Ter terechtzitting van 7 maart 1995 heeft VSM gesteld en gevorderd overeenkomstig de in fotokopie aan dit vonnis gehechte dagvaarding.
Gedaagden, hierna ook gezamenlijk aangeduid als de vereniging, hebben verweer gevoerd met conclusie tot weigering van de gevraagde voorzieningen.
Na verder debat hebben partijen stukken, waaronder van weerszijden produkties en pleitnotities, overgelegd voor vonniswijzing.

Gronden van de beslissing:

1. In dit vonnis wordt uitgegaan van de volgende feiten:
   a. VSM, producent van homeopathische en fytotherapeutische produkten, brengt de wrijfmiddelen SRL gelei en Spiroflor/SRL gelei op de markt, die onder andere symphytumtinctuur bevatten. De woordmerken SRL GELEI VSM, SRL en SPIROFLOR zijn gedeponeerd bij het Benelux Merkenbureau.
   b. Renckens en De Vries zijn respectievelijk voorzitter en secretaris van het bestuur van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, die zich ten doel stelt de kwakzalverij op geneeskundig, farmaceutisch en aanverwant gebied te bestrijden.
   c. Renckens en De Vries hebben in die hoedanigheid een commentaar gepubliceerd in het Pharmaceutisch Weekblad (jaargang 129, nr. 45 1994, blz. 1151), onder de titel "Een wettelijke regeling voor homeopathica (III)".
   Daarin komen de volgende passages voor:
   "De Vereniging tegen de Kwakzalverij had liever gezien dat homeopathica werden bestempeld als de produkten die ze zijn: volstrekt onwerkzaam en nutteloos. (. . .)
   Een wettelijke regeling voor homeopathica lijkt in het verband van de Europese Gemeenschap echter onontkoombaar. Het kan ook goede kanten hebben als de regeling leidt tot eliminatie van dubieuze produkten. Een bestseller als SRL-gelei bijvoorbeeld - waarvan de Symphytum-component in dierproeven kankerverwekkend is gebleken - zal dan hopelijk van de markt verdwijnen (1). (. . .)

   Literatuur
   1. De Smet PAGM. De keerzijde van alternatieve middelen. Gebu 1993; 27 : 1-4".
   d. De Vries heeft zich in het televisieprogramma "Lijn V", uitgezonden op 26 oktober 1994, onder meer als volgt uitgelaten:
   "Het gevaar hiervan is dat op een gegeven moment mensen gaan denken: 'nou, het is veilig, het is betrouwbaar' en dan krijg je produkten als SRL-gelei (. . .) op de markt".
   "Dat is Symphytum Rhus Ledum-gelei.
   Dat wordt gebruikt als smeermiddel bij spierpijn en kneuzingen en dergelijke.
   Nou, ik zeg ook niet dat het niet zou werken, maar iedere gelei die, er zit een stof in die kankerverwekkend is en dan denkt iedereen: 'nou ik heb een onschuldig materiaal in handen' en blijkt er een kankerverwekkende stof in te zitten.
   Oh, er zit symphytum in en symphytum daar is van aangetoond dat het kankerverwekkend is".
   e. VSM heeft bij brieven van 30 december 1994 aan de vereniging bezwaar gemaakt tegen de hiervoor genoemde schriftelijke en mondelinge uitlatingen.
   f. In januari 1995 zijn in de dagbladpers de volgende artikelen verschenen waarin uitspraken van De Vries worden geciteerd over kankerverwekkende elementen, te weten pyrrolizidine-alkaloïden (PA's), die voorkomen in de symphytumcomponent van de SRL en Spiroflor/SRL gelei:
      - **Het Parool,** 25 januari 1995:
        "Claim na kritiek op alternatief medicijn. 'Alternatieven' slaan voor het eerst hard terug";
      - **Noord Hollands Dagblad,** 26 januari 1995:
        "VSM eist 50 mille van club tegen kwakzalverij";
      - **De Volkskrant,** 26 januari 1995:
        "Boze fabrikant homeopathische medicijnen eist genoegdoening";
      - **Het Parool,** 28 januari 1995:
        "Affaire SRL-gelei toont gat in medicijnen-wet";
      - **Intermediair,** 3 februari 1995:
        "Keiharde business";
      - **Intermediair,** 24 februari 1995:
        "VSM klaagt Vereniging tegen de Kwakzalverij aan".
2. VSM stelt dat de vereniging onrechtmatig jegens haar handelt door onjuiste, misleidende en onnodig denigrerende uitlatingen te doen over homeopathica in het algemeen en SRL- en Spiroflor/SRL-gelei in het bijzonder. Het PA-gehalte van die laatste produkten is volgens VSM zeer laag (gemiddeld 0,15 μg per gram gelei) en blijft zelfs bij een extreem gebruik ruim beneden de in Duitsland geformuleerde grenswaarde van 10 μg per dag. VSM stelt voorts dat de vereniging inbreuk maakt op haar merkenrechten in de zin van artikel 13A lid 2 Benelux Merkenwet. Op die gronden vordert zij:
   - de vereniging te verbieden ongunstige mededelingen te doen over homeopathica en/of (de symphytum-component van) SRL c.q. Spiroflor/SRL gelei;
   - de vereniging te veroordelen in het eerstvolgende nummer van het Pharmaceutisch Weekblad een rectificatie openbaar te laten maken;
   - de vereniging te veroordelen VSM een voorschot van *f* 50.000,= op schadevergoeding te betalen;

   één en ander als nader omschreven in het petitum van de dagvaarding.
3. Bij de beoordeling van de vordering is allereerst van belang dat

Homeopathie en kanker

Wat beweert de homeopathie van oudsher over de behandeling van kanker en wat beweren hedendaagse homeopaten over de mogelijkheden van de homeotherapie bij de gevreesde ziekte? Op drie manieren zullen wij trachten op deze prangende vragen een antwoord te vinden. Eerst zal worden bekeken of het vanuit de homeopathische theorie denkbaar is, dat homeopathie kanker kan genezen. Daarna wordt bekeken wat er in de diverse repertoria van de homeopathische industrie te vinden is over homeopathie en kanker en tenslotte zullen enkele uitspraken van vooraanstaande Nederlandse homeopaten worden geciteerd.

De theorie

Centraal in de homeopathische gedachtengang staat het similia-principe: u behandelt het gelijkende met het gelijkende. Een stof, die in grote hoeveelheden toegediend bepaalde symptomen opwekt is bij voldoende (schokschuddend bereide) verdunning in staat de ziekte te genezen. De laatste tijd wordt de homeopathie door de meeste homeopaten vooral geschikt geacht voor chronische kwalen en daar valt kanker zeker ook onder. De geneesmiddelkeuze wordt bepaald aan de hand van de zogenaamde 'geneesmiddelproeven': daarin beschrijven proefpersonen de sensaties die zij ervaren na inname van het te beproeven geneesmiddel. Hahnemann beschreef van sommige middelen zeer veel symptomen: voor Sepia (inktvis) meer dan vijftienhonderd, voor Pulsatilla (wildemanskruid) meer dan duizend, waaronder bijv. als symptoom 954, optredend 20 uur na de inname: *Von einer unangenehmen Nachricht verfällt er in tiefe Traurigkeit und Verzagtheit.*

Bij de behandeling van kanker moet dus gedacht worden aan stoffen die een dergelijk ziektebeeld kunnen opwekken. Van carcinogene stoffen zijn er gelukkig inderdaad veel beschikbaar: een meer bekende is de smeerwortel *(Symphytum officinale),* die behalve kankerverwekkend (bij dieren, maar natuurlijk ook bij de mens) ook leverbeschadigend is gebleken. De stof komt als tinctuur o.a. voor in SRL-gelei VSM, maar wordt ook door andere homeopathische fabrikanten op de markt gebracht. Merkwaardigerwijs worden als indicaties voor de homeopathische toepassing van de smeerwortel niet leverziekte of kanker genoemd (leverkanker moest toch wel een absolute indicatie zijn!), maar daarentegen slappe kwaaltjes als spierpijn en artrose.

Geconcludeerd kan worden, dat er aan grondstoffen voor de bereiding van homeopathische kankermiddelen geen gebrek bestaat en dat de homeopathische theorie zeker geen belemmering hoeft te vormen.

De repertoria

Echte genezing wordt nergens beloofd, maar alle door ons geraadpleegde gidsjes vermelden een aantal middelen, die bij kanker, soms gespecificeerd per type kanker, kunnen worden gebruikt.

Pascoe-therapie (16e druk,1991) is nogal holistisch en geeft naast de aanbevolen medicatie talrijke andere adviezen. Er worden vijftien 'algemene maatregelen' geadviseerd, zoals resolverende therapie volgens Ascher, afleidende therapie via darm, nieren en huid, isopathische toevoer van rechtsdraaiend melkzuur, fokale sanering, ozontherapie en 'geopathogene sanering' (het bed niet boven een aardstraal!). Als homeopathica bij kanker worden veertien middelen genoemd, zoals Stronglife, Quassia Similaplex, Anti-Blasto A-Injektopas en Hocura-diureticum.

Het **Homeopathisch Artsen Vademecum** van Pflüger (6e oplage, 1989) geeft, behalve middelen voor hinderlijke klachten als jaloezie en vroegtijdige zaadlozing, een aanzienlijk aantal middelen bij kanker: alleen als ondersteunende therapie. Bij de ziekte van Hodgkin worden dertien middelen genoemd, waaronder twee voor injectie. Bij leverzwelling ten gevolg van de ziekte neme men Prunus L 12 forte. Onder het hoofdje Kankervorming worden twintig middelen genoemd, waarvan zes voor injectie (als de patiënt te ziek is om al die zinloze middelen te slikken, dan gaat de homeopaat gewoon spuiten, nietwaar?). Intrigerend vonden wij het middel Lapis Cpl. 317, aanbevolen bij 'borst-, onderlijf- en klierkanker'. Bij Lymfosarcoom staan negen middelen vermeld, waaronder bij 'klierverhardingen' het Cistus Cpl. 335. Ook voor maaggezwellen weet Pflüger raad: Galium Cpl. 149, goed tegen 'voortgeschreden verzwering en deformaties'.

Het **VSM Vademecum voor Enkelvoudige homeotherapie** (1990) vermeldt in het alfabetische register voor hoofdindicaties bij Carcinoom dertien middelen, maar alleen als aanvullende en "umstimmende" therapie. Eén van de aanbevolen middelen is Carbo animalis (dierlijke kool) en op pag. 108 lezen wij daarover, dat dit product gemaakt is van zwak uitgegloeide kool van rungaar rundskernleer en dat er van dit middel twee of meer geneesmiddelproeven bekend zijn (dat wordt in de gids gecodeerd als 'gepro++'). Carbo animalis heeft in grote trekken hetzelfde geneesmiddelbeeld als carbo vegetabilis, maar verdient de voorkeur bij 'neoplasmatische ziekte processen en kliertumoren'.

Het **Geneeskundig repertorium Steigerwald** (1990) noemt bij Carcinoma twee hoofdmiddelen, gericht op de meest voorkomende oorzaak van de ziekte en onder 'overige preparaten' vier middelen, die gericht zijn op de specifieke oorzaak bij de desbetreffende patiënt. Conium plantaplex is een van de hoofdmiddelen en bevat zo'n tiental bestanddelen. Bij 'woekerende cellen en weefsels' wordt driemaal daags 10-20 druppels geadviseerd.

Homeopaten over kanker

Als wij in De Jongh's *Critische beschouwingen over de homoeopathie,* die fantastische bron van informatie, kijken wat de oude homeopaten over dit onderwerp te berde brachten, dan valt op dat de meesten zich terughoudend over de kansen op genezing uitlieten. Belangstelling voor het onderwerp was er wel, want bijv. RABE pleitte ervoor ook spontane gebeurtenissen (zoals het ontstaan van schoorsteenvegerskanker) als geneesmiddelproeven te beschouwen en zo goede middelen op het spoor te komen. Handig - het wordt thans vooral gedaan door antroposofen en natuurgenezers - is het vaststellen en behandelen van precancereuze toestanden. De patiënt heeft niets, maar zal zeker kanker krijgen, tenzij hij zich onderwerpt aan de voorgestelde therapie. In zijn *La doctrine de l'homeopathie française* (1931), stelde VANNIER, dat de 'état cancerinique' predisponeert tot het krijgen van kanker. Hij stelde vast, dat deze toestand vier oorzaken kent, de vier enige 'grandes maladies', die er zijn: tuberculose, syphilis, gonorrhoe en psora (arthritisme). Als VANNIER deze toestand eenmaal had herkend - en hij was daar zeer goed toe in staat, lang voordat de schoolgeneeskunde dat kon - dan was het dringend gewenst de verantwoordelijke toxines door middel van drainagetherapie te behandelen. Genezing van kanker met behulp van homeopathica werd geclaimd door de homeopaat MüNCH, die in 1939 in het door Dr. Schwabe uitgegeven *Allgemeine homöopathische Zeitschrift* een artikel publiceerde over de uitwendige behandeling van carcinomateuze ulceraties met homeopathische middelen. De homeopaat MULLER rapporteerde in 1933 de genezing van een carcinoom met een hooggepotentieerd preparaat (D1000).

Landgenoten-homeopaten

De vorig jaar overleden arts **A.Vrijlandt** mag rustig als pionier en coryfee worden betiteld. Hij had dertig jaar een huisartsenpraktijk te Utrecht en werkte later met geestelijk gehandicapte kinderen. Bekendheid genoot hij echter vooral als homeopathisch arts, in een

Homeopathie en kanker

Wat beweert de homeopathie van oudsher over de behandeling van kanker en wat beweren hedendaagse homeopaten over de mogelijkheden van de homeotherapie bij de gevreesde ziekte? Op drie manieren zullen wij trachten op deze prangende vragen een antwoord te vinden. Eerst zal worden bekeken of het vanuit de homeopathische theorie denkbaar is, dat homeopathie kanker kan genezen. Daarna wordt bekeken wat er in de diverse repertoria van de homeopathische industrie te vinden is over homeopathie en kanker en tenslotte zullen enkele uitspraken van vooraanstaande Nederlandse homeopaten worden geciteerd.

De theorie

Centraal in de homeopathische gedachtengang staat het similia-principe: u behandelt het gelijkende met het gelijkende. Een stof, die in grote hoeveelheden toegediend bepaalde symptomen opwekt is bij voldoende (schokschuddend bereide) verdunning in staat de ziekte te genezen. De laatste tijd wordt de homeopathie door de meeste homeopaten vooral geschikt geacht voor chronische kwalen en daar valt kanker zeker ook onder. De geneesmiddelkeuze wordt bepaald aan de hand van de zogenaamde 'geneesmiddelproeven': daarin beschrijven proefpersonen de sensaties die zij ervaren na inname van het te beproeven geneesmiddel. Hahnemann beschreef van sommige middelen zeer veel symptomen: voor Sepia (inktvis) meer dan vijftienhonderd, voor Pulsatilla (wildemanskruid) meer dan duizend, waaronder bijv. als symptoom 954, optredend 20 uur na de inname: *Von einer unangenehmen Nachricht verfällt er in tiefe Traurigkeit und Verzagtheit.*

Bij de behandeling van kanker moet dus gedacht worden aan stoffen die een dergelijk ziektebeeld kunnen opwekken. Van carcinogene stoffen zijn er gelukkig inderdaad veel beschikbaar: een meer bekende is de smeerwortel *(Symphytum officinale),* die behalve kankerverwekkend (bij dieren, maar natuurlijk ook bij de mens) ook leverbeschadigend is gebleken. De stof komt als tinctuur o.a. voor in SRL-gelei VSM, maar wordt ook door andere homeopathische fabrikanten op de markt gebracht. Merkwaardigerwijs worden als indicaties voor de homeopathische toepassing van de smeerwortel niet leverziekte of kanker genoemd (leverkanker moest toch wel een absolute indicatie zijn!), maar daarentegen slappe kwaaltjes als spierpijn en artrose.

Geconcludeerd kan worden, dat er aan grondstoffen voor de bereiding van homeopathische kankermiddelen geen gebrek bestaat en dat de homeopathische theorie zeker geen belemmering hoeft te vormen.

De repertoria

Echte genezing wordt nergens beloofd, maar alle door ons geraadpleegde gidsjes vermelden een aantal middelen, die bij kanker, soms gespecificeerd per type kanker, kunnen worden gebruikt.

Pascoe-therapie (16e druk,1991) is nogal holistisch en geeft naast de aanbevolen medicatie talrijke andere adviezen. Er worden vijftien 'algemene maatregelen' geadviseerd, zoals resolverende therapie volgens Ascher, afleidende therapie via darm, nieren en huid, isopathische toevoer van rechtsdraaiend melkzuur, fokale sanering, ozontherapie en 'geopathogene sanering' (het bed niet boven een aardstraal!). Als homeopathica bij kanker worden veertien middelen genoemd, zoals Stronglife, Quassia Similaplex, Anti-Blasto A-Injektopas en Hocura-diureticum.

Het **Homeopathisch Artsen Vademecum** van Pflüger (6e oplage, 1989) geeft, behalve middelen voor hinderlijke klachten als jaloezie en vroegtijdige zaadlozing, een aanzienlijk aantal middelen bij kanker: alleen als ondersteunende therapie. Bij de ziekte van Hodgkin worden dertien middelen genoemd, waaronder twee voor injectie. Bij leverzwelling ten gevolg van de ziekte neme men Prunus L 12 forte. Onder het hoofdje Kankervorming worden twintig middelen genoemd, waarvan zes voor injectie (als de patiënt te ziek is om al die zinloze middelen te slikken, dan gaat de homeopaat gewoon spuiten, nietwaar?). Intrigerend vonden wij het middel Lapis Cpl. 317, aanbevolen bij 'borst-, onderlijf- en klierkanker'. Bij Lymfosarcoom staan negen middelen vermeld, waaronder bij 'klierverhardingen' het Cistus Cpl. 335. Ook voor maaggezwellen weet Pflüger raad: Galium Cpl. 149, goed tegen 'voortgeschreden verzwering en deformaties'.

Het **VSM Vademecum voor Enkelvoudige homeotherapie** (1990) vermeldt in het alfabetische register voor hoofdindicaties bij Carcinoom dertien middelen, maar alleen als aanvullende en "umstimmende" therapie. Eén van de aanbevolen middelen is Carbo animalis (dierlijke kool) en op pag. 108 lezen wij daarover, dat dit product gemaakt is van zwak uitgegloeide kool van rungaar rundskernleer en dat er van dit middel twee of meer geneesmiddelproeven bekend zijn (dat wordt in de gids gecodeerd als 'gepro++'). Carbo animalis heeft in grote trekken hetzelfde geneesmiddelbeeld als carbo vegetabilis, maar verdient de voorkeur bij 'neoplasmatische ziekte processen en kliertumoren'.

Het **Geneeskundig repertorium Steigerwald** (1990) noemt bij Carcinoma twee hoofdmiddelen, gericht op de meest voorkomende oorzaak van de ziekte en onder 'overige preparaten' vier middelen, die gericht zijn op de specifieke oorzaak bij de desbetreffende patiënt. Conium plantaplex is een van de hoofdmiddelen en bevat zo'n tiental bestanddelen. Bij 'woekerende cellen en weefsels' wordt driemaal daags 10-20 druppels geadviseerd.

Homeopaten over kanker

Als wij in De Jongh's *Critische beschouwingen over de homoeopathie,* die fantastische bron van informatie, kijken wat de oude homeopaten over dit onderwerp te berde brachten, dan valt op dat de meesten zich terughoudend over de kansen op genezing uitlieten. Belangstelling voor het onderwerp was er wel, want bijv. RABE pleitte ervoor ook spontane gebeurtenissen (zoals het ontstaan van schoorsteenvegerskanker) als geneesmiddelproeven te beschouwen en zo goede middelen op het spoor te komen. Handig - het wordt thans vooral gedaan door antroposofen en natuurgenezers - is het vaststellen en behandelen van precancereuze toestanden. De patiënt heeft niets, maar zal zeker kanker krijgen, tenzij hij zich onderwerpt aan de voorgestelde therapie. In zijn *La doctrine de l'homeopathie française* (1931), stelde VANNIER, dat de 'état cancerinique' predisponeert tot het krijgen van kanker. Hij stelde vast, dat deze toestand vier oorzaken kent, de vier enige 'grandes maladies', die er zijn: tuberculose, syphilis, gonorrhoe en psora (arthritisme). Als VANNIER deze toestand eenmaal had herkend - en hij was daar zeer goed toe in staat, lang voordat de schoolgeneeskunde dat kon - dan was het dringend gewenst de verantwoordelijke toxines door middel van drainagetherapie te behandelen. Genezing van kanker met behulp van homeopathica werd geclaimd door de homeopaat MüNCH, die in 1939 in het door Dr. Schwabe uitgegeven *Allgemeine homöopathische Zeitschrift* een artikel publiceerde over de uitwendige behandeling van carcinomateuze ulceraties met homeopathische middelen. De homeopaat MULLER rapporteerde in 1933 de genezing van een carcinoom met een hooggepotentieerd preparaat (D1000).

Landgenoten-homeopaten

De vorig jaar overleden arts **A.Vrijlandt** mag rustig als pionier en coryfee worden betiteld. Hij had dertig jaar een huisartsenpraktijk te Utrecht en werkte later met geestelijk gehandicapte kinderen. Bekendheid genoot hij echter vooral als homeopathisch arts, in een

tijd dat daar nog enige moed voor nodig was. Toen in de jaren zeventig de belangstelling voor het alternatief genezen begon toe te nemen, besteedde de NCRV daaraan een uitzending van Plein Publiek en Vrijlandt vertegenwoordigde daar de homeopathie. Omdat er naar aanleiding van de uitzending een boekje is uitgegeven *(Genezen kan ook anders)*, beschikken wij thans nog over een goede weergave van zijn woorden. Hij behandelde ook het onderwerp kanker en homeopathie.

Een letterlijk citaat uit zijn artikel laten wij hier volgen: 'Welke ziekten zijn met succes te behandelen met homeopathische middelen? Mijn ervaring, en die van vele anderen, is: "Alle acute en chronische ziekten, zowel goedaardige als kwaadaardige, mits er nog voldoende herstelmechanismen aanwezig zijn om te stimuleren tot volledig herstel. Grote orgaan-, of weefselbeschadigingen maken een volledig herstel vaak onmogelijk." (....) De doelstelling van elke homoeotherapie is volledig herstel! Dit houdt in dat mensen die van de geboorte af aan verantwoord homeopathisch worden behandeld, indien mogelijk, na elke ziekte begeleid worden tot aan een volledig herstel. In mijn eigen huisartsenpraktijk zag ik daardoor het aantal chronische ziekten afnemen, sommige ziektes verdwenen helemaal (de patiënt bleef in mijn praktijk, maar gezond!) en ik had de indruk dat het aantal kwaadaardige ziektes afnam. (....) Begeleiden van het sterven is in de homoeopathie een heel zinvol gebeuren, wat men meerdere malen meegemaakt moet hebben om op de juiste manier te kunnen waarderen.'

Antroposofen en homeopathie

Op 18 februari 1989 hield onze Vereniging haar jaarvergadering te Amsterdam en aan die bijeenkomst werd door de VARA-radio aandacht besteed. Als tegenwicht tegen de uitgesproken opvattingen van onze Vereniging was door de VARA ook een vertegenwoordiger van de Vereniging van Homeopathische Artsen in Nederland, de VHAN uitgenodigd. De heer **Obels,** destijds penningmeester van de VHAN, voerde namens hen het woord. Met deze alleraardigste man hadden wij vooraf al een kort gesprek, waarin hij onze voorzitter toevertrouwde goede resultaten te bereiken bij diverse gynaecologische problemen, zoals o.a. bij de behandeling van vleesbomen. Op een vraag van mijn kant over de toepassing van homeopathische middelen door antroposofen deelde hij mij mede daarover grote twijfels te hebben: hun kennis van de homeopathie was volgens hem vaak onvoldoende.(Later schreef de antroposoof Verbrugh eens, dat de 'geheimen van de homeopathie' toch het best tot hun recht komen binnen de antroposofie. Wie zou er nu gelijk hebben?) Om een eind te maken aan het fabeltje, dat de homeopathie alleen maar onschuldige ziektes behandelt, waarvoor de gewone geneeskunde nog geen goede oplossing heeft gevonden, kwam Obels met het volgende verhaal. Een goede vriend en collega-homeopathisch arts werd eens getroffen door leukemie (bloedkanker). De diagnose was gesteld door een internist en met deze internist kwam de homeopaat overeen, dat allereerst een homeopathische behandeling zou worden toegepast. De arts liet zich intussen regelmatig door de internist controleren en ziet: de ziekte ging terug en de patiënt leefde nog lang en gelukkig. Voor een uitgebreid commentaar van de voorzitter ontbrak voor de microfoon de tijd, maar het is natuurlijk algemeen bekend, dat sommige vormen van chronische leukemie ook zonder enige behandeling jarenlang stabiel kunnen blijven.

"Homeopathie is een prikkeltherapie"

Eén van de geleerdste homeopaten van ons land en de enige, die op een echt inhoudelijk proefschrift kan bogen is de Amstelveense arts **E.S.M. de Lange-de Klerk.** Zij heeft zich in 1976 gedurende een jaar bekwaamd in de homeopathie te Londen aan de 'Faculty of Homeopathy' en begon daarna een eigen praktijk. In de hoogtijdagen van de alternatieve geneeskunde slaagde zij erin om bijna een miljoen gulden WVC-subsidie te verkrijgen voor een dubbelblind onderzoek naar de waarde van homeopathie bij kinderen met bovenste luchtweginfecties. Het proefschrift, bewerkt aan de Vrije Universiteit (had Abraham Kuyper dat nog maar mee kunnen maken!), leidde tot de conclusie, dat er geen statistisch significante verschillen waren tussen de echte behandelde groepen en de placebo-groep (Actieblad nov. 1993).

Toen dat resultaat nog niet bekend was, had De Lange andere verwachtingen en zij deelde die mee in een interview in mei 1989 met de *Haagsche Courant:* 'Kinderen reageren meestal beter en sneller op homeopathische middelen dan volwassenen'. Waarom dat zo is, dat wist De Lange ook niet, maar het kon te maken hebben met de grotere gevoeligheid voor prikkels en de homeopathie is immers een prikkeltherapie. Over de rol van de homeopathie bij ernstige ziekten zei ze: 'Patiënten die ik nooit eerder gezien heb, vragen mij geregeld om aan hun bed te komen. Meestal verkeren zij in een hopeloze situatie. Iemand staat bij voorbeeld een amputatie te wachten, of is gedeeltelijk verlamd of heeft een ernstige ziekte van de afweer. Eigenlijk sta je dan als homeopaat met je rug tegen de muur. Toch ben je gekomen, gewoon uit piëteit voor de patiënt. Die ziet jou als een mogelijk laatste redmiddel. Soms kun je een situatie ten goede keren. Bij voorbeeld bij een patiënt met een open been. Dan kun je een amputatie voorkomen.' (...) Zelf zou ik bij borstkanker eerst voor een operatie kiezen en dan pas voor homeopathie kiezen als ik met die ingreep ten minste mijn kans om te overleven vergroot. Maar bij longkanker zou de keuze anders uitvallen. Als het zover is kan de traditionele therapie mij net zo min redden als de homeopathie. Je kunt met het een of het ander hooguit het lijden verlichten'.

Zomer 1993 werd er aan de VU door de studenten-werkgroep Additieve geneeswijzen een discussie-avond georganiseerd onder de titel 'Homeopathie, kwakzalverij?'. Er waren drie inleiders: ons bestuurslid prof. Timmerman, de Utrechtse bioloog R. van Wijk en de VU-privaat-docent homeopathie **Bodde.** De laatste wees vooral op de mogelijkheden van de homeopathie bij chronische ziekten. Hij neemt dagelijks effecten waar, die met gewone geneesmiddelen niet bereikt kunnen worden. Met zwavelkorrels K20 genas hij een jongetje van migraine! Veel onderzoek heeft hij nooit verricht, maar hij kan putten uit een rijke praktijk-ervaring met de homeopathie en hij kan daar op moderne wijze over vertellen. Zo had hij ruim een jaar geleden eens een vrouw op zijn spreekuur - Bodde is ook huisarts te Rotterdam - met een kwaaltje, dat weinig ernstig leek en dat Bodde naar behoren had kunnen behandelen. De vrouw zou aan het eind van het consult de spreekkamer verlaten, maar - zeer goed! - Bodde bemerkte, dat zij, terwijl zij de deurknop al in de hand had, aarzelde en dat haar kennelijk nog iets dwars zat waarmee zij niet makkelijk voor de dag kwam. En de aap kwam uit de mouw: haar liefste huisdier, een poes, had een kankergezwel aan de tepel en het zag er voor dat beestje slecht uit. Of dokter Bodde daar misschien niets voor had? Nou, dokter Bodde was natuurlijk geen dierenarts, maar liet zich toch overhalen - onder het motto baat het niet, het schaadt ook niet - om voor de poes een homeopathisch recept uit te schrijven. Zelf had hij er eerlijk gezegd weinig vertrouwen in. Hij hoorde er natuurlijk niets meer over, tot de vrouw bij toeval voor iets geheel anders een jaar later zijn spreekuur weer bezocht. En wat bleek: de poes was volledig genezen van het gezwel. Ook de vrouw was het hele voorval bijna vergeten te melden.

Ook glasharde ontkenning ontbreekt

Kan men nu stellen, dat de geciteerde homeopaten hebben gelogen over de mogelijkheden van de homeopathie bij kanker? Bij herlezing valt op, dat men nauwelijks zelf voluit stelt, dat bij kanker enig succes te verwachten valt. Maar glasharde ontkenning ont-

breekt evenzeer. Men kan iets proberen, men heeft anekdotische successen gezien, het blijkt bij dieren soms te werken, het lijkt kanker soms te voorkomen etcetera. Voorzichtigheid is troef, maar voor wanhopige mensen, die van de gewone geneeskunde geen wonderen meer kunnen verwachten of die in grote onzekerheid verkeren over hun lot, voor dergelijke mensen kunnen ook dit soort uitlatingen weer de strohalm lijken, waaraan men zich dan toch voor enige tijd vastgrijpt.

En hoe defensief de homeopaten zich dus ook hebben uitgedrukt, de suggestie dat submoleculair verdunde middelen bij kanker iets kunnen betekenen, blijft overeind. En de patiënt is gewend aan die voorzichtige wijze van uitdrukken, want ook veel kankerspecialisten zullen zich bij het bespreken van een eventueel nog te beproeven palliatieve behandeling op dezelfde wijze uitdrukken. Maar de laatsten beschikken nog over effectieve methoden, waarvan voor- en nadelen goed moeten worden afgewogen. Dat de homeopaat met zijn volstrekt lege handen hetzelfde vertrouwde jargon hanteert tegenover de patiënt met kanker, dat is het eigenlijk het allerergste, want het is o zo bedrieglijk.

Communicatie-training van Moerman-aanhangers

De voorzitter van de Vereniging tegen de Kwakzalverij richtte zich op 28 mei l.l. met de volgende brief tot de voorzitter van het bestuur van de Nederlandse Kankerbestrijding te Amsterdam.

Door diverse verontruste leden zijn wij geattendeerd op publikaties in het tijdschrift *Kanker* (april 1995) en in de *Nieuwsbrief* van de NKB, afl. mei 1995, waarin sprake is van overleg en zelfs samenwerking tussen uw organisatie en de Moermanvereniging. Zo hebben medewerkers van het KWF-voorlichtingscentrum op 28 januari 1995 een training gegeven aan de voorlichters van de Moermanvereniging.

De Moermanmethode wordt door ons beschouwd als een simplistische en anachronistische vorm van 'kankerbehandeling' en blijkens uw uitspraken in bovengenoemde publikaties, waarin u spreekt van 'onvoldoende wetenschappelijke gegevens over het genezend effect van de Moermantherapie', deelt u deze mening. De argumentatie, die u in de artikelen geeft om desniettemin Moerman-aanhangers een communicatietraining te geven, overtuigt ons niet. Natuurlijk is bekend, dat veel patiënten behoefte hebben om zelf iets aan hun genezingsproces bij te dragen. Findley, sprekend over het placebo-effect, zei al lang geleden: *'Man in distress wants action - rational if possible of course, but irrational, if necessary, rather than no action at all'.* De vraag is of artsen en een instantie als de uwe deze irrationele activiteiten moeten ondersteunen of zelfs maar het voordeel van de twijfel gunnen.

Irrationele behandelwijzen, zoals de Moermanmethode, hebben ook nadelen en zijn soms zelfs schadelijk. Voor allen geldt dat zij vaak valse hoop bieden, waarna de ontgoocheling later des te groter is. Voor het dieet geldt bovendien, dat het betrekkelijk onsmakelijk is, vrij duur en zeker arbeidsintensief in de bereiding. Het leidt bij die patiënten, die zich zeer strikt aan het dieet wensen te houden, dan ook tot zeker sociaal isolement, want vrienden en kennissen (en horeca) zullen veelal niet in staat zijn aan de strenge eisen van het dieet te voldoen.

Het wetenschappelijk onderzoek naar de effectiviteit van de Moermanmethode is een afgesloten hoofdstuk, maar samenwerking van NKB met Moerman-artsen zal door hen zeker als een vorm van legitimatie worden beschouwd en gebruikt. 'Als er helemaal niets in de Moermanmethode zou zitten, dan zou de NKB toch niet met ons samenwerken', zo horen wij Moerman-artsen al beweren. En zo ligt misleiding van patiënten toch weer op de loer.

Wij hebben meestal grote waardering voor de activiteiten van de NKB en het KWF en bewaren ook goede herinneringen aan uw steun bij de organisatie van het symposium 'Alternatieve behandelwijzen en kanker' van 27 november 1992. Maar adeldom verplicht! En juist daarom betreuren wij de te toeschietelijke houding van het NKB jegens een zinloze en bijna als folkloristisch te beschouwen benadering als die van wijlen Cornelis Moerman. Wij dringen bij u aan op meer distantie tot de Moermanvereniging en verzoeken u in elk geval in de toekomst van actieve ondersteuning en opleiding van hun medewerkers af te zien. Sterrekundigen zullen soms tolerant staan ten opzichte van astrologen en sterrewichelaars, maar dat zij hen hun ruimtekijkers ter beschikking stellen, dat is toch ook onvoorstelbaar.

Op een loopeend

De doodsangst in het algemeen
dreef vaak een loopeend te Geleen
naar hele dokters en naar halve
om kwak met zich te laten zalven.
Die garandeerden hem spontaan
zijn levenslange voortbestaan.

De dichter **Kees Stip,** uit wiens serie Het Grote Beestenfestival dit gedicht afkomstig is, ontving op 30 april 1995 het officierschap in de Orde van Oranje-Nassau. Hij accepteerde de onderscheiding volgaarne, hoewel hij eens uitriep, toen hij journaalbeelden zag van de paus die bromfietsen zegende: 'Solex Deo Gloria!'.

P.W. Vree; Voorschoten

In het vorige *Actieblad* (op pagina 8) kwam de hoofdinspecteur farmacie en medische technologie ter sprake. Zijn naam werd onjuist vermeld, deze luidt P.W. Vree (en dus geen De Vree!). Daarnaast werd op pagina 12 gesteld, dat de conferentie, die door Bügel werd beschreven zou hebben plaatsgehad in Winschoten. Dat moet zijn Voorschoten.

Begunstiger

Door schenking van een donatie aan de Vereniging, in deze kostbare tijden (procederen) verkreeg de heer mr. J.P.Jager uit Haarlem de status van begunstiger.

Een lavementje meer of minder

Wie maakt er zich zorgen om?

In de gewone praktijk van de geneeskunde is het algemeen gebruikelijk, dat men zijn activiteiten staakt in het jaar, waarin de vijfenzestigjarige leeftijd wordt bereikt. Op hoge uitzonderingen na zullen ook ziekenfondsen en verzekeraars artsen van boven de vijfenzestig geen contracten meer aanbieden. In de alternatieve geneeskunde gelden deze beperkingen niet, zodat een man als Robert Linschoten, arts voor natuurgeneeskunde te Utrecht, zijn praktijken nog rustig voortzet ondanks het feit, dat hij thans 67 jaar oud is. Linschoten verkreeg in 1988 nationale faam, toen hij - als een van de zeer weinige alternatieve artsen, die lid zijn van de KNMG - een klacht indiende tegen Van der Smagt, die in *Medisch Contact* een kritisch artikel over alternatieve behandelmethoden had gepubliceerd. Na de Pyrrhus-overwinning, die hij toen behaalde (de klacht werd gegrond verklaard, maar leidde tot de affaire-van der Smagt met aanscherping van de KNMG-gedragsregels met betrekking tot alternatieve behandelmethoden), is het wat stil geworden rond de natuurgenezer.

In de periode voor Pasen kwam *De Volkskrant* met een goedgetimed artikel over een van Linschotens favoriete geneeswijzen: sapvasten, liefst gecombineerd met lavementen (clysma's). Linschoten begon, blijkens het interview, al elf jaar geleden met het organiseren van vastenkuren. Thans opereren er inmiddels zo'n veertig 'deskundigen' op deze markt, maar over hun kwaliteiten wil Linschoten geen oordeel geven. Hij wisselt alleen ervaringen uit met Hans Waning uit Leiden, de enige andere arts met ervaring op dit terrein. Deze laatste schreef over zijn techniek het boek *Alles over vasten. Reinigen tot in je kern.*, uitgegeven bij uitgeverij Ankh Hermes (nomen est omen). In de oude volksabdij te Ossendrecht organiseert Waning vastenweken, voor mensen die 'in principe gezond zijn', à raison van 695 gulden. Meestal verschijnen er zo'n twintig deelnemers per keer.

Dauwtrappen in het gras

Linschoten organiseert zijn vastenweken in een Noordlimburgs hotel: Rooland te Arcen. Kosten per week: 950 gulden per week. De dagen beginnen met dauwtrappen in het gras rond het hotel, waarbij - aldus ex-verpleegster en nu natuurgeneeskundig assistente Marijke Bugter - 'je via reflexpunten op je voetzolen al vast je inwendige organen tot reiniging aanzet'. Tussen de eetmeditaties, verlevendigd met rustgevende muziek uit de cd-speler, is er gelegenheid tot kennisneming van spirituele lectuur, onder andere van Bhagwan Sree Rajneesh, van wie Linschoten eertijds volgeling was.

Nu de New Age-trend zelfs onder yuppies en zakenlieden epidemische vormen heeft aangenomen, organiseert ook het Amsterdamse holistisch cursuscentrum Oibibio, gesitueerd in een duur pand tegenover het CS, vastenkuren. Deze duren echter slechts een dag. Linschoten wil het verlies lijdende Oibibio, dat blijkens een bericht in *De Volkskrant* (30 april 1995) anderhalf jaar na zijn begin negentien medewerkers moest ontslaan (men had 160 mensen in dienst!), niet te hard vallen met zijn kritiek. Toch vindt hij één dag te kort: vijf tot zes dagen zouden nodig zijn om echt effect te kunnen hebben. Bovendien zou Linschoten er 'beslist een lavement bij doen'. Als hij zelf een dag vast, bijvoorbeeld bij een opkomende griep, spoelt hij zijn darmen met zo'n anderhalve liter lauw water. De darmspoeling is een zeer oud geneesmiddel dat in de vergeethoek is geraakt. 'De Essenen deden het al en ook in de Ayurveda was het bekend. Ze gebruikten er een uitgeholde kalebas voor, met een tuitje dat in de anus ging. Degene die het lavement kreeg ging voorover staan en een ander hield de kalebas vast.'

Maar goed dat er in alternatieve geneeskunde geen strikte leeftijdsgrenzen voor praktiserende artsen worden aangehouden, want wat zou er anders toch een schat aan waardevolle kennis verloren gaan.

Opmerkelijk

De discussie of de anticonceptiepil in het ziekenfondspakket moet blijven, heeft vele pennen in beroering gebracht. Opmerkelijk was de laatste alinea van een stuk in NRC/Handelsblad van 4 april 1995, waarin redacteur Wim Köhler, meestal erg mild t.o.v. de homeopathie, het volgende schrijft (hij is voorstander van eliminatie van de pil uit het verstrekkingenpakket): 'Het enige bezwaar tegen de pil bij de drogist is wellicht de drogist zelf. Wie wel eens bij Trekpleister, Etos of een grote DA-drogist naar paracetamol heeft gevraagd en daarop ongevraagd het advies kreeg om maar echinaforce of nysileen aan te schaffen, zal weinig vertrouwen hebben in de kennis en voorlichtingskunde binnen het drogistenbedrijf. Gelukkig bestaat er geen homeopathische pil.'

Het heeft er de schijn van dat bij Köhler, wiens stukken over de gewone medische onderwerpen altijd uitstekend zijn (hij ontving daarvoor op 19 juni de Medisch Wetenschappelijke Prijs van het Van Walree Fonds), nu eindelijk met betrekking tot de alternatieve geneeswijzen de verstandskiezen beginnen door te breken. En dat mag tot tevredenheid stemmen.

Tenniselleboog

Te gek voor woorden: Een overheidssubsidie van bijna 2,5 miljoen aan de Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Artsenfederatie Alternatieve Geneeskunde ten behoeve van onderzoek naar de: "Effektiviteit van acupunctuur bij tenniselleboog: een gerandomiseerd, placebo-gecontroleerd onderzoek". Het onderzoek zal plaatsvinden in samenwerking met het Academisch Ziekenhuis Rotterdam.

Er zijn verschillende onderzoekingen geweest naar het effekt van acupunctuur. Staatssecretaris Hendriks vroeg in 1977 aan de Gezondheidsraad een advies over acupunctuur. De strekking van het rapport luidde dat van acupunctuur geen genezing van ziekte verwacht mocht worden. Alleen pijnbestrijding door middel van acupunctuur kreeg het voordeel van de twijfel.

In het tegenwoordige China is de acupunctuurverdoving vrijwel overal verdrongen door de moderne westerse anaesthisietechnieken.

Jammer dat er (weer) zoveel geld over de balk wordt gegooid...

Volkskrant vond reactie op artikel homeopaat te scherp

Als de vos de passie preekt, boer pas op je kippen. Dat spreekwoord kwam bij mij op toen ik op de Forumpagina van *De Volkskrant* van 14 maart 1995 het betoog las van de homeopathisch arts Lex Rutten. Als een homeopaat wil helpen de kwakzalverij te bestrijden, dan is waakzaamheid geboden. Snel verder lezend vernamen wij dat 'starre afwijzing van alternatieve geneeswijzen niet goed is', dat het 'kaf van het koren gescheiden moet worden' en dat 'erkennen van de homeopathie bestrijden van kwakzalverij is'.

De homeopathie blaakte begin 1995 van zelfvertrouwen: daarvan getuigde niet alleen Rutten met zijn afgrondelijke betoog, waarover straks meer. Een ander symptoom van dat blakende zelfvertrouwen der homeopaten vormde uiteraard de brutaliteit van VSM, die zelfs de hulp van de rechter inriep om kritici van homeopathie en andere alternatieve geneesmiddelen definitief het zwijgen op te leggen. Omdat de rechterlijke uitspraak toen nog niet gevallen was en te meer, daar Rutten zich in zijn stuk nadrukkelijk richtte tot 'fanatieke bestrijders van alternatieve geneeswijzen', waarbij hij kennelijk op onze Vereniging doelde, hebben wij *De Volkskrant* voorzien van een ingezonden reactie.

Na een korte uiteenzetting over de essentie van de homeopathische bereidingswijze van geneesmiddelen, wezen wij op de twee vaste kenmerken van alternatieve geneeswijzen: de werkzaamheid is niet aangetoond en de theorie is meestal absurd. Deze kenmerken treffen wij ook aan in de homeopathie.

Een doorzichtige smoes

Wat Rutten over het wetenschappelijk onderzoek schreef, dat was ronduit misleidend. Het veelgenoemde excuus, dat alternatieve genezers geen goede infrastructuur hebben voor dat soort onderzoek, noemden wij een doorzichtige smoes.

'Nuttige aanwinsten in de geneeskunde hebben helemaal geen extra ondersteuning nodig van subsidie of fondsen voor ontwikkelingsgeneeskunde. Penicilline, lachgas, morfine, de chirurgie en al die vooruitgang waarover Rutten in zijn inleiding zo te spreken was, hebben het allemaal op eigen kracht gered en waarom? Omdat zij effectief zijn gebleken! De medische wetenschap is een open en competitief systeem, dat waardevolle methoden en inzichten snel en gretig accepteert en incorporeert. Bij het wetenschappelijk onderzoek is positieve discriminatie van absurde of anderszins kansarme theorieën niet gewenst. De miljoenen guldens WVC-subsidie die, sinds Muntendam daartoe adviseerde, daaraan zijn toegekend: het bleek weggegooid geld. Tot ontdekking van nuttige zaken in het alternatieve geneeskunde heeft het niet geleid. Rutten weet dat, maar zwijgt erover! Wel citeert hij een onderzoek uit de Maastrichtse groep, die alle onderzoekingen (vanaf 1965 tot 1991) naar de waarde van homeopathie heeft bekeken. Volgens Rutten zouden daarbij "sterke aanwijzingen voor de werkzaamheid van de homeopathie zijn gevonden". Hij liegt hier schaamteloos, want hij weet ongetwijfeld dat de voornaamste onderzoeker uit die groep, Knipschild, kort daarna in *Medisch Contact* schreef, dat volgens hem homeopathie flauwekul is. Een ander groot onderzoek uit 1993, wederom met vele tonnen WVC-subsidie begunstigd, aan de Vrije Universiteit leverde een negatief resultaat op voor de homeopathie als behandelwijze voor kinderen met snotneuzen en keelontstekingen. Rutten kent het ongetwijfeld, maar verkoos daarover te zwijgen'. Dat schreven wij allemaal in onze reactie aan *De Volkskrant.*

Zij scoren liever bij de leek

De denigrerende uitlatingen van Rutten over het wetenschappelijk gehalte van de artikelen in het *Nederlands Tijdschrift van Geneeskunde* onderstreepten, dat homeopaten liever scoren bij de leek in plaats van bij hun tot oordelen bevoegde collega's. Hij hoopt bij de krantelezer de weerklank te vinden, die hij in de medisch-wetenschappelijke wereld niet kan bewerkstelligen. Ook zijn pleidooi voor tevredenheidsonderzoek bij de consument van alternatieve behandelwijzen wijst in diezelfde richting.

Rutten's betoog over de waarde van het artsdiploma voor de praktiserend homeopaat vormde een doorzichtige oratio pro domo. Het tuchtrecht is inderdaad nuttig voor de kwaliteitsbevordering van het medisch handelen door de arts en dat onderscheidt het van de bandeloze en ongecontroleerde beroepsuitoefening door de zogenaamde alternatieve 'therapeuten'. Maar Rutten verzuimde natuurlijk te vermelden, dat nog in december 1994 en januari 1995 twee homeopathisch artsen (resp. uit Groningen en Utrecht) door de tuchtrechter uit hun beroep werden gezet. En hij wees evenmin op de homeopathisch therapeut, die in december 1994 tot acht maanden gevangenisstraf werd veroordeeld wegens medeverantwoordelijkheid voor de dood van een suikerpatiënte? Homeopathie kan levensgevaarlijk zijn.

Een pseudo-democratisch argument

Dat de gebleken 'maatschappelijke behoefte' aan alternatieve behandelwijzen (Rutten) een argument zou moeten zijn om het wetenschappelijk onderzoek daarnaar verder krachtig te stimuleren, ook dat is een redelijk klinkend, maar in wezen pseudo-democratisch argument. Dan zou immers ook de overduidelijk 'gebleken behoefte' aan bij voorbeeld drugs, prostitutie, tabak en alcohol voor de overheid een prikkel moeten zijn tot bevordering van die ondeugden. Irrationele en soms regelrecht ongewenste voorkeuren van de burger kunnen in een open samenleving misschien worden getolereerd, maar dat zij automatisch gestimuleerd moeten worden via een 'geïntegreerd beleid', dat is natuurlijk onzin.

'Met starre afwijzing van alternatieve geneeswijzen bestrijd je kwakzalverij niet, aldus Rutten. Maar in beide gevallen gaat het om behandelwijzen, waarvan het nut niet is aangetoond en wie kan nu eens ondubbelzinnig het verschil tussen kwakzalverij en alternatief genezen uitleggen? En "het kaf moet van het koren worden gescheiden", maar wie ziet er überhaupt koren onder het kaf? En de "kwakzalverij bestrijden door erkennen van de homeopathie" (Rutten), dat is de wereld op zijn kop. Bestrijden van kwakzalverij anno 1995 betekent niet meer of minder dan: "De alternatieve geneeswijzen de wereld uit, te beginnen met de homeopathie!" Dit schreven wij allemaal aan *De Volkskrant*, maar het bleek vergeefse moeite. De redactie van de Forumpagina achtte onze stellingname echt te scherp en wees erop dat homeopathie maatschappelijk aanvaard is. 'Ongeschikt derhalve voor publikatie, maar een andere keer houden wij ons van harte aanbevolen', aldus de redacteur. En dankzij die beslissing zit Rutten nu maar te denken, dat niemand iets tegen zijn betoog heeft kunnen inbrengen en blijven de minder ingewijde Volkskrant-lezers onkundig van de door hem gedebiteerde onwaarheden. Het zij zo.

C.R.

Hop paardje, hop!

Het is begonnen in de humane geneeskunde, maar ze duiken nu ook steeds meer op in de diergeneeskunde: natuurprodukten en homeopathie. Zo wordt al enige tijd door de firma Lieve het produkt P.F. Strongex-Horse in omloop gebracht ter bestrijding van worminfecties bij paarden. Volgens de bijsluiter betreft het een 'uniek breedwerkend natuurpreparaat ter bestrijding van maag-, darm- en longwormen bij paarden'. Als werkzame stoffen vermeldt de bijsluiter 'Toemid, Solium, Tucrium, Scor, China, Aspidum Film, Acil Muriaticum, Sabadilla en Namala etc. De fabrikant heeft het middel aangemeld bij de Veterinaire Dienst om het te laten opnemen in de Lijst van Homeopathische Diergeneesmiddelen.

Twee onderzoekers van de vakgroep Infectieziekten en Immunologie uit Utrecht namen de moeite om de waarde van het produkt te testen. Het onderzoek is interessant, omdat door homeopaten vaak het argument wordt gehanteerd, dat de werkzaamheid van homeopathie bij dieren wel bewijst, dat homeopathie toch echt niet alleen suggestie of placebo-therapie kan zijn. Men gaat er dan vanuit, dat dat soort genezingen bij dieren aan de orde van de dag zouden zijn. Op die argumentatie zijn altijd meerdere tegenwerpingen mogelijk: ten eerste kunnen dieren niet klagen en het oordeel over de ziekte van het dier zal veelal door het baasje worden gegeven, die wel degelijk gevoelig is - zeker na betaling van een fors bedrag - voor het placebo-effect van de homeopathie. Daarnaast, een tweede argument, komen door het natuurlijk beloop van ziekten ook bij dieren onverwachte genezingen voor.

Een bevriend dierenarts vertelde ons eens het volgende verhaal. Hij was door een boer bij een zieke koe geroepen en inderdaad zag het er voor het dier niet goed uit. Een exacte diagnose kon niet gesteld worden, maar het dier was er slecht aan toe en er werd reeds gesproken over het afmaken van het dier. Voor de zekerheid, en om het later eventueel nog te kunnen gebruiken bij de analyse van het ziektebeeld, nam de dierenarts wat bloed af van het zieke dier. Het verdere beloop zou voorlopig worden afgewacht. De volgende dag werd de dierenarts enthousiast opgebeld door de boer met de mededeling, dat het dier al weer liep te dartelen door de wei en dat volledig herstel leek te zijn opgetreden. 'Dokter, vertelt u mij eens wat voor fantastisch middel u gister aan mijn koe heeft toegediend!', aldus de dankbare veehouder.

De Pulsatilla-hond en andere diersoorten

De Utrechtse onderzoekers publiceerden hun bevindingen in het *Tijdschrift voor Diergeneeskunde,* afl. 13 in 1994: het homeopathische middel had geen statistisch significant effect op de hoeveelheden wormen, die in de paardepoep werden aangetroffen! Het preparaat was, volgens de onderzoekers Boersma en Saedt, vooral 'waardevol voor de leverancier, want het middel kostte wel *f* 19,50 per injector'. De firma, in de gelegenheid gesteld te reageren, wenste van dat recht geen gebruik te maken. Ook van de zijde van de Groep Veterinaire Homeopathie van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (die bestaat echt!) kwam geen enkele reactie. En dat terwijl deze Groep tezamen met de firma VSM (van alle markten thuis!) nog wel zo'n luxe uitgevoerd **Compendium Veterinaire Homeopathie** heeft uitgegeven, waarin werkelijk kostelijke ziektegeschiedenissen te lezen zijn over de Nux Vomica-hond, de Pulsatilla-hond, de Lachesis-kat, enzovoorts.

Zo werd op 18 maart 1986 een Pulsatilla-hond klachtenvrij en zelfs opgewekt, wat zij vroeger nooit was, na inname van 5 korrels Pulsatilla 10M. Triest daarentegen werden wij van de gebeurtenissen op 4 december 1984, toen buiten medeweten van de behandelend homeopathisch dierenarts een bastaard Mechelse herder van het Nux Vomica-type werd geëuthanaseerd omdat de voorgeschreven Nux Vomica D30 geen enkele invloed had gehad op de hypernerveuze en paniekerige gedragingen van het dier. Geïnteresseerden in meer van deze aangrijpende casuïstiek moeten het Compendium aanvragen bij de firma VSM te Alkmaar. Dan weten zij tenminste ook wat er aan de hand is als een koe gericht met poten of kop de injectiespuit uit je hand slaat: dan heeft u duidelijk te maken met een Aurum metallica-koe. De verleiding om uit het Compendium verder nog te citeren, zal hier worden weerstaan, maar wij beloven de dierenvrienden onder onze lezers nog meer veterinaire kwakzalverij in toekomstige edities van dit blad. Blijf opletten!

"Uw aura is ontzettend dof!"

De Volkskrant was lange tijd een krant met een zachte onderbuik: veel aandacht voor querulanteske maatschappijkritici - van het type dat over de hekken van militaire vliegvelden klimt - voor geitewollen vegetariërs, voor zeer principiële dienstweigeraars, voor homosexuelen, die niet alleen wilden trouwen, maar dat huwelijk ook nog het liefst op een kerkelijk altaar zagen ingezegend en als het even kon ook nog bekroond met een talrijk kroost, waarvoor dan wel een truc moest worden bedacht, die in het ziekenfondspakket thuis hoorde. Ook de welzijns- en streetcornerwerkers konden op warme sympathie van *De Volkskrant* rekenen. In de jaren tachtig veranderden deze zaken en mede dankzij het adjunct-hoofdredacteurschap van Jan Blokker ('Ben ik wel links genoeg?') werden sindsdien veel van dit soort onderwerpen aanzienlijk afstandelijker behandeld.

De elders in dit *Actieblad* beschreven opening van de Forumpagina voor de hardcore-homeopaat (in de omgeving van Tilburg wereldberoemd wegens zijn behandeling van exhibitionisten. Het recept is geheim, maar wij gokken op **Caran d'Ache D 30**) Rutten zou kunnen betekenen, dat de jaren zestig weer terugkeren in het blad, maar gelukkig beschikt de krant nu over een dagelijks verschijnende strip, getiteld Sigmund. Deze strip van Peter de Wit gaat over een dokter (waarschijnlijk een psychiater), die een gesprek voert met een patiënt. Twee van die dialogen willen wij u niet onthouden:

Patiënte: 'Men zegt dat ik een dof aura heb'.

Sigmund: 'Inderdaad. Uw aura is ontzettend dof! U moet driemaal daags in lotus houding gorgelen met ochtendurine'.

Patiënte: 'Dank u, dokter!'

Sigmund: 'Ik ben echt gegroeid als arts. Vroeger had ik zo iemand nog vierkant uitgelachen'.

Medio april verscheen de volgende parel:

Patiënt: 'Ik eet alleen gekookt zeewier. Ik drink uitsluitend SMART DRINKS. Ik ren elke dag 25 kilometer met Tibetaanse klankschalen op de walkman. Elke nacht slaap ik in een zoutwatercabine. Et voilà!' (toont zijn gezonde borstkas).

Sigmund: 'Tjonge. Een zieke geest in een gezond lichaam'.

Met Sigmund in zijn kolommen valt het met De Volkskrant voorlopig nog best mee. De oppositie tegen hedendaagse kwakzalvers, die op de Forumpagina publiceren, kan met een gerust hart aan hem worden overgelaten. Hulde voor Peter de Wit!

Actieblad — SEPTEMBER 1995, 106E JAARGANG NR. 4

TEGEN DE KWAKZALVERIJ

UITGAVE VAN DE VERENIGING TEGEN DE KWAKZALVERIJ, VERENIGING TOT EVALUATIE VAN ALTERNATIEVE BEHANDELMETHODEN EN TOT BESTRIJDING VAN DE KWAKZALVERIJ

JAARVERGADERING OP ZATERDAG 7 OKTOBER 1995 IN UTRECHT

Dr. Marijke Gijswijk-Hofstra zal een lezing houden over "de introductie en ontvangst van de homeopathie in Nederland in de 19de eeuw" (zie verder op blz 4).

Het bestuur nodigt de leden van de Vereniging tegen de Kwakzalverij uit tot het bijwonen van de jaarvergadering van de Vereniging, die ook ditmaal weer zal worden gehouden in een van de zalen van het Beatrixgebouw van het Jaarbeurscomplex te Utrecht, van station Utrecht CS gemakkelijk te bereiken via de stationstraverse.
Aanvang te 14.00 uur.

OOK NIET-LEDEN ZIJN VAN HARTE WELKOM!

De agenda van de vergadering vermeldt voorts :

1. Opening.
2. In memoriam D. Uitterdijk.
3. Jaarverslagen van secretaris en penningmeester.
4. Bestuursverkiezing.
   Het bestuur stelt de ledenvergadering voor als nieuw bestuurslid te benoemen de heer dr. A.P.M. van Dam uit Den Haag, thans werkzaam als medisch adviseur van een Haags Ziekenfonds en enige particuliere ziektekostenverzekeraars, daarvoor is hij werkzaam geweest als chirurg.
5. Jaarrede van de voorzitter, de heer C.N.M. Renckens.
6. Rondvraag en sluiting.

Kwakzalverij en magie in het tijdperk van de mondige patiënt

C.N.M.Renckens

Aan Voltaire wordt de uitspraak toegeschreven dat de kwakzalverij bestaat sinds de eerste schoft zijn eerste domkop vond. Deze Franse schrijver en filosoof leefde van 1694 tot 1778 en ter gelegenheid van de driehonderdste verjaardag van zijn geboortedag kwam er vorig jaar een nieuwe en inmiddels bekroonde vertaling gebracht van zijn filosofische schelmenroman Candide (1759) uit. In Candide gaat het overigens niet over kwakzalverij, maar wel vindt er op een bepaald ogenblik een interessant gesprek plaats tussen Candide en ene Martin. Zij zijn beide ontkomen uit Suriname en bevinden zich aan boord van een boot op weg naar Frankrijk. Candide vraagt aan monsieur Martin of hij Parijs kent. Martin antwoordt bevestigend en zegt dat je daar dezelfde mensentypes tegenkomt als in heel Frankrijk: 'In sommige provincies is de helft van de bevolking gek, in andere zijn ze doortrapt in weer andere zijn ze wel aardig maar dom, en dan heb je er nog waar ze de verfijnde geest uithangen.' In Parijs had Martin het niet erg naar zijn zin gehad en via een baan bij een drukkerij verdiende hij genoeg geld om naar Holland terug te keren. Intussen had hij in Parijs 'het krantengespuis, het immigrantengespuis en het *dwepersgespuis* ("la canaille convulsionnaire") leren kennen.' In zijn voortreffelijke noten-apparaat legt vertaler Hans van Pinxteren uit, wat er met dat dwepersgespuis werd bedoeld. Naar het graf van de jansenist Paris werden bedevaarten georganiseerd, omdat daar wonderbare genezingen zouden hebben plaatsgevonden. Deelnemers van deze bijeenkomsten raakten in trance en kregen tijdens hun geestvervoering een soort epileptische aanvallen. Deze dwepers werden de 'convulsionnaires' genoemd, mensen die stuipen kregen: magie en genezing waren tweehonderdvijftig jaar heel gewoon, maar wekten ook toen reeds afkeer van weldenkende mensen, zoals genoemde Martin.

In Verre jaren, het eerste van een serie autobiografische prachtboeken beschrijft Konstantin Paustovkij zijn jeugd in het tsaristische pre-revolutionaire Rusland. Als puber ging hij eens uit logeren bij zijn grootmoeder, die van Poolse afkomst was en zeer gelovig. Grootmoeder nam de jonge 'Kontik' mee naar de abdij van Czestochowa. Aldaar vroeg een van de monniken aan de grootmoeder of zij nog last had van een of andere kwaal, die beslist genezen moest worden. Grootmoeder die altijd al gauw dacht dat ze wat had, begon onmiddellijk te klagen over pijn in de hartstreek. De monnik graaide daarop in de zak van zijn jute pij en strooide een handje zilveren voorwerpen op tafel in de vorm van hartjes, handen, hoofden en zelfs kindertjes. 'Er zijn harten van vijf, tien en van twintig roebel. Ze zijn al gezegend. U hoeft ze alleen nog maar aan de icoon van de Heilige Maagd te hangen en er een gebed bij uit te spreken'. Grootmoeder kocht een hart van tien roebel. Even verderop zat een jonge Poolse boerin op het gras, die haar kind de borst gaf. Het kind zag er slecht uit, ademde reutelend en had wijd opengesperde ogen. De vrouw vertelde aan een pafferige boerenjongen: 'Toen mijn zoontje net vijf maanden was, heeft Michàs een ooievaar neergeschoten. Toen hij er

(vervolg op pag. 2)

Inhoud

Colofon

Vereniging tegen de Kwakzalverij

Opgericht 1 januari 1881

Correspondentie-adres: Jister 17-19, 8446 CD Heerenveen; tel. 05130-25956

Bestuur:

Voorzitter: C.N.M. Renckens, vrouwenarts, Hoorn
Secretaris: H. de Vries, apotheker, Heerenveen
Penningmeester: I.H. Harms, dierenarts, Hardenberg
Leden: drs. P.C. Bügel, psycholoog, Groningen; mr. Th. Douma, advocaat, Haarlem; C.P. van der Smagt, huisarts, de Bilt; prof.dr. H. Timmerman, hoogleraar farmacochemie, Voorschoten; W.M. Veenema, huisarts, Joure; W. Zijp, tandarts, Enkhuizen
Adviserend lid: S. Lelie, Middelburg
Redacteur: Vacature.

Het Actieblad tegen de Kwakzalverij verschijnt 5x per jaar.
Abonnement: *f* 45 per jaar.
ISSN: 1383-116X

Postgiro van de Vereniging: 32237 ten name van Penningmeester van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, Hardenberg. De contributie bedraagt thans minimaal f 50 zulks met inbegrip van het abonnement op het Actieblad tegen de Kwakzalverij; voor studenten en leerlingverpleegkundigen f 10; begunstiger wordt men door een schenking aan de vereniging van minimaal f 500.

(vervolg van pag. 1)

ons huisje mee in kwam, barstte ik in tranen uit en zei: Wat heb je gedaan, sufferd? Je weet toch zeker wel dat God voor iedere gedode ooievaar een kinderzieltje tot zich neemt. Waarom heb je hem doodgeschoten, Michàs?' Toen de boerenjongen niet reageerde, vervolgde ze: 'En sinds die dag is ons zoontje helemaal blauw geworden en begon de ziekte zijn keel dicht te snoeren. Zal de Moeder Gods hem helpen?' De kleine Kontik dacht aan de kleine zilveren kindjes, die de monnik te koop had, maar beheerste de Poolse taal onvoldoende om haar dat advies te geven. Magisch denken was ook aan het begin van onze eeuw nog altijd zeer verbreid.

U, die woonachtig bent in de omgeving van Tiel, hoeft ook aan het eind van de twintigste eeuw niet ver te reizen om dergelijke taferelen van nabij mee te maken. Sinds 1992 heeft Joke Damman, voormalig balletdanseres en magnetiseuse, in de Evenementenhal alhier een bloeiende praktijk opgebouwd, alwaar zij, onder de artiestennaam Jomanda, volle zalen trekt met optredens als 'genezend medium'. Ik mag u rustig verklappen, dat het voor de kwakzalverijbestrijding in ons land als een verrassing kwam, dat dit soort ouderwetse kwakzalverij - die toch bijna uitgestorven leek - opnieuw op een dergelijke schaal tot bloei heeft kunnen komen. Uit het verleden zijn dit soort praktijken ons natuurlijk zeer goed bekend - Greet Hofmans, Ben Hoekendijk en Willem van de Moosdijk - maar het type leek steeds minder te passen in onze geëmancipeerde, geseculariseerde samenleving. In een uithoek van die samenleving opereert al sinds lange tijd Johan Maasbach, maar daarmee hadden wij het eigenlijk wel gehad. NRC-verslaggever Arjen Schreuder beschreef de gebeurtenissen in Tiel op 28 maart 1994 als volgt: 'In deze ambiance (van 'religieus attractiepark' met Mariabeelden, geneeskrachtige voorwerpen, fonteinen en vijvertjes) worden bezoekers voor tien gulden vergast op twee tot drie uur geestelijke ontspanning, waarbij sommigen worden opgezweept tot opzienbarend gedrag. Brave huisvrouwen zakken als gemesmeriseerd op hun stoel in een diepe slaap, oude heren rollen zuchtend en proestend over de grond, moeders met kinderen in hun armen rennen als door waanzin geslagen voor het podium heen en weer, stuiptrekkende meisjes beginnen om hulp te krijsen, keurige huisvaders staan als verkeersregelende politieagenten op het podium, weer anderen laten harde boeren.' Aan getuigenissen van genezen patiënten is geen gebrek: Schreuder noteerde uit de mond van de gelukkigen: spataderen, reuma, zwakke enkels, migraine, stofwisselingsklachten, leverkwalen, bedplassen, klapperende kunstgebitten, kiespijn, arthrose, blindheid, eczeem, roken, aids, tbc, incontinentie, medicijnverslaving, cara, hernia, huidaandoeningen, koortsblaren, alcoholisme, botkanker, wratten, suikerziekte, ziekte van Parkinson, agressie en nierstenen. (Ik was dan ook zeer verbaasd hier bij mijn aankomst nog zo'n groot ziekenhuis aan te treffen, ik had niet gedacht, dat er voor u nog veel emplooi zou zijn!) Opvallend in de beschrijving was de beschrijving van de stuiptrekkende mensen, die in trance spiritueel 'geopereerd' worden: het arsenaal van mensen om te reageren op een vermeende bovennatuurlijke beïnvloeding is kennelijk beperkt en in de laatste drie eeuwen niet veel veranderd.

De gevoeligheid van de hedendaagse mondige patiënt, met zijn WGBO op zak, voor magische beïnvloeding en voor magisch-ritueel reageren op allerlei dreigingen is klaarblijkelijk allerminst verdwenen of zelfs maar minder geworden dan vroeger. En daarvoor behoeft u nog niet eens naar een passagère *hype* als die van uw lokale 'genezend medium' te kijken, maar ook in de allèdaagse situaties waarin patiënten zijn blootgesteld aan de moderne geneeskunde zullen zeer velen het gevoel hebben, dat zij op magische, althans als overweldigend en onbegrijpelijk ervaren, wijze beïnvloed worden. Zoveel verschil is er niet tussen de gewone patiënt, die de opdracht krijgt gedurende twintig minuten zo stil mogelijk in een CT-scanner plaats te nemen en die vervolgens niet merkt, dat er iets gebeurt, en de hysterica, die wordt uitgekozen om op een van Jomanda's podia 'spiritueel te worden geopereerd'. Beiden ervaren een overweldigende en moeilijk te begrijpen invloed. (Toen de New Age-theoretica en Trouw-columniste Aleid Schilder, na een bezoek aan Jomanda, in haar column van 22 juni 1994 meedeelde, dat zij 'de onzichtbare chirurgen en andere lichte gestalten niet zelf kan zien, maar dat ze wist dat ze er waren', toen schreef een echtpaar studentenpredikanten uit Twente een ingezonden reactie. Zij stelden, dat 'wij in Nederland in vergelijking met de rest van de wereld een niet geringe medische zorg hebben. Jomanda is eigenlijk een luxe. In Bosnie, Koerdistan, Rwanda en andere oorden van verschrikking hebben de gewonden en verminkten aan genezende krachten dringend behoefte. Jomanda zou daar met haar onzichtbare artsen goed werk kunnen doen. Vooral de onzichtbaarheid is een groot voordeel in gebieden waar het voor zichtbare artsen gevaarlijk toeven is').

Omdat er in het sprekersprogramma van vandaag mensen aan het woord komen uit de gedragswetenschappelijke hoek, die vele malen deskundiger zijn, waar het betreft de achtergronden van dit soort primitief denken en reageren, zal ik mij - ook al uit hoofde van mijn activiteiten als bestrijder van kwakzalverij - meer richten op de aanbodzijde van al dit fraais: de hedendaagse kwakzalver.

Die wonderdokters, gebedsgenezers en TV-evangelisten, wat zijn dat nu voor mensen? In het aanbevelenswaardige boek Außenseitermethoden in der Medizin (Darmstadt, 1986; red. Oepen en Prokop) schreef de antropoloog Glowatzki het hoofdstuk Magisches Denken in der Heilkunde. Hij citeerde Irmgard Oepen, hoogleraar gezondheidsrecht te Marburg, die van deze genezers de volgende karakteristiek gaf: 'Goede mensenkennis, zelfverzekerdheid met eigenroem, ontbrekende zelfkritiek tot aan regelrechte ongeremdheid en 'Rücksichtslosigkeit', suggestief optreden, echte en valse vroomheid, een goede gebektheid met pseudologismen, bewuste en

onbewuste onoprechtheid met opsnijderijen en titelzwendel, geldbelustheid, maar ook onbaatzuchtigheid.......'. Glowatzki deelde de wonderdokters in in drie groepen: geestelijk gestoorden (Psychopathologisch Auffällige), goedgelovige onbenullen (Gläubige Ignoranten) en geslepen zakenlieden. Tussen de drie categorieën bestaan vloeiende overgangen, aldus Glowatzki. De criminoloog Schäfer ontdekte in de antecedenten van de niet-medisch geschoolde kwakzalvers een niet gering aantal met een strafblad, waarbij het vooral sexuele delikten en bedrog betrof. De ouderen onder u herinneren zich de zaak-van de Moosdijk nog wel: na zijn ontmaskering kwam ook Van de Moosdijk - na het plegen van een overval - in aanraking met justitie.

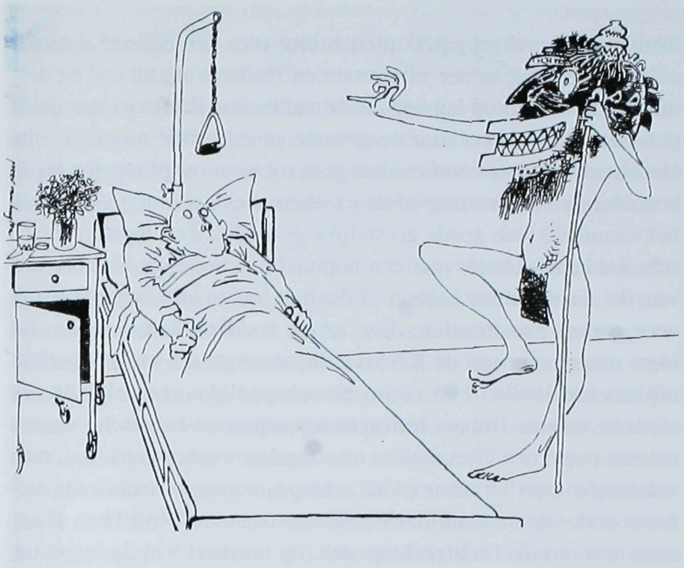
Wij, u en ik dus, wij weten het wel en zien dagelijks hoe beïnvloedbaar de mens is en hoe zeer hij, bij ongeneeslijke ziekten of ondragelijk leed, zijn rationele denken soms tijdelijk verliest en op zoek gaat naar genezing.

'Man in distress wants action - rational if possible, of course, but irrational, if necessary, rather than none at all.' **(Findley)** Veel van onze patiënten zullen daarbij niet altijd rationele keuzen maken en hoe zeer wij dat mogen betreuren en met lede ogen bezien - het zijn vrije mensen en de keuze is nu eenmaal aan hun zelf.

Maar tijdens irrationeel gedrag is de mens kwetsbaar en gevaar van uitbuiting ligt op de loer. *'There is a sucker born every minute, and there is a crook born every hour to take care of sixty suckers.'* **(Joseph Jastrow (1863-1944)).** De neiging om op te treden tegen de mensen, die het leed en de wanhoop van deze categorie patiënten exploiteren en te gelde maken, zal echter bij elk rechtgeaard en weldenkend mens ook aanwezig zijn en sinds 1865 bezat ons land wetgeving, die op dat punt behulpzaam kon zijn: de WUG van Thorbecke. U weet ook, dat deze wet al enkele tientallen jaren een dode letter was, waar het de onbevoegde uitoefening der geneeskunst betrof en dat per 1993 inmiddels een begin is gemaakt met de inwerkingtreding van de Wet-BIG, waarin de geneeskunde tot een vrij beroep wordt verklaard: elke afgekeurde garagehouder of leeuwentemmer kan op elke willekeurige dag het bord homeopaat, natuurgenezer of magnetiseur op zijn deur aanbrengen en een praktijk beginnen. 'Lang leve de keuzevrijheid van de mondige patiënt' en 'Gelijke rechten voor alle geneeswijzen', u kent de kretologie.

Bestrijding van kwakzalverij, beoefend door niet-artsen, vroeger onbevoegden genoemd, is dus vrijwel onmogelijk geworden, althans waar het juridisch optreden betreft. Ik vind dat betreurenswaardig, maar het is een keus geweest van ons volk en de door haar gekozen volksvertegenwoordiging en het is dus niet anders. Twee weken geleden werd in Utrecht een 18-jarige paranormaal genezeres tot zes maanden gevangenisstraf veroordeeld wegens schuld aan de dood van een 24-jarige man, die leed aan suikerziekte. De genezeres had de man verteld, dat hij zijn insuline niet meer behoefde te nemen, omdat zij de ziekte langs 'paranormale weg' had 'overgenomen'. De man overleed na vier dagen in een diabetisch coma. Er zijn wel meer sterfgevallen tgv ondeskundige beoefening der geneeskunde, maar gelukkig blijft de daadwerkelijke schade van deze categorie kwakzalverij meestal beperkt door het feit, dat de meeste mensen genoeg gezond verstand bezitten om met serieuze of alarmerende klachten eerst naar de dokter te gaan en niet naar de plaatselijke haptonoom of acupuncturist. De vrouw met een knobbeltje in de borst, de patiënt die bloedt ophoest, de sportman met zijn gebroken sleutelbeen etc, zij allen weten meestal wel wat hun te doen staat.

Onverminderd belangrijk, ja zelfs belangrijker dan vroeger blijft het om te voorkomen, dat kwakzalverij en magisch denken een

kans krijgt in de groep hulpverleners, die zich - nu helaas zonder exclusief monopolie - kunnen beroepen op van staatswege erkende diploma's. Ik zal mij in het laatste deel van mijn betoog vooral richten op de artsen, maar het verhaal geldt mutatis mutandis eveneens voor tandartsen, dierenartsen, fysiotherapeuten e.d. De patiënt, die zich tot een arts richt, die moet er verzekerd van kunnen zijn, dat hij deze arts kan vertrouwen en dat deze handelt overeenkomstig de regelen van de kunst. De arts dankt zijn privileges, zijn honorarium en het vertrouwen van de patiënt aan zijn universitair verworven kennis, waarin hij grondig is geëxamineerd en die hij via na- en bijscholing op peil houdt. De arts, die zich - hoe relativerend sommigen dit ook kunnen brengen - na het behalen van zijn bul op een zijpad begeeft, maar desniettemin de titel arts blijft voeren misleidt zijn patiënt. Het is nu eenmaal onmogelijk de merkwaardige inzichten, waarop de alternatieve artsen zich beroepen, te combineren met de gewone kennis, waarop onze geneeskunde is gebaseerd: de anatomie van de snijzaal en de operatiekamer verschilt hemelsbreed van de oude atlassen van de Chinese acupuncturisten (over magie gesproken!), de moderne farmacologie geeft inzicht in werkingsmechanisme, metabolisme, werkzaamheid en giftigheid van geneesmiddelen en is in overeenstemming met de kennis van de fysiologische chemie. De opvattingen van de homeopaat daarentegen, met die malle, 18e eeuwse leunstoelfilosofie van het similia-principe, zijn daarin niet in te passen: afwezige moleculen kunnen niet werken en het idee, dat een kleinere hoeveelheid stof door schokschuddende verdunning een alsmaar krachtiger effect zou hebben: als u het begrijpt.....

Gelukkig is het aantal artsen, dat zich op bovengenoemde en aanverwante dwaalwegen begeeft, klein. De Nederlandse Artsenfederatie voor Additieve/alternatieve geneeswijzen (NAAV) telt bijna 1100 leden, hetgeen overeenkomt met 2 tot 3 procent van onze beroepsgroep. Het aantal is dus klein, maar niet verwaarloosbaar. Het vertrouwen, dat patiënten in hun artsen moeten kunnen hebben en houden is gebaat bij een scherp intern toezicht van artsen op hun dysfunctionerende of dissidente vakbroeders. Voor elke professionele groep, of dat nu notarissen, advocaten, politiefunctionarissen, journalisten of artsen zijn, geldt: een verwijt, dat aan een van de vakgenoten kan worden gemaakt, wordt door de hele groep gevoeld. Daarom bestaan er van oudsher ook in de geneeskunde gedragsregels, tuchtrechtspraak en collegiale rechtspraak. De KNMG heeft zijn interne rechtspraak en wettelijk is deze vorm van kwaliteitsbewaking bekrachtigd en tot wet verheven in de tuchtrechtspraak.

Het probleem van de alternatieve arts raakt elke medicus en onverschilligheid of zelfs tolerantie zijn mijns inziens laakbaar. Er zal iets moeten gebeuren, want hoezeer het aantal procentueel meevalt, het is aanzienlijk groter dat het ooit was in de recente geschie-

Het gemakkelijkste te herkennen is de charlatan. Getooid met een doctors of professors titel, prijst de charlatan in dubieuze ochtendbladen chelatietherapie aan of andere modegrillen uit het alternatieve circuit. Op zijn best zijn charlatans pseudo-wetenschappers die het in de echte wetenschap niet hebben kunnen trekken en die hun hang naar aandacht en publiciteit kunnen bevredigen in de lunatic fringe. Op zijn slechtst zijn het oplichters die hun beurs spekken. De diagnose levert zelden problemen op. Soms is er een zeer charismatische charlatan, die een parlementslid weet te betoveren en dan is er een knorrig advies van de Gezondheidsraad nodig om de zaak recht te trekken. Wie echter deze krant leest en dubieuze ochtendbladen mijdt, heeft geen Gezondheidsraad advies nodig om charlatans te kunnen herkennen.

Een lastiger categorie zijn de wetenschappelijke querulanten. Zij zijn principieel in de contramine en omdat de wetenschap wel eens een verkeerde weg inslaat, hebben ze een enkele keer gelijk. Als zij ongelijk hebben, zijn zij meestal te herkennen door een lange voorgeschiedenis van tegendraadsheid en door de schrille toon waarmee zij hun vakgenoten de les lezen.

Het moeilijkst te herkennen is de wetenschappelijke waan. Onderzoekers zijn niet beter bestand tegen wanen dan andere mensen en bij onderzoekers kan de waan een wetenschappelijke vorm krijgen. Ook zeer goede onderzoekers kunnen hierdoor getroffen worden. Intellect beschermt niet tegen waan. Zulke wetenschappelijke zonderlingen hebben soms imponerende kwalificaties. Hoe herken je zo iemand?

Dit type zonderling is altijd emotioneel zeker van zijn/haar zaak, bijna altijd achteloos in de bewijsvoering, meestal paranoïde, en ook vaak oud. Die ouderdom is geen betrouwbaar kenmerk, er zijn ook jonge onderzoekers, die het spoor bijster raken, maar de eerlijkheid gebiedt mij te vermelden dat er meer onderzoekers van mijn leeftijd zijn met zonderlinge ideeën dan onderzoekers van dertig. De ouderdom komt met gebreken, ook in de wetenschap. Het grensgebied tussen originele ideeën en waanideeën is nauw en grillig en verlies van neuronen kan er toe leiden dat iemand over de grens gaat. Linus Pauling, zonder twijfel een geniale chemicus, is die grens overgegaan toen hij op latere leeftijd bezeten raakte van het idee dat vitamine C een panacee is tegen elke kwaal, kanker, hart- en vaatziekten, noem maar op.

Het belangrijkste kenmerk van dit type zonderling is echter de emotionele zekerheid dat het eigen standpunt de waarheid vertegenwoordigt. Als retorische truc wordt de waarheid nog wel eens als hypothese gepresenteerd, maar toon en inhoud van het betoog laten zien dat de spreker geen twijfel kent. Wie anders denkt, is misleid of omgekocht. Uit die zekerheid ontspruit ook het kenmerkende dédain voor experimentele gegevens, die niet passen in de theorie. Een serieuze onderzoeker ligt wakker van het ene experimentele gegeven, dat niet in het plaatje past, omdat dat enige lastige feitje uiteindelijk de hele theorie onderuit zal halen. Wie achteloos wegwuift wat niet past, is op weg naar een grote blunder. De natuur zit gecompliceerd maar logisch in elkaar en wie denkt die complexiteit te kunnen raden, i.p.v. systematisch gegevens te vergaren en ideeën te toetsen, eindigt met zichzelf en anderen voor de gek te houden, zoals zonderlingen meestal doen.

Ik ontken niet dat het wetenschappelijk denken met horten en stoten gaat en dat flitsen van inzicht een rol spelen. Iedereen, die wel eens iets aardigs ontdekt heeft, ziet de flits, waarmee dat gepaard ging, nog voor zich. Een serieuze onderzoeker heeft echter geleerd om zijn Aha-Erlebnisse te wantrouwen. Behalve de momenten, dat ik echt iets had gevonden, herinner ik me namelijk ook nog al die flitsen, die later losse flodders bleken te zijn. Hoe vaak zag ik niet alle gegevens in een flits in elkaar passen, om vervolgens in de volgende dagen mijn intense emotionele zekerheid te zien eroderen onder de feiten, die door nuchtere promovendi werden aangedragen.

Zo komt het dus dat geleerden het nooit helemaal eens zijn. Dat kan wel eens lastig zijn voor politici, die moeten beslissen, of voor leken, die niet meer weten wie te geloven. In een vrij en hoog ontwikkeld democratisch land als het onze is het toch doorgaans makkelijk om er achter te komen wie gelijk heeft. Als de Koninklijke Akademie voor Wetenschappen rapporteert dat aardstralenkastjes volksverlakkerij zijn, dan kunt u er veilig vanuit gaan, dat aanschaf van zo'n kastje weggegooid geld is. De kans dat die eigenwijze baasjes in de KNAW allemaal aan de leiband van industrie of politiek lopen is verwaarloosbaar. Als alle Nederlandse Aids deskundigen ervan overtuigd zijn dat Aids veroorzaakt wordt door HIV, dan zal dat vast zo zijn, ondanks de kritische stukken van Duesberg, die zich in een onhoudbaar standpunt heeft vastgebeten, en ondanks de oprispingen van die rare snuiter Mullis, die door zijn Nobelprijs de kans krijgt om halfbakken meningen te ventileren over zaken, waar hij geen verstand van heeft.

En Semmelweis dan, die werd toch ook niet geloofd met die kraamvrouwenkoorts? Die had ook gelijk en werd niet au sérieux genomen door de establishment. Jazeker, maar de geneeskunde is in 130 jaar onherkenbaar veranderd. Van een dogmatische, op onjuiste premissen gestoelde activiteit met dubieuze resultaten, is het een rationeel en nuttig beroep geworden, gebaseerd op een preciese kennis van het functioneren van ons lichaam. Er valt te leren van het verleden, maar daarbij moet je wel je verstand gebruiken. De Semmelweis van vandaag is een gisse assistent in opleiding en als zijn slimme idee niet wordt opgepikt door zijn directe baas, dan staan er 10 anderen klaar om dat idee over te nemen.

Waar deskundigen het niet eens zijn, en ik bedoel hier echte deskundigen, die werkelijk van mening verschillen, dan zit er weinig anders op dan af te wachten totdat meer gegevens beschikbaar zijn en de deskundigen het wel eens worden. Waar politieke beslissingen moeten vallen vôór die consensus bereikt is, zit er weinig anders op voor politici dan goed te luisteren. Een brede commissie, een wetenschappelijke rechtbank, of een Academie advies moet dan uitkomst bieden. Men moet echter geen illusies hebben over de mogelijkheid om in complexe problemen snel simpele oplossingen te vinden. H.L. Mencken zei het al: "For every complex problem there is a simple, easy to convey, wrong solution".

P. Borst.

Dit artikel is eerder verschenen in NRC Handelsblad, en wordt thans opnieuw gepubliceerd met toestemming van de auteur.

Het gemakkelijkste te herkennen is de charlatan. Getooid met een doctors of professors titel, prijst de charlatan in dubieuze ochtendbladen chelatietherapie aan of andere modegrillen uit het alternatieve circuit. Op zijn best zijn charlatans pseudo-wetenschappers die het in de echte wetenschap niet hebben kunnen trekken en die hun hang naar aandacht en publiciteit kunnen bevredigen in de lunatic fringe. Op zijn slechtst zijn het oplichters die hun beurs spekken. De diagnose levert zelden problemen op. Soms is er een zeer charismatische charlatan, die een parlementslid weet te betoveren en dan is er een knorrig advies van de Gezondheidsraad nodig om de zaak recht te trekken. Wie echter deze krant leest en dubieuze ochtendbladen mijdt, heeft geen Gezondheidsraad advies nodig om charlatans te kunnen herkennen.

Een lastiger categorie zijn de wetenschappelijke querulanten. Zij zijn principieel in de contramine en omdat de wetenschap wel eens een verkeerde weg inslaat, hebben ze een enkele keer gelijk. Als zij ongelijk hebben, zijn zij meestal te herkennen door een lange voorgeschiedenis van tegendraadsheid en door de schrille toon waarmee zij hun vakgenoten de les lezen.

Het moeilijkst te herkennen is de wetenschappelijke waan. Onderzoekers zijn niet beter bestand tegen wanen dan andere mensen en bij onderzoekers kan de waan een wetenschappelijke vorm krijgen. Ook zeer goede onderzoekers kunnen hierdoor getroffen worden. Intellect beschermt niet tegen waan. Zulke wetenschappelijke zonderlingen hebben soms imponerende kwalificaties. Hoe herken je zo iemand?

Dit type zonderling is altijd emotioneel zeker van zijn/haar zaak, bijna altijd achteloos in de bewijsvoering, meestal paranoïde, en ook vaak oud. Die ouderdom is geen betrouwbaar kenmerk, er zijn ook jonge onderzoekers, die het spoor bijster raken, maar de eerlijkheid gebiedt mij te vermelden dat er meer onderzoekers van mijn leeftijd zijn met zonderlinge ideeën dan onderzoekers van dertig. De ouderdom komt met gebreken, ook in de wetenschap. Het grensgebied tussen originele ideeën en waanideeën is nauw en grillig en verlies van neuronen kan er toe leiden dat iemand over de grens gaat. Linus Pauling, zonder twijfel een geniale chemicus, is die grens overgegaan toen hij op latere leeftijd bezeten raakte van het idee dat vitamine C een panacee is tegen elke kwaal, kanker, hart- en vaatziekten, noem maar op.

Het belangrijkste kenmerk van dit type zonderling is echter de emotionele zekerheid dat het eigen standpunt de waarheid vertegenwoordigt. Als retorische truc wordt de waarheid nog wel eens als hypothese gepresenteerd, maar toon en inhoud van het betoog laten zien dat de spreker geen twijfel kent. Wie anders denkt, is misleid of omgekocht. Uit die zekerheid ontspruit ook het kenmerkende dédain voor experimentele gegevens, die niet passen in de theorie. Een serieuze onderzoeker ligt wakker van het ene experimentele gegeven, dat niet in het plaatje past, omdat dat enige lastige feitje uiteindelijk de hele theorie onderuit zal halen. Wie achteloos wegwuift wat niet past, is op weg naar een grote blunder. De natuur zit gecompliceerd maar logisch in elkaar en wie denkt die complexiteit te kunnen raden, i.p.v. systematisch gegevens te vergaren en ideeën te toetsen, eindigt met zichzelf en anderen voor de gek te houden, zoals zonderlingen meestal doen.

Ik ontken niet dat het wetenschappelijk denken met horten en stoten gaat en dat flitsen van inzicht een rol spelen. Iedereen, die wel eens iets aardigs ontdekt heeft, ziet de flits, waarmee dat gepaard ging, nog voor zich. Een serieuze onderzoeker heeft echter geleerd om zijn Aha-Erlebnisse te wantrouwen. Behalve de momenten, dat ik echt iets had gevonden, herinner ik me namelijk ook nog al die flitsen, die later losse flodders bleken te zijn. Hoe vaak zag ik niet alle gegevens in een flits in elkaar passen, om vervolgens in de volgende dagen mijn intense emotionele zekerheid te zien eroderen onder de feiten, die door nuchtere promovendi werden aangedragen.

Zo komt het dus dat geleerden het nooit helemaal eens zijn. Dat kan wel eens lastig zijn voor politici, die moeten beslissen, of voor leken, die niet meer weten wie te geloven. In een vrij en hoog ontwikkeld democratisch land als het onze is het toch doorgaans makkelijk om er achter te komen wie gelijk heeft. Als de Koninklijke Akademie voor Wetenschappen rapporteert dat aardstralenkastjes volksverlakkerij zijn, dan kunt u er veilig vanuit gaan, dat aanschaf van zo'n kastje weggegooid geld is. De kans dat die eigenwijze baasjes in de KNAW allemaal aan de leiband van industrie of politiek lopen is verwaarloosbaar. Als alle Nederlandse Aids deskundigen ervan overtuigd zijn dat Aids veroorzaakt wordt door HIV, dan zal dat vast zo zijn, ondanks de kritische stukken van Duesberg, die zich in een onhoudbaar standpunt heeft vastgebeten, en ondanks de oprispingen van die rare snuiter Mullis, die door zijn Nobelprijs de kans krijgt om halfbakken meningen te ventileren over zaken, waar hij geen verstand van heeft.

En Semmelweis dan, die werd toch ook niet geloofd met die kraamvrouwenkoorts? Die had ook gelijk en werd niet au sérieux genomen door de establishment. Jazeker, maar de geneeskunde is in 130 jaar onherkenbaar veranderd. Van een dogmatische, op onjuiste premissen gestoelde activiteit met dubieuze resultaten, is het een rationeel en nuttig beroep geworden, gebaseerd op een preciese kennis van het functioneren van ons lichaam. Er valt te leren van het verleden, maar daarbij moet je wel je verstand gebruiken. De Semmelweis van vandaag is een gisse assistent in opleiding en als zijn slimme idee niet wordt opgepikt door zijn directe baas, dan staan er 10 anderen klaar om dat idee over te nemen.

Waar deskundigen het niet eens zijn, en ik bedoel hier echte deskundigen, die werkelijk van mening verschillen, dan zit er weinig anders op dan af te wachten totdat meer gegevens beschikbaar zijn en de deskundigen het wel eens worden. Waar politieke beslissingen moeten vallen vôôr die consensus bereikt is, zit er weinig anders op voor politici dan goed te luisteren. Een brede commissie, een wetenschappelijke rechtbank, of een Academie advies moet dan uitkomt bieden. Men moet echter geen illusies hebben over de mogelijkheid om in complexe problemen snel simpele oplossingen te vinden. H.L. Mencken zei het al: "For every complex problem there is a simple, easy to convey, wrong solution".

P. Borst.

Dit artikel is eerder verschenen in NRC Handelsblad, en wordt thans opnieuw gepubliceerd met toestemming van de auteur.

Lezing:

'De introductie en ontvangst van de homeopathie in Nederland in de 19de eeuw'

Dr. Marijke Gijswijt-Hofstra
Universitair hoofddocent Vakgroep Nieuwe en Theoretische Geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam

Plaats: Jaarbeurs (Beatrixgebouw) te Utrecht
zaterdag, 7 oktober 1995 14.00 uur
Entree: gratis
Inlichtingen: tel 05130-25956

(De spreekster is sociologe en was prominent lid van de werkgroep Magie en geneeskunde. Zij publiceerde behalve over de geschiedenis van de homeopathie, over magie en toverij, afwijking en tolerantie en de sociaal-culturele geschiedenis van de geneeskunde)

Onbegrijpelijk

Het gebeurde zeker twintig jaar geleden, maar de huisarts die mij het verhaal vertelde, is het nog allerminst vergeten. Een jonge man uit zijn praktijk, lijdend aan een ernstige vorm van astma en aan eczeem, was onder behandeling van een longarts en gebruikte, dat was de huisarts uiteraard bekend, diverse medicijnen, waaronder ook *prednison* in aanzienlijke dosering. Deze medicatie hielp goed en het was de huisarts dan ook aanvankelijk onduidelijk waarom bij zijn patiënt zowel de astma als het eczeem in korte tijd zo konden verergeren. De man werd zeer benauwd en ontwikkelde hoge koorts, kennelijk ten gevolge van een longontsteking. Na enig praten kwam de bekentenis er uit: de man had zich, buiten medeweten van zijn huisarts onder behandeling van een Utrechts homeopathisch arts gesteld en deze had geadviseerd, zonder overleg met huisarts of longarts, de prednison te laten staan. Dit had dus geleid tot het voorspelbare verergeren van de ziekteverschijnselen bij de patiënt, die nu zo uit de hand liepen, dat de tevredenheid van de homeopaat over de zo gewenste 'Erstverschlimmerung', nu voor de patiënt toch wat kwestieus begon te worden. Met hervatting van de prednisonmedicatie en krachtige antibiotica herstelde de patiënt weer vlot van zijn avontuur.

De huisarts had al eerder kennis gemaakt met de activiteiten van dezelfde homeopathische collega, toen - enkele jaren eerder - een jonge vrouw vanuit Utrecht verhuisde en zich in zijn praktijk als patiënte liet inschrijven. De vrouw had buikklachten en wenste bij het kennismakingsgesprek een nieuw recept van de haar door de eerder genoemde arts voorgeschreven homeopathische middelen. Zij gebruikte deze al bijna een jaar en ze was nog niet van haar hardnekkige klachten af. Mijn zegsman wilde toen eerst een lichamelijk onderzoek verrichten, waarmee zij aarzelend instemde. Zij was dat bij haar andere arts niet gewend. Tot zijn ontsteltenis vond de huisarts een zeer grote, kennelijk kwaadaardige tumor in de buik van de vrouw en die diagnose was correct: zij overleed aan die miskende ziekte enkele maanden later, met nalating van haar twee jonge kinderen, die nog op de kleuterleeftijd waren.

Op 21 juni 1989 organiseerde de afd. Westfriesland van de KNMG een discussie-avond, waaraan ondergetekende deelnam. De titel van mijn voordracht luidde (in de tijd van de kruisraketten!): 'De alternatieve geneeswijzen de wereld uit, te beginnen met de homeopathie'. Mijn opponent was een vooraanstaand homeopathisch arts, die sprak over 'Homeopathie, van oudsher een integrale geneeswijze'. Hij bleek een vriendelijk, innemend ogende, grijzende collega, aan wie men als patiënt direct zijn vertrouwen zou schenken. Wij hadden een allervriendelijkst gesprekje vooraf en zijn verzoek om als tweede, dus na mij, te mogen spreken was voor mij geen probleem. Inhoudelijk was zijn verhaal niet erg sterk en met voornamelijk casuïstiek trachtte hij zijn gehoor te overtuigen. Ik herinner mij daarvan vooral erg onduidelijke foto's van schildklierlijders, waarvan de oog-afwijkingen dankzij homeotherapie zouden zijn verdwenen. Dat was echter op de foto's maar moeilijk te zien. Hij legde ook veel nadruk op zijn vroegere activiteiten als lid van de werkgroep Homeopathie van het NHG, die kennelijk toen bestond.

Sinds 1993 doceert aan de Vrije Universiteit als zogenaamd privaat-docent homeopathie de heer Bodde, door mij eerder tot BB (bruggehoofd Bodde) bestempeld omdat hij voor homeopathie-adepten zeer belangrijk is: immers er wordt aan de universiteit wel degelijk homeopathie gedoceerd etc. Naar verluidt is de decaan van de medische faculteit erg content met Bodde's functioneren: hij is veel opener dan zijn voorganger en brengt zijn eigenaardige opvattingen relativerend en modern. Ook aarzelt hij niet tegenstanders van de homeopathie aan het woord te laten en zo gaf ons bestuurslid Van der Smagt vorig jaar een gastcollege aan Bodde's leerlingen. De voorganger van Bodde was meer omstreden: hij werd o.m. in 1989 door Ariëns betrapt op frauduleuze uitspraken over wetenschappelijk onderzoek met ratjes, die homeopathisch werden behandeld. Hij stelde in het boek Integrale geneeskunde (Wolters-Noordhoff 1989, red. C.W. Aakster, P. van Dijk en R. van Wijk) letterlijk: *'In Nederland is een bescheiden begin gemaakt. Zo startte in 1981 een experimenteel onderzoek onder leiding van prof. van Rees op de afdeling endocrinologie van het Sylvius-laboratorium voor farmacologie te Leiden. Bij dit dubbelblind onderzoek werd een werking van het wildemanskruid (pulsatilla) in de D30 op ovaria van ratten vastgesteld'*. Van Rees schreef Ariëns destijds, dat bij het onderzoek (met zes ratjes, uitgevoerd op verzoek van dr.A.van 't Riet) absoluut geen werking van pulsatilla werd aangetoond en toonde zich 'zeer ongelukkig met de vermelding van dit onderzoek in het boek Integrale geneeskunde'. De privaat-docent heeft zijn uitlatingen nimmer willen rectificeren.

De colleges schijnen ook niet erg boeiend geweest te zijn. Hij herhaalde eindeloos zijn therapeutische successen, zoals bijvoorbeeld bij bewusteloze patiënten met een CVA (hersenbloeding): hij haalt ze zo uit het coma door toediening van enkele druppels Opium D 30 in de wangzak! Kinderen met oorontsteking moeten, als ze ijlen en agressief gedrag vertonen bella donna hebben en als ze zoet zijn, dan verdient behandeling met gammomilla de voorkeur. Alsmaar die casustiek! Veel studenten had hij dan ook niet.

In het *Actieblad* van april 1995 schreef Ternee zijn stukje over het lintje, dat ten deel was gevallen aan de homeopathisch apotheker Fontijn van VSM. Hij oordeelde dat eens in de tien jaar een lintje voor een alterneut niet te veel was en schaarde zich rond de troon van Oranje. Inmiddels is zijn optimistische uitspraak over 'één lintje per tien jaar voor een kwakzalver' echter door de harde feiten achterhaald, want ter gelegenheid van koninginnedag 1995 heeft het Hare Majesteit behaagd opnieuw aan een homeopaat, nu een arts,

Elf gram

Een mens heeft niet altijd te kiezen in het leven, placht mijn goede vader wel te zeggen. Dat geldt voor velen, maar zeker voor hen, die af en toe de moeite nemen om de kwakzalverij in ons land eens iets in de weg te leggen. Die kwakzalverij is een veelkoppig monster en ook bij de bestrijding ervan kan men zijn voorkeuren hebben. Wijlen Uitterdijk, ons vorig jaar overleden bestuurslid, kon zich eigenlijk alleen maar echt opwinden over de zogenaamd paranormaal begaafden, die hij als bedriegers en oplichters zag, en over wie hij een schat van anekdotes paraat had, waarin hun trucs werden onthuld. Ik zelf vind het wel eens moeilijk om de juiste mate van verontwaardiging op te brengen voor de nu zo ouderwets aandoende vormen van kwakzalverij als magnetiseren, gebedsgenezing, handoplegging en kruidengeneeskunde. In een tijd, waarin de Artsenfederatie voor Alternatieve Geneeswijzen ruim 1100 leden telt, vormen die ongediplomeerde kwakzalvertjes wel de minste van mijn zorgen. De Rotterdamse antroposofisch arts Hugo Verbrugh verweet onze Vereniging in NRC Handelsblad destijds medeplichtigheid (sic!) aan het drama van de 'iatrosofen', omdat wij ons te veel richtten tegen alternatieve artsen en de 'echte boeven' ongemoeid leken. Het was Wim Köhler, die deze wijze woorden vermelding in zijn krant de moeite waard vond. Wat Verbrugh zei was weer eens onzinnig, want artsen met absurde, alternatieve opvattingen zijn niet alleen gevaarlijker dan niet-medici ('A practitioner is a quack with a license to kill', zei de cynicus Ambrose Bierce eens), maar het valt hen ook intellectueel en moreel veel zwaarder aan te rekenen, dat zij opvattingen huldigen, die evident in tegenspraak zijn met de kennis, waarin zij zijn geëxamineerd en waaraan zij een van rijkswege erkend diploma ontlenen.

Om erg serieus op te treden tegen het Tielse fenomeen Jomanda daar heb ik dan ook nimmer veel heil in gezien. Natuurlijk valt het aan de kaak stellen van die genezingskermis in Tiel ruimschoots binnen de doelstellingen van onze Vereniging en na een verzoek van RTL-5 is, enige tijd terug, ons bestuurslid Bügel een confrontatie met Jomanda op de TV natuurlijk niet uit de weg gegaan, maar veel nut bleek dat toch niet op te leveren. Een beetje negeren, dat leek toch het beste, want een lang leven hebben deze types toch meestal niet en aan discussies met echte vertegenwoordigers van de wetenschap ontlenen zij natuurlijk weer prestige. Zelfs Verbrugh rekende Jomanda kennelijk niet tot de 'echte boeven' en schreef laatst ergens, dat 'zelfs de Vereniging tegen de Kwakzalverij niet zo laag schoot'. Het kwakzalversblad Care (dat vorig jaar december nog een subsidie van 8500 gulden van VWS ontving) dacht daar anders over en wijdde in december 1994 een reportage aan de 'Lady of the Light' uit Tiel, waarin o.a. de arts en paranormaal therapeute Karen Waumans aan het woord kwam. De reportage was getiteld Massa-therapie zonder keurmerk, verwijzend naar het ANG-streven om tot certificatie en registratie van alternatieve genezers te komen, overigens ook al een activiteit, die financieel wordt ondersteund door VWS. Verbrugh is lid van de redactieraad van het blad en heeft er zijn vaste column.

Niets voor mij dus: het kermis-achtige gebeuren rond die malle Jomanda dat vond ik altijd meer iets voor een paar goede grappen en Youp van 't Hek, Freek de Jonge en Jack Spijkerman hebben in dat opzicht al goed werk gedaan. De laatste merkte meermalen met zijn ontwapenende subtiliteit op, dat Tineke de Nooi, die Jomanda opstootte in de vaart der volkeren, nog altijd de twee vingers mist, die zij ooit verloor. En toen de buurvrouw van Freek hem vertelde, dat zij a.s. vrijdag al weer voor de dertiende maal naar Jomanda zou gaan, zei ze er als grapje bij: 'Goed, dat ik, niet bijgelovig ben!'.

Ik heb dan ook lang moeten nadenken, toen mij vanuit Nijmegen het eervolle verzoek bereikte om in het Studium generale van de universiteit op te treden als 'aanklager' van Jomanda in een soort proefproces. De avond werd mede georganiseerd door de Thomas More Academie, een katholiek samenwerkingsverband voor levensbeschouwelijke en maatschappelijke vragen. Ik zou die avond mijn, tegenover de geïllustreerde pers wel eens terloops gedane bewering dat Jomanda een kwakzalfster is, moeten uitbouwen en zo juridisch mogelijk moeten verdedigen. Jomanda zou worden verdedigd door Aleid Schilder, die als New Age-adept werd geïntroduceerd en die

een onderscheiding toe te kennen. Houd u vast, beste lezer: de geridderde (thans officier in de Orde van Oranje-Nassau) was dezelfde, die twintig jaar geleden het bijna fatale advies gaf aan de astmapatiënt en een kwaadaardige tumor bij een jonge vrouw over het hoofd zag, en was ook dezelfde met wie ik in 1989 te Hoorn discussieerde. Hij was het ook, die destijds gedurende vele jaren aan de VU les gaf in de homeopathische dwaalleer en die moedwillig en volhardend loog over de successen van homeopathie bij proefnemingen met ratten. Zijn naam luidt: H.P.J.A.Maas.

Iedere arts maakt fouten en het gaat mij er - hoewel ik natuurlijk geen liefhebber ben van de homeopathie - echt niet om om 'de waardeloosheid van aardappels in het algemeen te demonstreren aan één zak rotte eigenheimers' (W.F.Hermans), maar als zo'n zak rotte eigenheimers op een landbouwbeurs een eervolle vermelding krijgt, dan grijpt ondergetekende toch echt even naar zijn pen.

Waarom zoveel woorden vuil gemaakt aan een onbeduidend en al bijna vergeten en gepensioneerd arts, zult u misschien toch willen weten. De man oefent waarschijnlijk geen praktijk meer uit en dat lintje, dat is iedereen toch al heel snel weer vergeten? Hoogstens zou het nog eens ter sprake kunnen komen, als hij - door zijn vrouw om een boodschap gestuurd - door de kruidenier op de hoek wordt aangesproken over zijn knoopsgatversiersel. Pseudo-onverschillig en vriendelijk zal hij dan antwoorden: 'Dat? O, dat is een koninklijke onderscheiding wegens mijn verdiensten voor de homeopathie'.

Maar de lezer zal hopelijk begrepen hebben, dat dit stukje niet slechts gaat over de heer Maas uit Utrecht, allerminst. En het gaat evenmin over een koninklijke dwaling bij het toekennen van begeerde ridderorden, hoewel het natuurlijk minder prettig is voor andere dragers van dit type onderscheiding, dat zij nu gezelschap hebben gekregen van een jokkebrok, om maar geen andere kwalificatie te noemen. Neen, dit stuk gaat natuurlijk over de idiotie van het nog altijd bestaande 'privaat-docentschap' homeopathie aan de medische faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Zonder noemenswaardig verzet - integendeel: men hielp actief bij de selectie van Maas' opvolger - van het faculteitsbestuur draait daar nu Bodde zijn pseudowetenschappelijke lesjes af en bederft de medische jeugd, voorzover de andere docenten hen niet hebben kunnen immuniseren tegen de daar verkochte onzin. Vroeg of laat zal ook deze fakkeldrager zich in leugens moeten verstrikken: men kan toch niet een jaar lang alleen maar wondergenezingen oplepelen? Zo gauw hij uitspraken van wat meer algemene aard doet, dan zijn leugens of op zijn minst grootspraak onvermijdelijk en dan zal ook Bodde, die de laatste tijd vervaarlijk dicht tegen VSM aanleunt, op zijn beurt voor opspraak zorgen. Immers 'al is de homeopathie nog zo snel, de waarheid achterhaalt haar wel!' De medische faculteit van de VU vindt het allemaal prachtig. En dat vind ik niet alleen schandelijk, maar vooral volkomen onbegrijpelijk.

C.R.

de rol van de 'advocaat' op zich zou nemen. De avond zou worden voorgezeten door prof.mr.J.H.Hubben, hoogleraar gezondheidsrecht te Nijmegen. De organisatoren verwachtten, hetgeen ook zou uitkomen, grote belangstelling van de media en verweten 'maatschappelijke instituties', als gezondheidszorg, wetenschap, levensbeschouwing en politiek, onverschilligheid en 'oppervlakkige kritiek'.

Zo bevond ik mij dus op 23 mei in een tjokvolle Aula major van de Nijmeegse universiteit achter een spreekgestoelte, vermoedende dat Jomanda zich thuis zat te verkneukelen over, zoals *De Gelderlander* schreef, haar talent om ook op afstand van Tiel een zaal vol te kunnen laten stromen. Driehonderd belangstellenden en meer dan honderd teleurgestelden buiten. Ik ben die avond van verbazing niet meer bijgekomen. Succes had ik daar niet: mijn aanvallen op de genezeres-kwakzalfster waren voor de zaal en de meeste 'getuigen' niet overtuigend en zelfs het opnoemen van de mogelijkheid, dat hier boerenbedrog in het spel zou kunnen zijn, werd al als voorbeeld van buitengewone vooringenomenheid beschouwd.

Het meest onthullend was voor mij echter de kennismaking met de gedachtenwereld van mijn opponente Aleid Schilder, een ex-gereformeerde domineesdochter (haar vader was initiatiefnemer van het schisma, dat leidde tot het Art. 31 K.O. genootschap), die werkzaam is als klinisch psychologe en o.a. in haar *Trouw*-column, waaraan overigens binnenkort een voor Schilder onvrijwillig einde komt, de ideëenwereld van de New Age uitdraagt. Dat betekent, voor wie het nog niet wist, nogal veel: karmische oorzaak-gevolg-ketens, reïncarnatie-ervaringen, kosmische maandwisselingen, zoals die van 2014 als de Waterman aanvangt, gesprekken met Paulus, die delen van zijn brieven herroept, dominante therapeuten en persoonlijke crises en groei, regressietherapie enzovoorts. (Hoofdredacteur Jan Greven van *Trouw* zat er toenemend mee in zijn maag. Dit werd echt te gek en het zal per september 1995 dan ook niet meer in zijn krant te lezen zijn) Tijdens de Nijmeegse avond werd mij weer eens duidelijk hoe onoverbrugbaar de kloof is tussen mensen met enige gezonde scepsis en de 'gelovigen' van de Nieuwe Tijd. Schilder's betoog was zeer verwarrend en voor ondergetekende moeilijk te volgen. Als men niet - waarin dan ook - ergens in gelooft, dan is men al direct afgeschreven en toen een van de getuigen, de Skepsis-vertegenwoordiger Koene, meedeelde niet gelovig te zijn, toen kwam er een meewarige glimlach op het gelaat van de 'advocaat': van hem hebben wij niets te vrezen c.q. te verwachten. Zij deed toch wel haar best om wetenschappelijk over te komen, want ze bleek op de hoogte te zijn van een 'nieuw apparaat' op het Utrechts parapsychologisch instituut, waarmee geestelijke processen konden worden gemeten. Voor de grootste hilariteit, in de haar toch niet onwelgezinde zaal, en voor mijn opperste verbazing zorgde zij echter toen zij aan getuige Zwanikken (emeritus hoogleraar psychiatrie) vroeg of de mens een geest had. Toen Zwanikken antwoorde, dat hij dat een onbruikbaar begrip vond en dat wij ons heus niet zo erg van meikevers e.d, onderscheidden, toen kwam reïncarnatie-aanhangster Schilder met haar grote troef. In Amerika was er wetenschappelijk onderzoek gedaan, waarbij doden werden gewogen voor en direct na de dood. Na verdiscontering van urineverlies, transpiratie e.d. bleek er dan steeds 11 gram te ontbreken. Hoe kon dat? De zaal brulde en Zwanikken, geamuseerd, antwoordde: 'Nee, dat onderzoek ken ik niet, maar ik begrijp dat dat dus de geest moet zijn'.

Hoe een geest die elf gram weegt ooit zou kunnen opstijgen, dat blijft voorlopig een andere vraag, maar zo werd het dus toch nog een leerzame avond. Opnieuw is echter diep tot mij doorgedrongen, dat wij nooit iedereen zullen kunnen overtuigen. Zelfs het zaaien van twijfel is, als er 'geen goede aarde' aanwezig is vaak onmogelijk. Wetenschappelijke scepsis en gezonde achterdocht kunnen waarschijnlijk wel samengaan met geloof, maar als de bereidheid tot geloven verwordt tot naïeve bijgelovigheid en argeloze nieuwsgierigheid, dan wordt de kloof onoverbrugbaar. Het zij zo.

Chronique scandaleuse 1994

Drs. A.L.Ternee

'Refreshing: Meeting a man who believes all he reads in the papers.'
Ambrose Bierce, in 'The Devil's Dictionary'.

Periodiek moet ons bureau worden opgeruimd en op dat bureau bevinden zich dan nog talrijke knipsels, berichten, artikelen, die voor onze lezers wellicht interessant zijn, maar die nog zijn 'blijven liggen'. In dit stuk zullen, rijp en groen dooreen, een aantal van deze 'berichten aan de samenleving' voor de vergetelheid worden behoed. U mag het zien als een 'kwakzalvers-allerhande', die voorkomt dat slechts de namen van de grote kwakzalvers voortleven.

Vijftig handtekeningen

De 47-jarige paranormaal genezer/magnetiseur D.B. stond terecht voor de Haarlemse rechtbank wegens verdenking van verkrachting en aanranding. Zijn raadsman overhandigde de rechter twee brieven met vijftig handtekeningen van patiënten, die beweerden altijd correct en goed te zijn behandeld. B. geneest patiënten, o.a. vrouwen met rugklachten, door ze met de blote hand aan te raken. 'Dan kan ik ze goed instralen, ik ben slechts een doorgeefluik van wat er van boven komt'. Het 'instralen' gebeurde onder andere door bij enkele vrouwen een vinger naar binnen te brengen. Vier vrouwen hadden een aanklacht tegen hem ingediend, maar B. dacht dat ze door concurrenten tegen hem waren opgezet. In het rapport van de reclassering werd B. 'zwakzinnig' genoemd. De eis luidde twaalf maanden. (Volkskrant 15 februari 1995)

Eerste consult kosteloos en vrijblijvend

Een advertentie in het Brabants dagblad van november 1994: nu ook in Oss! Integraal Medisch Centrum, voor zeer veel uiteenlopende klachten zijn daar artsen met 'ieder een eigen specialisatie op het gebied van : chelatietherapie, ozontherapie, thymustherapie, celtherapie, neuraaltherapie, natuurgeneeswijze, electro-acupunctuur, stofwisselingstest etc.' Ons corresponderend lid te Oss, heftig verontwaardigd over 'adverterende, kwakzalverende artsen' onthulde, dat het centrum wordt gerund door twee broers, beiden arts-acupuncturist: de gebroeders Leenders. De Gewestelijke Gezondheidsdienst Brabant Noordoost kan er weinig tegen doen, maar noemt de toegepaste behandelwijzen 'op zijn minst omstreden'.

Te weinig kinderen

Vijf jaar geleden was dit nog een gewoon schoolgebouw in Oss, maar de eigenaar van het Zuidergebouw moest een beslissing nemen: afbreken of een nieuwe bestemming geven. Zo ging dus op 14 januari 1995 het Integraal Samenwerkingsverband Zuidergebouw van start. Inspecteur voor de Volksgezondheid Plokker, exponent van een beroepsgroep die nog niet zo lang geleden kwakzalvers het leven zuur maakte, was gaarne bereid de officiële opening te verrichten. Na zijn 'filosofische' woorden en een Indiaans sjamanistisch inwijdings- en reinigingsritueel kon het grote genezen van start. Men kieze uit: haptonomie en massage, intuïtief schilderen en boetseren, lichaamsbewustwording en zingeving, astrologie en horoscoop, holonome integratie, gestalt en psychosynthese, oriëntaals buikdansen, chakra's in beweging, pedagogie, hypnotherapie, hatha-yoga en chanten.

Praktijk voor Acryonto diagnose en therapie

In het Vossenhuis te Bosch en Duin (gem. Zeist) zijn 'dokter Antonie van den Bos en mevrouw Merel van den Bos gewend contant af te rekenen 'om de administratie eenvoudig te houden'. Aldus lazen wij in een door hen verspreide informatiefolder t.b.v. patiënten, die zich aldaar willen laten behandelen. Geheel in overeenstemming met de eisen van de WGBO krijgen de patiënten duidelijk instructies. Bij niet tijdig afbellen wordt het consult toch in rekening gebracht. Als men verzuimt bij het eerste consult ('HFL 205,=') alle medicamenten, kruiden, vitamines, homeopathische druppels en alles wat u in de laatste maand gebruikt heeft mee te nemen, dan kan de acryontodiagnostische meting van de energievelden niet doorgaan, terwijl toch de gereserveerde tijd in rekening zal worden gebracht. Het eerste onderzoek mag ook niet doorkruist worden met andere therapieën als magnetiseren, acupunctuur en behandeling met magneten. 'Informeer bij uw ziektekostenverzekeraar of aanvullingsfonds'. De dokter is als arts op 18 januari 1988 ingeschreven onder nummer 727 bij de geneeskundige inspectie van de provincie Utrecht. Zijn artsenbul is van 13 oktober 1972 (Medische faculteit Rotterdam) en hij is in het bezit van het C-diploma van de Nederlandse Artsen Acupunctuur Vereniging (30-04-77, diploma nummer 003). Hij is niet geregistreerd als huisarts en is een niet-erkend specialist in alternatieve geneeskunst. Aldus de folder.

Softlaser en verstandskiezen

Vanuit het Academisch Ziekenhuis publiceerde tandarts Braam e.a. in het Ned. Tijdschrift voor Tandheelkunde van maart 1994 een onderzoek naar de beweerde effecten van softlaser op de 'nabezwaren', die ontstaan na verwijderen van de verstandskiezen. In het placebo-gecontroleerde, gerandomiseerde en dubbelblinde onderzoek kon van de softlaser geen bijdrage aan de bestrijden van post-operatieve klachten worden vastgesteld.

Autistisch-undiszipliniertes Denken

In de aflevering maart 1994 werd het proefschrift Unkonventionelle Methoden in der Immunologie lovend besproken in het Schweizer Krebs Bulletin. Het proefschrift van W.Mumenthaler werd bewerkt onder leiding van professor Irmgard Oepen, geen onbekende in onze kringen, en het beslaat meer dan 400 pagina's. Het werk, uitgegeven bij de Universitätsverlag Ulm (DM 70,-), geeft een uitputtend overzicht van de in het Duitse taalgebied veelgebruikte onconventionele methoden, in brede zin samenhangend met de immunologie. Ter sprake komen irisscopie, bloedtesten, huidweerstandsmetingen, klinische ecologie, voedingsmiddelen-allergie,, autohomologe immuuntherapie volgens Kief, autovaccinatie, phytotherapie en veel meer 'Natürliches, Plfanzliches und Ganzheitliches'! De recensent van het boek stelde dat Bleuler, auteur van het standaardwerk 'Das autistisches-undiszipliniertes Denken in der Medizin und seine Überwindung' het werk met veel genoegen zou hebben gelezen, omdat er zoveel voorbeelden van het door hem gebrandmerkte denken in voor komen.

Bio-verjonging

Lange tijd hoorden wij niets meer van hem, maar op 14 april 1994 verscheen er weer eens een kleine annonce van zijn meesterwerk. Door overmaking van slechts *f* 20,- op postgiro 33.66.852 wordt men eigenaar van Celtherapie. Bio-verjonging door moderne celregeneratiemethoden. De auteur is 'prof. dr. J.G. Defares'.

Oude naalden tegen moderne ziekten

'Moderne ziekten worden steeds meer bestreden met technieken die al eeuwen bestaan. De gewone geneeskunst raakt verstrengeld met traditionele, vaak oeroude natuurgeneeswijzen. Een bedrijf in Deventer heeft een acupuncturist in dienst genomen, de werknemers zijn er enthousiast over. Acupuncturist Alnoor Mohamed rept van een sociaal-medische revolutie: het koppelen van oude, oosterse geneeskunst aan de westerse high-tech'. Aldus het kader bij een interview met Mohamed in *De Gelderlander* van 16 april 1994. Nog enkele citaten uit het artikel: 'Jarenlang is getwijfeld aan het nut van acupunctuur, aan het bestaan van energiebanen in het lichaam, de meridianen. Met de tegenwoordige 'scans' wordt onomstotelijk bewezen dat het prikken van een naald op de juiste plaats effect heeft. (....) De dokter komt het kamertje binnengeslopen. Vier naalden verdwijnen pijnloos in de benen, een vijfde treft de onderbuik. Twee gaan in de voeten. De assistente koppelt twee naalden aan de zwakstroom. Dat prikkelt licht, niet onaangenaam. De patint ervaart een gevoel van diepe ontspanning.' En: 'een naald kan meer dan honderd moderne anti-depressiva samen'.

Reïncarnatietherapie

'Geheel nieuw levens komen we bijna nooit tegen', aldus stelde reïncarnatietherapeut R. van der Maesen, gepensioneerd verzekeringsdeskundige, in een interview met Frits Groeneveld van *NRC Handelsblad* (29 april 1994). 'Die mensen hebben nog geen problemen. Die zie je nog niet bij een therapeut.' De AOW-er, die met zijn nieuw verworven vrije tijd creatief omgaat, deed in opdracht van de Nederlandse Vereniging van Reïncarnatietherapeuten een drie jaar durend onderzoek naar de resultaten van deze vorm van psychotherapie. De behandeling ('ook geschikt voor kankerpatiënten') beslaat in het algemeen zes tot zeven sessies van ieder tweeënhalf uur. Per sessie wordt 150 tot 225 gulden betaald. De behandeling moet geheel door de patiënt zelf worden betaald, maar de resultaten zijn, aldus werd aangetoond, spectaculair. Van de vierhonderd behandelde patinten had slecht 19% geen verbetering ervaren, 25% was verbeterd en 56% zou er heel veel aan hebben gehad.

Diezelfde dag had Ischa Meijer de reïncarnatietherapeute Margaret van der Aa in zijn praatshow en die deed natuurlijk lekker sceptisch tegen de charmante therapeute. Zijn laatste vraag aan haar was onvergetelijk: 'Was je in je vorig leven ook al reïncarnatietherapeute?'.

Naar de haaien

Een publikatie in het Australische tijdschrift voor geneeskunde (*Med.J. of Austr.*1994;160:323-324) onthulde dat aldaar haaienkraakbeen inmiddels het laetrile als meest gebruikte alternatief kankermiddel had verdrongen. De basis voor de gedachte, dat dat zou helpen tegen kanker, vormt de overigens onjuiste veronderstelling, dat haaien geen kanker zouden kunnen krijgen. Daarnaast zijn er enkele slecht opgezette trials gepubliceerd bij mensen en bij konijnen.

Pure interesse

'Het hangt van de patiënt af wat ik toepas. Als iemand echt heel zwak is, dan begin ik met kruiden, want acupunctuur kost energie. Maar als de klachten tegenstrijdig zijn, kun je geen kruiden geven. Het ene kruid kan dan averechts werken op een andere klacht. Dan begin ik met acupunctuur om een aantal klachten te verminderen.', aldus Helleke Vis in de Gelderlander van 20 oktober 1994. Ze opende kort tevoren een eigen praktijk als acupuncturiste en kruidendeskundige in winkelcentrum de Nude te Wageningen. Zij volgde opleidingen aan de academie voor traditionele Chinese geneeskunde en aan het Anglo-Dutch College of acupuncture. Ze is lid van het Nederlands Genootschap voor Acupunctuur. Ze vindt het niet erg, als zij mensen krijgt die in de reguliere geneeskunde geen baat vinden: 'Ik maak graag andere mensen beter, dat is pure interesse.'

Twintig verschillende kruiden

'Dankzij het natuurprodukt Chien Pu Wan kan ik alles weer zelf', aldus een dolgelukkige mevrouw de Vries uit Haarlem. Ze werd geciteerd in het Friese uitgaanskrantje Puik en deed haar uitspraken tegenover niemand minder dan Liesbeth List, die zich, zoals bekend, niets op de mouw laat spelden. De advertentie wordt nog geloofwaardiger door een foto van de 'bekende reumatoloog dr. J. Tisscher, verbonden aan het Medicentrum te 's Hertogenbosch, die door eigen studie en ondervinding erg enthousiast is geraakt over Chien Pu Wan'. Hij stelde: Ik schrijf het graag voor in combinatie met andere therapieën. Waarom er zoveel kruiden worden gebruikt? Bij gewrichtsproblemen zijn meerdere lichaamsfuncties en organen betrokken en dat ingewikkelde systeem kun je alleen met meerdere kruiden weer op het rechte pad brengen'. En, o ja: Chien Pu Wan kent geen bijwerkingen.

Correctie

In het *NTvG* van 10 december 1994 bieden De Krom e.a., auteurs van een eerder artikel over mangaanvergiftiging, mogelijk ten gevolge van het gebruik van Chien Pu Wan, hun excuses aan aan de firma Bae Shian, importeur van Chien Pu Wan-tabletten. De auteurs hadden gesteld, dat in de betreffende tabletten anti-inflammatoire geneesmiddelen (NSAID's) benzodiazepinen (kalmerende middelen) zouden zijn aangetoond. Dat was onjuist: deze middelen werden gevonden in Chien Pu Wan-pillen en niet in de Chien Pu Wan-tabletten. Het verschil zit in de herkomst: China of Taiwan, aldus een van de auteurs in *De Volkskrant* (26 november 1994).

Celstraf therapeut

Een 63-jarige manueel therapeut is op 2 november door de rechtbank in Groningen veroordeeld tot een gevangenisstraf van acht maanden. Hij moet één van zijn slachtoffers vijfhonderd gulden smartegeld betalen *(NRC Handelsblad* 3 november 1994).

Hopbellen en lavendel

Natuurarts S. van der Veen uit Roden is openhartig, als Dr. Vogel's magazine *Gezondheidsnieuws* (november 1994) hem ondervraagt over zijn ervaringen bij de behandeling van onvruchtbaarheid. Hij behandelt allereerst de vrouw ('tenzij de algemene conditie van de man zo zwak is, dat hij ook behandeld moet worden') en wel met homeopathische constitutiemiddelen. Het meest succesvol zijn sepia(inktvis) en pulsatilla(wildemanskruid). Naast de klassieke homeopathie werkt hij ook 'orgaangericht'. 'En dan gebruik ik het middel Ovaria siccata D3, een middel dat de cyclus reguleert, van Alfred Vogel'. Pas na een half jaar begint bij uitblijven van een zwangerschap met acupunctuur: de energiebanen van eierstokken en baarmoeder alsmede de niermeridiaan wordt dan beïnvloed. Hopbellen en lavendel kunnen als kruiden ook goede diensten bewijzen en tenslotte is er duidelijk plaats voor aromatherapie, bachbloesemtherapie en reflexologie. Maar: 'Raadpleeg altijd een arts, die ervaring heeft op dit gebied en ga nooit op eigen houtje experimenteren!'.

Gebedsgenezeres aangehouden

Herman Finkers kan het weten: 'Het stoplicht springt op rood, het stoplicht springt op groen: in Almelo is altijd wat te doen!'. Maar in het nabijgelegen Tubbergen was er in november ook de nodige onrust, toen de gebedsgenezeres Trees Pastoors en twee medewerkers, een Belgische priester en een verpleegkundige, werden gearresteerd op verdenking van vrijheidsberoving en mishandeling van een psychiatrisch patiënte. Het drietal wordt ook beschuldigd van onbevoegde uitoefening der geneeskunst (De Volkskrant 29 november 1994). Het slachtoffer was tijdens een wandeling een paar maal aangelijnd en haar oren waren spits toegeknipt in de vorm van duivelsoren. De genezeres, in Twente bekend onder de bijnaam Bidtrees vanwege haar frequente kerkgang, begon in haar boerderij met gebedsessies na een bezoek aan het medium Jomanda in Tiel.

Homeopaat zijn bevoegdheid ontzegd

Het gerechtshof te Amsterdam heeft de Utrechtse arts en iatrosoof-homeopaat Olaf Janssen eind december zijn bevoegdheid als arts ontnomen *(De Volkskrant* 17 december 1994). Hij had bij de begeleiding van een zwangere vrouw uit Tilburg een grote serie fouten gemaakt en liet te veel van de controle van de vrouw, die een zeer ernstige kraambed-infectie kreeg, over aan de lokale ex-verpleegkundige en iatrosoof Fred R. De vrouw hield blijvende neurologische schade over aan de episode, die zij te nauwernood overleefde. De rechtbank was niet gevoelig voor Janssen's beweringen, dat de vrouw zelf op behandeling door hem had aangedrongen en bij voorbeeld zou hebben geweigerd bloed-onderzoek naar de aanwezigheid van Rhesus-antistoffen te laten verrichten. De vrouw ontkende dat ter zitting. De arts werd ook verweten zich te veel te hebben laten beïnvloeden door de iatrosoof-goeroe Pieter de Kok.

Documentaire

In het TV-programma Sporen was er uitgebreide aandacht voor het proces en de veroordeling van de autodidact klassiekhomeopaat Ben Michorius, die in december 1994 tot acht maanden gevangenisstraf werd veroordeeld wegens medeverantwoordelijkheid voor de dood van een suikerpatiënte. De vrouw, die ook aan reuma leed, had op Michorius' advies de toediening van insuline gestaakt en overleed kort daarna. Dat geschiedde in 1991 en de uitspraak van december 1994 was in het door Michorius aangetekende hoger beroep. In de TV-uitzending toonde Michorius geen enkele spijt en hij bleek bovendien vol agressie tegen de samenleving, die zijn talenten en goede wil niet leek te erkennen.

* Uit de pers :

In het augustusnummer van de Consumentengids, een uitgave van de Consumentenbond in Den Haag, is een artikel verschenen naar aanleiding van een enquete onder 2254 chronische patiënten over hun ervaringen met reguliere en alternatieve behandelaars.

Bijna de helft van deze chronisch zieken heeft wel eens een alternatieve genezer geconsulteerd. Een kwart geeft aan ontevreden te zijn over de laatste alternatieve behandeling.

Toch is 64% tevreden over zijn alternatieve behandelaar.

Over de laatste reguliere behandeling is slechts 15% ontevreden. Over de reguliere specialisten is maar liefst 81% van de ondervraagden tevreden.

Over de reguliere huisarsten is 69% tevreden.

Voorts wordt onder andere aandacht besteed aan de gemiddelde duur van een consult, de kosten van behandeling, de vraag of de klachten zijn verminderd, de vraag of de behandelingsmethode veel bijwerkingen had en of de behandelaar een juiste diagnose heeft gesteld. De Consumentenbond besluit met het advies om waar het gaat om het stellen van een diagnose of als het gaat om chronische of ernstige klachten naar een bevoegde arts te gaan!

In de Gelderlander verscheen een bericht dat het paranormaal centrum aan de St. Annastraat in Nijmegen in juli 1995 is begonnen met zelfhulp-therapiegroepen voor kankerpatiënten.

De therapie staat onder leiding van de paranormaal genezer Wim van Gemert. Hij zegt grote waarde te hechten aan samenwerking met de reguliere medische wetenschap. De therapie moet naar zijn mening niet verward worden met "praatgroepen".

In onder andere Trouw werd bericht dat de verkoop van homeopathische middelen stagneert. De verkoop blijft hangen op zo'n 100-150 miljoen gulden, hetgeen 3% van de totale omzet van geneesmiddelen is. Het feit dat de homeopatica uit het vergoedingenpakket van de wettelijke ziektekosten regelingen zijn geschrapt wegens niet aangetoonde werkzaamheid is zeker debet aan de stagnerende verkoop. Het overkoepelend orgaan van fabrikanten en importeurs heeft derhalve een onderzoek laten instellen. Een derde van de bevolking, vooral vrouwen, jongeren en hogere sociale klassen, ziet iets in homeopathische middelen. Gebleken is dat de meeste homeopathische middelen als zelfzorgmiddelen gebruikt worden voor aandoeningen als verkoudheid, griep, hoofdpijn en spierpijn. Hoewel volgend jaar homeopathische middelen geregistreerd moeten worden, hoeft ook dan niet steeds de effectiviteit vast te staan.

In de media is verder aandacht besteed aan de aromatherapie. In de Amsterdamse Jordaan is een zaak gespecialiseerd in etherische oliën, die niet alleen vanwege de geur worden verkocht, maar ook in verband met de vermeende geneeskrachtige werking die van sommige oliën zou uitgaan.

De toepassing van de niet-vette oliën wordt ook wel aromatherapie genoemd. Terughoudendheid is echter geboden, niet alleen staat de werkzaamheid niet vast, ook kunnen er -soms dodelijke- bijwerkingen optreden.

Duizenden jaren geleden werd de aromatherapie reeds gebruikt in Indo-China en Egypte. De laatste 15 jaar is de aromatherapie weer in opkomst. Harry de Vries, secretaris van onze Vereniging en apotheker in Heerenveen wil niet ontkennen dat sommige kruiden geneeskrachtig kunnen zijn, maar vindt dit eigenlijk het terugzetten van de klok. Hij is ervan overtuigd dat etherische oliën een zoveelste trend zijn in de placebo's.

Zijn kritiek is met name gericht tegen het feit dat bij alternatieve geneesmiddelen de genezingskans niet wordt vermeld en ook ernstige bijwerkingen niet worden vermeld.

Voorts is het gebrek aan controle een ramp; een ieder kan zich immers aromatherapeut noemen en fijngemalen vogelpoep als nieuw medicijn verkopen!

In de Gelderlander is het boek "Op weg naar de energetische mens" van de voormalige huisarts Yvo van Orshoven besproken, waarin hij de vloer aanveegt met de reguliere geneeskunde.

Van Orshoven geeft cursussen aan mensen met chronische pijn en geeft anti-stresscursussen. De eerste vraagtekens bij de reguliere geneeskunde zette Van Orshoven toen een patiënt van hem na één bezoek aan een chiropraktiker genezen werd van zijn chronische rugklachten. De Belg is ervan overtuigd dat chronische pijnen bijna allemaal worden veroorzaakt door psychisch leed, dat in vele jaren is opgekropt. De reguliere geneeskunde gaat er de fout mee in door niet verder te kijken dan de plaats van de pijn. Wat doet dan Van Orshoven met zijn patiënten? Welnu hij heeft een lang en indringend gesprek, waarin hij de oorzaak van de klachten tracht te ontrafelen. Verder laat hij ze oefeningen doen ontleend aan de kinderwereld, aan de Yoga en aan de Gestalt-therapie. Thuis moeten ze doorgaan met de therapie. Van Orshoven komt ook met een aantal van zijn succes-patiënten, die op deze wijze genezen zijn. Van Orshoven geeft aan dat hij niet de ziekte in de mens zoekt, maar de gezondheid. Artsen houden naar zijn mening teveel vast aan hetgeen zij op de universiteit geleerd hebben. Inmiddels is hij ook begonnen met een opleiding voor huisartsen en specialisten.

'Toch inzinking na bezoek Nieuw-Zeeland'

In het *Actieblad* van november 1994 berichtten wij over de lotgevallen van de Randwijkse Madelon Vrieselaar, die lijdt aan posttraumatische dystrofie (PTD). Ten einde raad reisde zij met deze pijnlijke en moeilijk behandelbare aandoening naar de Nieuw Zeelandse uitvinder van de kleurentherapie, Donald Brooker. Zij kon deze dure reis zelf niet bekostigen, maar na een inzameling in de vriendenkring kon zij met haar man vertrekken. Met behulp van de wichelroede stelde Brooker de kleur van het bij haar aanwezige 'polio-virus' vast, waarna zij vele uren werd aangesloten op de machine. Zij knapte zienderogen op en kon haar krukken al snel uitlenen aan een zwager, die een ongelukje had gehad.

Het dagblad *'De Gelderlander'* waaraan wij deze gegevens ontleenden, was nu eens zo attent om Madelon ook enige tijd later nog eens op te zoeken, want veel successen van kwakzalvers zijn tijdelijk of leiden - als een placebo-effect in het spel is - tot symptoomverschuiving. Negen maanden na haar bezoek aan Brooker blijkt Madelon, helaas voor zichzelf, heel wat minder enthousiast dan aanvankelijk. Ze heeft, vertelde zij openhartig, een inzinking gehad, die koud op haar dak viel. Hoewel ze zich toch ook keurig had gehouden aan het dieet, dat Brooker haar voorschreef, kwam de pijn toch weer terug. Ze kan nog wel lopen, maar was genoodzaakt zich toch weer onder behandeling te stellen. Een vriendin, die met dezelfde kwaal ook naar Nieuw Zeeland was geweest, wist een goed adres: een homeopaat in Alkmaar. Na de verwachte 'beginverergering' (ze bracht twee weken in bed door) gaat het steeds beter. Ze had inmiddels vier maanden homeotherapie achter de rug en bezoekt haar genezer nu nog maar één keer per acht weken. Die reis en die behandelingen moet ze allemaal zelf betalen. Madelon: 'Ik vind het allemaal een beetje flauw dat het ziekenfonds daar niet aan wil bijdragen. Ik heb nog steeds geen gewone medicijnen en ik ben ook

niet meer in het ziekenhuis en het revalidatiecentrum geweest. Daarmee bespaar ik het ziekenfonds toch ook een hoop geld'.

Madelon had intussen tientallen mensen, die met hetzelfde probleem worstelen, verder kunnen informeren en sommigen van hen waren eveneens naar Nieuw Zeeland afgereisd.

Absoluut noodzakelijk is dat eigenlijk niet meer, want ook in ons land is deze therapie thans voorhanden. En nog wel toegepast door een echte arts, die zich persoonlijk in Nieuw Zeeland heeft bekwaamd in deze kwakzalverij. Zijn naam is Ron Velthuis en hij is verbonden aan het vorstelijk gesubsidieerde alternatief-geneeskundig Centrum voor Geïntegreerde Geneeskunde te Winterswijk. Blijkens een artikel, opnieuw uit *'De Gelderlander'*, op 23 november 1994 is deze arts-acupuncturist 'nog steeds onder de indruk van de inmiddels tachtigjarige Brooker'. Hij heeft de wachtkamer van de Nieuw Zeelandse genezer zelf gezien en kent talrijke verhalen van spectaculaire genezingen na behandeling via de aansluiting op diens geheimzinnige apparaat. Hij heeft, tegen forse betaling en na de belofte dat hij het niet zou openmaken, ook zo'n kastje mee kunnen nemen naar Winterswijk en heeft aangekondigd een vergelijkend 'wetenschappelijk' onderzoek te zullen starten. (De ouderen onder ons herinneren zich nog, dat ook de aardstralenkastjes uit de jaren zestig, buitengewoon duur, onder geen voorwaarde mochten worden geopend. Ons voormalig bestuurslid Fortuin overtrad dit gebod en de inhoud van zo'n kastje bleek zeer beperkt: acht op de bodem vastgelijmde staafjes van 7x0,5 cm!) Indien ooit, dan kunnen wij toch zeker hier spreken van een zogenaamd black box-onderzoek, zowel in figuurlijke (door de Gezondheidsraad zo voorgestane) zin, als in letterlijke zin: de kastjes zijn zwart aan de voorkant.

Om aan meer patiënten voor zijn onderzoek te komen, trad Velthuis in contact met de revalidatie-arts Hospers, verbonden aan revalidatiecentrum 'Het Roessingh' in Enschede. Deze kende de therapie omdat een zijner patiënten ook naar Brooker was afgereisd en daarna telefonisch had laten weten, dat zij genezen was. Hij had haar helaas niet kunnen onderzoeken, want Brooker adviseert zijn patiënten altijd om na de behandeling een aantal maanden ziekenhuizen te vermijden om nieuwe besmetting met het virus(!) te voorkomen. Hosper had er nooit van gehoord, dat bij PTD virussen een rol zouden spelen (en dat is natuurlijk ook niet zo) en wil 'uitermate kritisch naar het werk van Brooker blijven kijken'. Maar 'om diens resultaten kunnen we niet heen' en 'Semmelweis werd aanvankelijk ook uitgelachen door zijn tijdgenoten. Maar nu weten wij dat het werkt'.

Ongetwijfeld een aardige en open moderne man, deze dokter Hospers. Toch weer een schoolvoorbeeld van een dokter die te maken heeft met een lastig te behandelen, chronische patiëntengroep en die met een open mind naar alternatieve behandelwijzen wil kijken. Martin Gardner zei eens over dit soort 'open mind', dat die meer lijkt op een 'open sink', waar je zomaar alles in kan donderen en hij heeft natuurlijk gelijk. Dokter Hospers lijkt eveneens slachtoffer van, wat Karel van het Reve genoemd heeft, de AVL: de Algemeen Vooruitstrevende Levensbeschouwing. *Anything goes,* al is het nog zo vreemdsoortig! Waar is toch de tijd gebleven dat een dokter, zodra hij iets bespeurde dat maar naar kwakzalverij *rook,* in grote toorn ontstak en op luide toon zijn mening ten beste gaf? Het is betreurenswaardig dat de meeste patiënten anno 1995 dit soort opvoedkundige artsen moeten ontberen.

Medische staf CWZ weigert relatie met kwakzalvers

In de *Actiebladen* van augustus en november 1994 heeft u reeds kunnen lezen over de plannen van de dynamische, Nijmeegse ziekenhuisdirecteur Verstegen. Hij had bekend gemaakt dat op het ziekenhuisterrein in een apart te bouwen Sanadome een aantal extra activiteiten zou worden opgezet, zoals een medisch-diagnostisch centrum voor de eerste lijn, een sport-geneeskundig instituut en een kliniek voor alternatieve geneeswijzen, zoals acupunctuur, manuele therapie en homeopathie. Uw bestuur richtte zich destijds in een schrijven tot de heer Verstegen en tot de secretaris van de medische staf van het Canisius Wilhelmina Ziekenhuis. Het stafbestuur nam toen al direct afstand van het initiatief, waaraan het geen enkele medewerking zou verlenen. Enigszins verontrustend luidde het toen in de brief van de staf, dat er 'overigens alleen artsen zouden werken, die zich zouden beperken tot geaccepteerde niet reguliere geneeswijzen'. De directeur hield in zijn antwoord voet bij stuk, had een protest van onze Vereniging 'zeker verwacht' en was steeds bereid tot nadere gedachtenwisseling! Wij spraken de verwachting uit, dat dat 'holistic healing center' er in NIjmegen wel zou komen. En ja, hoor: een bericht in de regionale krant op 25 augustus 1995 kopte: 'Ziekenhuis start met alternatieve geneeswijzen'. De behandelingen in de afdeling van het CWZ in het Sanadome, nu Sanamed geheten konden eind 1995 beginnen. Gelukkig hield de medische staf nu de rug recht. Op 31 augustus verscheen een correctie in de krant, waarin de radioloog J. Blom, voorzitter van de medische staf, in hartverwarmend-ondubbelzinnige woorden afstand nam van Verstegen 's heilloze initiatief: 'Ik voel niets voor een voortrekkersrol bij alternatieve geneeswijzen. Specialisten zijn verplicht hun patiënten behandelwijzen aan te bieden waarvan bewezen is dat deze helpen. Dat is niet het geval bij alternatieve geneeswijzen. Wij kunnen ons niet permitteren aan kwakzalverij te doen. Wij zullen geen behandelingen aanraden, waarvan de uitkomst onzeker is en die de patiënt of zijn verzekeraar geld kosten'.

Verstegen moest toegeven, dat de medische staf geen medeverantwoordelijkheid heeft willen dragen voor zijn initiatief en dat was voor hem ook de reden om deze activiteit buiten het ziekenhuis onder te brengen in de Sanamed, waarvan hij ook bestuurslid is. Blom vond het conflict wel pijnlijk voor Verstegen, maar deze heeft volgens hem meerdere petten op en mag niet als CWZ-directeur beweren dat het CWZ start met alternatieve geneeswijzen. Of Verstegen zich over zijn positie beraadt, dat is onbekend.

De stellingname van de medische staf kreeg een gunstige bespreking van Anton van Hooff, klassikus en columnist van *De Gelderlander*. Op 9 augustus schreef hij in zijn column: "Radioloog J. Blom, voorzitter van de medische staf van het CWZ, heeft zich op indrukwekkende wijze gedistantieerd van het bevreemdende gedrag van 'medisch' directeur M. Verstegen". Later vervolgde hij, nadat hij met voldoening had gelezen, dat de medische staf alternatieve geneeswijzen had afgewezen: "Zelfs Judas Verstegen heeft zich gedwongen gevoeld het manifest van trouw aan de beroepsethiek te ondertekenen". De klassikus legt de lezer ook nog in enkele welgekozen zinnen uit, wat de essentie van de wetenschap is: "De verantwoorde geneeskunde wil weten WAAROM een therapie werkt. Wetenschap wil een verklaring, het geloof legt zich neer bij het mysterie, vermeit zich haast in de onredelijkheid".

Het Hoger Beroep van de uitspraak in Kort Geding van de President van de Arrondissementsrechtbank te Amsterdam, tussen de Alkmaarse homeopathische fabriek VSM en onze Vereniging zal 3 november a.s. dienen bij het Hof te Amsterdam.

Actieblad

NOVEMBER 1995, 106E JAARGANG NR. 5

TEGEN DE KWAKZALVERIJ

UITGAVE VAN DE VERENIGING TEGEN DE KWAKZALVERIJ, VERENIGING TOT EVALUATIE VAN ALTERNATIEVE BEHANDELMETHODEN EN TOT BESTRIJDING VAN DE KWAKZALVERIJ

Van Groningen tot Maastricht: overal boter aan galg

JAARREDE VAN DE VOORZITTER

Tijdens de op 7 oktober j.l. te Utrecht gehouden algemene vergadering van de Vereniging tegen de Kwakzalverij sprak de voorzitter, de heer C.N.M.Renckens, zoals gebruikelijk zijn jaarrede uit. Hieronder laten wij de tekst volgen.

Dames en heren, ik heb goed nieuws voor u: het gaat de kwakzalvers de laatste tijd iets minder naar den vleze!

Volgens de gezondheidsenquête van het CBS vertoont de **alternatieve consumptie** enige teruggang. Na een forse stijging van het aantal personen, dat contact had met een alternatieve genezer (niet hun huisarts) gedurende de jaren 1982 tot 1991, is er sindsdien geen toename meer en blijkt er zelfs enige teruggang te zijn. In 1982 bedroeg dat percentage 3,7%, om op te lopen tot 6,1% in 1991 en dat percentage bedroeg over 1993 en 1994 gemiddeld 5,9%.

De **omzet van homeopathica** stagneert tot groot verdriet van de industrie, die deze kwakzalversmiddelen op de markt brengt. De markt-onderzoeker Bielderman, die in 1994 op verzoek van NEHOMA de cijfers aan het licht bracht, kwam tot een schatting van *f* 100 miljoen gulden op af-fabrieksniveau (overeenkomend met *f* 200 miljoen consumentenguldens). Vergeleken met de totale geneesmiddelenomzet van 1993 (3,4 miljard af-fabriek) is dat procentueel 3%. In verpakkingseenheden bedraagt dat percentage 7%. Vervolgens heeft NEHOMA, aan geld geen gebrek, door het NIPO een enquête doen houden onder de bevolking: wat of er aan hun mankeert, dat zij niet voor verdere omzetstijging willen zorgen! NEHOMA is kennelijk bezorgd.

Ook de **tevredenheid** van de gebruikers van alternatieve behandelwijzen blijkt **veel minder groot** te zijn dan iedereen altijd dacht. En hoewel tevredenheidscijfers zoals bekend weinig zeggen over de kwaliteit van de geboden behandeling, toch zijn de bevindingen van een recent gepubliceerd onderzoek van de Consumentenbond (augustusnummer 1995) interessant. Chronisch zieken die een homeopaat bezochten waren slechts in 56% van de gevallen tevreden over hun behandelaar. De meeste ondervraagden vonden de alternatieve behandeling duur en de duur van de behandeling werd vaker te lang gevonden dan te kort. Maar een behandeling door een natuurgenezer duurt gemiddeld dan ook maar liefst 49 minuten!

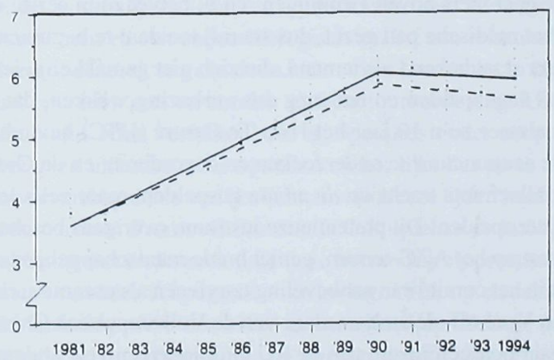
De **vergoeding** van nutteloze en ongeregistreerde geneesmiddelen is, naar het toch wel schijnt definitief, **afgeschaft** en ook dat ontneemt de homeopathie veel van zijn aanzien. Problematisch, maar moeilijker beïnvloedbaar, blijft dat veel Aanvullingsfondsen van ziekenfondsen en een aantal particuliere verzekeraars die onzin nog wel (veelal gedeeltelijk) vergoeden. Bij oppervlakkige beschouwing lijkt ook de geldstroom vanuit de overheid richting alternatieve geneeswijzen (AG) bijna drooggevallen, maar dat is misschien toch schijn. Ik kom daarop straks uitgebreid terug in het hoofdonderwerp van mijn betoog.

Tenslotte is ook het aantal **homeopathisch artsen dalende**, volgens mededelingen van de voorzitter van de VHAN, een club die met zijn 550 leden op een bepaald moment zelfs groter dreigde te worden dan onze Vereniging.

Wetenschappelijk onderzoek van alternatieve behandelwijzen

Terwijl de Nederlander langzamerhand lijkt te ontdekken, dat het allemaal minder rozegeur en maneschijn is dan hij wel had gedacht en terwijl dus ook in de sfeer van de vergoedingen forse klappen richting kwakzalverij zijn gevallen, toch zijn er nog steeds onderzoekers bereid serieuze onderzoeksinspanningen te leveren mbt het zwakzinnige broertje van de reguliere geneeskunde. Weliswaar is het WVC-potje voor wetenschappelijk onderzoek van AG opgeheven en is die mooie taak nu uitbesteed aan het Fonds Ontwikkelingsgeneeskunde van de Ziekenfondsraad, maar op dit punt blijft er, zoals u zult horen, nog wel reden tot verbazing, zo u wilt zorg.

Zoals u weet schreef de in 1994 helaas te jong overleden Skrabanek de bereidheid van artsen om de onzinnige claims van homeopaten, acupuncturisten *e tutti quanti* serieus te onderzoeken toe aan hun onvermogen om een categorie 'absurd claims' af te grenzen van gewone, serieuze wetenschappelijke hypothesen. Zijn briljante essay 'Demarcation of the absurd' is echter nog steeds niet overal doorgedrongen. In *Medisch Contact* van 27 maart 1992 publiceerde ik een artikel over dit onderwerp en pleitte tegen effectiviteitsonderzoek van alternatieve behandelwijzen. Ik citeerde daarin het onderzoeksverslag dat Van Elst (Research voor Beleid) in 1990 in opdracht van WVC maakte en waarin de resultaten van het gesubsidieerde weten-

Percentage personen met contact met een alternatieve genezer in 1 jaar.
Bron: CBS.

(vervolg op pag. 2)

Inhoud

Colofon

Vereniging tegen de Kwakzalverij

Opgericht 1 januari 1881
Correspondentie-adres: Jister 17-19, 8446 CD Heerenveen; tel. 05130-25956

Bestuur:

Voorzitter: C.N.M. Renckens, vrouwenarts, Hoorn
Secretaris: H. de Vries, apotheker, Heerenveen
Penningmeester: I.H. Harms, dierenarts, Hardenberg
Leden: drs. P.C. Bügel, psycholoog, Groningen; dr. A.P.M. van Dam, Den Haag; mr. Th. Douma, advocaat, Haarlem; C.P. van der Smagt, huisarts, de Bilt; prof.dr. H. Timmerman, hoogleraar farmacochemie, Voorschoten; W.M. Veenema, huisarts, Joure; W. Zijp, tandarts, Enkhuizen
Adviserend lid: S. Lelie, Middelburg
Redacteur: Vacature.
Het Actieblad tegen de Kwakzalverij verschijnt 5x per jaar.
Abonnement: *f* 45 per jaar.
ISSN: 1383-116X
Postgiro van de Vereniging: 32237 ten name van Penningmeester van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, Hardenberg.
De contributie bedraagt thans minimaal f 50 zulks met inbegrip van het abonnement op het Actieblad tegen de Kwakzalverij; voor studenten en leerlingverpleegkundigen f 10; begunstiger wordt men door een schenking aan de vereniging van minimaal f 500.

(vervolg van pag. 1)

schappelijk onderzoek van AG werden geanalyseerd. De onderzoeker deed in zijn slotbeschouwing de aanbeveling om het verder onderzoek zo veel mogelijk te concentreren in universitaire instellingen. Of dat nu vaker gebeurt en of dat veel scheelt, kortom hoe de stand van zaken is mbt dit soort onderzoek aan onze universiteiten, dat wil ik vandaag - in een kleine tour d'horizon - met u nagaan. Successievelijk zal ik alle vaderlandse universiteiten in gedachten bezoeken en kijken wat aan koekoeksjongen daar worden uitgebroed.

Groningen

'Er gaat niets boven Groningen' en ik heb er mijn eerste stappen op het medische pad gezet, dus sta mij toe daar te beginnen. De Groninger staat bekend als iemand, die zich niet gemakkelijk iets op de mouw laat spelden en het mag dus verbazing wekken, dat zich daar nu alweer zo'n 10 jaar het Hwa To Centre (HTC) bevindt, dat tracht de acupunctuur te onderzoeken en bevorderen, en de Groninger niet alleen iets tracht *op de mouw* te spelden, maar zelfs iets *in het vlees* te spelden! Dit pretentieuze instituut, overigens bescheiden gehuisvest op het AZG-terrein, geniet brede maatschappelijke steun en heeft in het comité van aanbeveling coryfeeën als commissaris der koningin Vonhoff, de ambassadeur van de Volksrepubliek China, de hoogleraar neurochirurgie van de RU Groningen en vele anderen.

Ondanks de enthousiaste verhalen van o.a. onderzoeker-fysioloog Nauta, spreker op onze jaarvergadering van 1993, lijkt het toch met de acupunctuur-research niet zo te willen vlotten. Dat blijkt ook uit de verbaasde reacties als wij daar om lijsten van publikaties of om jaarverslagen vragen. Men heeft kennelijk niets. De bakens worden daarom ook enigszins verzet en o.a. via een interview met directeur Termeulen van het Hwa To Centre werd bekend dat de aandacht nu meer in de richting gaat van onderzoek en kweek van Chinese kruiden. Het Noordelijk Agrarisch Innovatiecentrum gaat testen of het mogelijk is Chinese geneeskrachtige kruiden op de Groningse klei te laten groeien. De proef maakt deel uit van een groter initiatief NEDICHIN dat ten doel heeft, aldus een bericht in *CARE,* de Chinese klassieke medische wetenschap te verbinden met de Westerse geneeskunde. In het project nemen de Chinese staat (die op termijn 26 miljoen in het project zou willen stoppen), de RU Groningen en een aantal Nederlandse en Chinese bedrijven deel. En dan nu een droevig stemmend bericht: NEDICHIN zal ook de activiteiten van het in 1985 opgerichte stichting Hwa To Centre gaan overnemen. Als die wettelijk geregelde opleiding Traditional Chinese Medicine (TCM), een van de belangrijkste doelstellingen van het HTC, er nu nog maar komt!

Twente

Afzakkend op de landkaart arriveren wij op onze tournee vervolgens in Twente. Dat zal u verrassen, want voorzover u wist, wordt er in Twente geen geneeskunde onderwezen of onderzocht. Toch wist Twente zich in de afgelopen jaren op de alternatiefgeneeskundige kaart te plaatsen doordat, op aandringen van een aanvankelijk sceptische Gezondheidsraadcommissie Alternatieve Behandelwijzen en Wetenschappelijk Onderzoek (AB en WO), aan het 'Winterswijkse initiatief' - als voorwaarde om voor financiële ondersteuning van WVC in aanmerking te komen - tenminste een klinikus en een deskundige op het gebied van beleid en beheer moest worden toegevoegd. Omdat het Winterwijkse initiatief in veel opzichten exemplarisch is voor de gang van zaken als getracht wordt samenwerking van alternatief en regulier te bevorderen en/of de effecten van dit type samenwerking wetenschappelijk te onderzoeken, zal ik deze casus hier wat uitgebreider bespreken.

In september 1990 ging in Winterswijk het Centrum voor Geïntegreerde Geneeskunde (CGG) van start. De opzet is gedetailleerd beschreven in het Gezondheidsraad-rapport AB en WO (pag. 327 e.v.). De voorbereidingsperiode had ruim vier jaar in beslag genomen, tijdens welke het beoogde CGG steun verwierf van verschillende zijden. Allereerst mag niet onvermeld blijven de Vakgroep Moleculaire Celbiologie van de RU Utrecht (Zetel van het Transferpunt Geïntegreerde Geneeskunde, u weet wel, waar homeopathisch artsen/dienstweigeraars destijds vervangende dienstplicht konden vervullen). Daarnaast was er 'intensief overleg' geweest met WVC en de Gezondheidsraad. Blijkens een schrijven van de vicevoorzitter van de Gezondheidsraad (mevr. Borst-Eilers) d.d. 24 juni 1988, waarin zij een aantal aanvullende eisen stelde, was het vooral het enthousiasme van de initiatiefnemers, dat de doorslag gaf bij de ondersteuning van het initiatief door de Gezondheidsraad. Eind maart 1992 kende WVC de subsidie toe: ruim *f* 400,000,-.

De opzet zag er op het eerste gezicht vlekkeloos uit: er zouden aan het CGG alleen artsen worden verbonden en deze zouden slechts patiënten in behandeling nemen na verwijzing door de huisarts. In projectvorm zouden chronische aandoeningen in vier klachtgebieden worden behandeld: (1) hoofdpijn, (2) onbegrepen buikklachten, (3) lage rugpijn en (4) doorbloedingsstoornissen in de benen. Het medisch team bestond (medio 1993, de samenstelling wisselde nog wel eens) uit een arts voor neuraaltherapie en fytotherapie, een arts neuraaltherapie, een arts (ortho-)manueeltherapie, een arts-acupuncturist en een arts natuurgeneeswijzen. De laatste, Tijstermans geheten, is voor de lezers van ons *Actieblad* (juni 1992 p.3) geen onbekende: In 1991 baarde hij opzien door in de omgeving van Appingedam huis aan huis folders met wervende teksten over zichzelf in de bus te stoppen. In het entree-interview van de CGG-Nieuwsbrief van april 1993 deelde hij e.e.a. mee over zijn kwalificaties: hij was bestuurslid van de Artsenvereniging ter Bevordering van de Natuurgeneeskunde (ABNG) en werd opgeleid in de natuurgeneeskunde door 'Rink Nauta, ons aller bekende radiodokter. Daar ben ik in 1979 begonnen als assistent, in Elp (Drenthe). Hij heeft me het een en ander bijgebracht; ik heb daar twee en half

Failliet holisme in Winterswijk.

jaar als assistent gewerkt. Maar toen ging hij met chelatietherapie aan de gang en dat zinde me niet zo'.

Directeur van het centrum was mevr. drs. J Ravensbergen, organisatie-socioloog, en 'medisch coördinator' was chirurg A.A. Vafi. Het wetenschappelijk onderzoek zou worden gesuperviseerd door prof. dr. A.H.M. Kerkhoff, arts en hoogleraar structuur en functioneren gezondheidszorg aan de Universiteit Twente, terwijl het Wetenschappelijke Adviescollege (WAC) werd voorgezeten door de arts J. de Waard, voormalig huisarts, later medisch adviseur en inmiddels directeur van het IRON te Hengelo (Instituut Research, Ontwikkeling en Nascholing in de gezondheidszorg, gelieerd aan zorgverzekeraar Oostnederland). In de WAC zaten verder mensen met klinkende namen: prof. Rasker, reumatoloog, dr. Tj. Tijmstra, medisch socioloog, prof. Mulder Dzn, em. hoogleraar huisartsgeneeskunde, C. van Winzum, medisch directeur MSD en anderen.

De financiering van de infrastructuur was voor drie jaar gegarandeerd door ONZ (Oost Nederland Ziektekostenverzekeraar). Die instantie betaalde de consulten. Ook NEHOMA droeg een steentje bij.

Onder dit gelukkige gesternte ging het centrum van start. Het wetenschappelijk onderzoek zou gegevens bevatten over de periode van mei 1992 tot eind 1994. Er ging ook een duur uitgegeven Nieuwsbrief verschijnen, waaraan ik de volgende koppen ontleen: *WVC stelt geld beschikbaar voor wetenschappelijk onderzoek* (mei 1992), en: *Samenwerking tussen reguliere en alternatieve artsen: Het onderzoek loopt!* (januari 1993). De Nieuwsbrief van oktober 1993 bevat o.a. een interview met de nieuw aangetreden directeur mevr. Ravensbergen. Zij stelde: 'CGG heeft gouden formule.' Na haar aantreden op 1 september 1992 had zij gemerkt, dat er heel veel energie was gestoken in het 'verkrijgen van goodwill en het opbouwen van het netwerk'. 'Minder aandacht ging evenwel uit naar het interne proces: de produktie en de uitgaven'. Zij moest de financiën op orde brengen en de medewerkers realiteitszin bijbrengen. De produktiecijfers (afschuwelijk jargon voor het aantal behandelde patiënten!) bleken ook 'te idealistisch' ingeschat.

Erg veel vernamen wij de laatste tijd niet meer van het CGG, totdat in het kwakzalversblad Care van februari 1995 een verhaal stond over de reis van de aan het CGG verbonden arts-acupuncturist Velthuis naar Nieuw Zeeland, waar hij zich bij de beruchte Brooker zelf de kleurentherapie had eigengemaakt. U heeft over deze vorm van kwakzalverij kunnen lezen in het Actieblad van november 1994. De 'diagnostische fase' is moeilijk: het gaat erom om m.b.v. gekleurde katoenen draadjes en een wichelroede eerst vast te stellen welk type polio-virus (!) de klachten van de patiënt (meestal PTD, MS of 'ME') veroorzaakt. Dit soort diagnostiek vond Velthuis moeilijk onder de knie te krijgen, hij haalde bij zijn examen 'een klein zesje'. Gelukkig beschikte het CGG over een getalenteerd wichelroede-artiest. In het artikel stond over het CGG verder te lezen: 'Het CGG heeft inmiddels een reputatie. Het is een uniek project waarvan de kracht ligt in de sterke relaties met erkende partners in de gezondheidszorg.' Zo kreeg het centrum er een nuttige uitbreiding van zijn dienstenpakket bij, hetgeen ook weer zou leiden tot grensverleggend wetenschappelijk onderzoek, natuurlijk.

Bij de voorbereiding van mijn verhaal van vandaag schreef ik op 22 juni 1995 een brief naar het CGG met een verzoek om inlichtingen over de voortgang van het onderzoek en een eventueel jaarverslag. Per omgaande ontving ik het antwoord van een plaatselijke advocaat-procureur, die was aangesteld als curator van het op 1 juni 1995 failliet verklaarde CGG. Eind 1995 zal alsnog het evaluatierapport verschijnen van de hand van prof Kerkhoff. Wij zullen u daarover t.z.t. berichten.

Nijmegen

De Radbode, uitgave van het Nijmeegse academisch ziekenhuis, kopte op 15 juni 1995 op pag. 9: 'Onderzoek naar acupunctuur komt langzaam op gang'. Daaronder stond de volgende tekst: 'In 1991 toonde de Nijmeegse anesthesioloog dr. H.G.Kho in zijn proefschrift aan, dat acupunctuur, toegepast tijdens operaties, de morfinebehoefte van patiënten drastisch verlaagt. Sinds die tijd is binnen het ziekenhuis de argwaan tegen acupunctuur enigszins afgenomen. Dat is niet in de laatste plaats te danken aan de onvermoeibare inzet van Kho zelf, die overal waar hij er de mogelijkheid voor ziet en de kans voor krijgt, probeert om via wetenschappelijk onderzoek de effecten van acupunctuur te vergelijken met gangbare behandelingen. Maar helaas: onderzoeksfondsen en farmaceutische industrieën staan niet te trappelen om dit soort onderzoek te subsidiëren.' Kho heeft inmiddels de SAPOG opgericht: Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Chinese Geneeswijze. Hoe hij deze naam afkort tot SAPOG, dat is voor mij Chinees! Doel van de SAPOG is het verzamelen van financiële middelen voor acupunctuur-onderzoek.

Enig succes heeft Kho al bereikt en wel vanuit onverwachte hoek: de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen verleende hem en een endocrinologisch analist een reissubsidie om in China onderzoek te gaan doen naar stress-hormonen in het bloed tijdens operaties met en zonder acupunctuurverdoving. Uit China komen, aldus Kho, berichten, dat bij operaties onder acupunctuur vrijwel geen infecties meer optreden en het lijkt dus zo te zijn, dat het afweermechanisme van het lichaam minder te lijden heeft dan bij gewone narcose. Promovendus drs. D.G.Snijdelaar is in Nijmegen ook al bezig met onderzoek naar deze hormonen bij prostaat-operaties met en zonder acupunctuur-verdoving. Uroloog en seksuoloog dr. E.Meuleman werd door Kho geattendeerd op Chinese publikaties waarin bij de behandeling van impotentie negentig procent succes wordt geclaimd. Hij raakte geïnteresseerd en stuurt deze patiënten tegenwoordig naar Kho. De impotente mannen krijgen van Kho acht behandelingen verspreid over vier weken. Hij zal overigens bij iedere patiënt dezelfde puntcombinatie gebruiken, anders dan in China gebruikelijk.

Kho gaf, in hetzelfde nummer van de *Radbode*, ook hoog op van de effecten van acupunctuurverdoving bij niertransplantatie. Opvallend was, volgens Kho, dat bij de zes gevallen waarin acupunctuur werd gegeven de urineproductie zeer snel op gang kwam en binnenkort zal Kho deze waarneming systematisch trachten te onderzoeken.

Prof. dr. R.A.P. Koene, hoogleraar Nierziekten, bederft in een

ingezonden brief in de *Radbode* enige tijd later, de juichstemming wel een beetje. Hij oefent kritiek uit op de onderzoeksopzet van Kho en acht ook de werking van electro-acupunctuur bij operaties geenszins aangetoond. De tijdens zes niertransplantaties toegepaste acupunctuurbehandelingen werden op eigen initiatief van Kho uitgevoerd en het protest ertegen van de afd. Nierziekten had hij naast zich neergelegd. Koene schreef: 'Wij vinden het merkwaardig dat een behandeling die gebaseerd is op een absurde (= niet rationeel te doorgronden) theorie en die wetenschappelijk onvoldoende is onderbouwd zomaar in ons ziekenhuis kan binnensluipen.' Er is dus nog gezond verstand aanwezig in Nijmegen! In zijn naschrift blaast Kho hoog van de toren: 'Ten opzichte van vele andere geaccepteerde behandelingen behoort AA (acupunctuur-analgesie) tot de meest systematische en uitputtend onderzochte behandelingsmethode.' Er zouden wel 300 artikelen over bestaan. Ook viel Kho, kennelijk in staat van blinde woede, een artikel uit 1987 aan, waarvan Koene mede-auteur was en dat volgens Kho niet aan de eisen van dubbelblind placebo-gecontroleerd onderzoek voldeed. Het zal nog wel even onrustig blijven in het Radboudziekenhuis.

Utrecht

Bij de beschrijving van het CGG-project viel al even de naam van de Vakgroep Moleculaire Celbiologie van de RU te Utrecht. Dat celbiologen geen medici zijn, dat zou je wel eens vergeten als je de verrichtingen van dr. Roel van Wijk bekijkt. Wij kunnen ons moeilijk voorstellen, dat hij voor zijn gewone werk nog tijd overhoudt, want hij heeft in zijn neven-activiteiten intussen vrijwel het gehele terrein van de alternatieve geneeswijzen al afgegraasd. Zonder naar volledigheid te streven, kan ik mij zo uit mijn hoofd al uitspraken en publikaties van hem herinneren over Philippijnse wonderchirurgen, over het 'basisbioregulatiesysteem', waarop de successen van de natuurgeneeswijze zouden berusten, over de electro-acupunctuur en recent vooral op het gebied van de homeopathie. Hij herhaalde de proeven van de Franse fraudeur Benveniste en kon diens - eerder door Maddox, Stewart en Randi gekraakte - gegevens niet bevestigen. Hij had toen natuurlijk wat goed te maken en kwam najaar 1994 met zijn onderzoek naar het similia-principe op geïsoleerde cellen. Het onderzoek werd betaald door VSM (1 miljoen gulden) en hij behaalde er veel publiciteit mee. Ook daarop kwam overigens onmiddellijk afdoende kritiek. Nienhuys schreef in *Het Parool* een commentaar onder de schitterende kop 'Wetenschap als escort-service'. Ik verwijs u verder naar Timmerman's artikel in het *Actieblad* van april 1995. Hij noemde dergelijke publikaties 'gevaarlijke documenten in handen van homeopathische fabrikanten' en inderdaad kon je enige tijd later Fontijn ermee op de tv zien zwaaien: 'zeer belangrijk onderzoek, dat steun geeft aan de homeopathische theorie' etc! Tijdens mijn voorbereidingen op een Nijmeegse avond over het Tielse fenomeen Jomanda kwam ik in een aflevering van de *Spiegel der Parapsychologie* (een mens moet lijden!) een artikel tegen van parapsycholoog J.H.Sommer, die in zijn nawoord in één adem de echtgenoot van Jomanda, Jacques Onderwater èn dr. Roel van Wijk, dankt voor hun medewerking en adviezen. Mij dunkt, dat het meer dan terecht is, dat aan een dergelijke homo universalis de Vogelprijs is toegekend. In eigen huis zal hij zich, naar mij toeschijnt vooral te kunnen handhaven, omdat de externe geldstromen voor onderzoek, die hij aanboort - ook al zijn ze afkomstig van 'onzuivere bron' - altijd zeer gewaardeerd worden.

Er werken aan de Utrechtse alma mater nog wel enkele zeer pro-alternatieve medewerkers (Labadie, van Meer, Wiegant, Linnemans en Kramers), maar ze verrichten voorzover mij bekend (nog) geen research op kosten van VWS of Ziekenfondsraad en ik wil op hun activiteiten hier dan ook niet verder ingaan. De geruchten, alsdat artsen en/of psychologen de effectiviteit van Jomanda's healings serieus gaan onderzoeken, kan ik nog niet bevestigen.

Niet onthouden wil ik u, welke associatie mij bij het lezen van Van Wijk's naam altijd weer te binnen schiet. Dat hangt samen met het feit, dat zijn geestverwant, de celbioloog W.Linnemans, in een recensie in het *Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde* (1993, pag. 248) sprak van 'grootsheid', dat Van Wijk bepaalde onderzoeksresultaten niet verzwegen had! Alsof dat niet iets vanzelfsprekends zou zijn. Het betrof hier de negatieve uitkomst van zijn herhaling van Benveniste's proeven uit 1988, waarbij Van Wijk diens (frauduleuze) 'bevindingen' niet kon reproduceren. De associatie, waarop ik doel, is afkomstig van de cabaretier Hans Dorrestijn, die lange tijd zeer geestige gefingeerde Nieuwsberichten bracht, verzorgd door het DPA (Dorrestijns Pers Agentschap). Dat bericht luidde:

> **Makkinga** [Incest] - In Makkinga (Groningen of Friesland) is een huisvader gehuldigd waarvan de dochters na uit huis te zijn gegaan om in het huwelijk te treden of om op kamers te gaan wonen verklaarden geen van drieën ooit door hun vader seksueel te zijn misbruikt. De burgemeester van Makkinga stelde in een feestrede de man ten voorbeeld aan het hele Nederlandse volk. *'Misschien komt het ooit nog eens zo ver'*, zo zei hij, *'dat wat u heeft gepresteerd bon ton wordt in de hogere kringen.'* De huisvader kreeg behalve een gouden horloge met inscriptie een hele jaargang van *Playboy* om de schade in te halen. (DPA, Dorrestijn. Uitg. Bert Bakker, 1986)

Leiden en Universiteit van Amsterdam

Eervolle vermeldingen voor deze beide instituten, die zich voor zover ons bekend, nimmer met wetenschappelijk onderzoek van absurde claims hebben beziggehouden.

Vrije universiteit

In *splendid isolation* ploetert Bodde, privaat-docent homeopathie, voort en beloont zijn toegewijde studenten met maar liefst een jaar verkorting van de normaal driejarige opleiding tot erkend artshomeopaat. Wetenschappelijk onderzoek publiceert de drukbezette docent niet, toch vangt hij ongetwijfeld via VSM wel enige emolumenten. Zo is hij in elk geval docent op de ten huize van VSM verzorgde nascholingsavonden voor huisartsen, getiteld 'Homeopathie en wetenschap', gratis toegankelijk en met diner na afloop, waaraan als tweede docent Van Wijk deelneemt. In het kwakzalversblad *Care* schreven VSM-medewerkers nog niet zo lang geleden een artikel, waarin de door Hahnemann bevolen 'unitas remedii' wordt afgevallen. De fabriek kan natuurlijk niet draaien zonder de complex-homeopathie, die door klassiek-homeopaten als kwakzalverij wordt beschouwd. Uit diverse citaten van Bodde blijkt, dat deze in dit opzicht de VSM-medewerkers bijvalt en aldus Hahnemann ('Volg mij na, maar volg mij precies na!') verloochent en - als goede tweede - toegetreden is tot de escort-service van de homeopathie.

Van serieus wetenschappelijk onderzoek op alternatief-geneeskundig gebied is aan de VU thans geen sprake meer. Na het fiasco van De Lange-de Klerk, waar bijna een miljoen gulden WVC-penningen leidden tot de conclusie dat homeopathie niet werkzaam is bij chronisch verkouden kinderen, lijkt de lust om meer van dergelijke blamages op te lopen enigszins bekoeld!

Maastricht

Jarenlang heeft de vakgroep klinische epidemiologie olv Knipschild aan de weg getimmerd met publikaties over de werkzaamheid van alternatieve behandelwijzen. Ook dit onderzoek werd niet gefinancierd uit de gewone geldstroom, maar door WVC-subsidie. Medewerking van andere universitaire vakgroepen, op wier terrein het door Knipschild geëntameerde onderzoek soms lag, verkreeg hij niet en dus ook geen reguliere onderzoeksgelden. Klinische epidemiologie is eigenlijk een hulpwetenschap voor klinische onderzoekers en het gevaar bestaat dat, wanneer klinisch epidemiologen zelfstandig onderzoek gaan verrichten, gebrek aan kennis van het betreffende vakgebied zich wreekt. Dat is Knipschild ook overkomen: voor een antwoord op de vraag of submoleculair verdunde oplossingen farmacologisch actief kunnen zijn heeft hij de hele wereldliteratuur nagezocht. Een kort bezoekje aan de hoogleraar farmacologie of desnoods scheikunde (als Maastricht die rijk is) had hem veel moeite kunnen besparen.

Thans wordt, en dat lijkt mij een logisch gevolg op zijn eerdere activiteiten, door Knipschild veel aandacht besteed aan het placebo-effect.

Rotterdam

Na de schandelijke gebeurtenissen rond het aan de Economische Faculteit verdedigde proefschrift over 'orthomanuele geneeskunde' in 1990, die bij ons destijds de vraag deden rijzen of 'oplichting' onderwerp van onderzoek is aan de economische faculteit, kwam er vanuit de grote havenstad geen onplezierig nieuws meer, totdat wij - corresponderend met de minister van VWS over het COST B4-project - van haar moesten vernemen, dat de Ziekenfondsraad op 27 april 1995 heeft besloten een onderzoek naar de effectiviteit van acupunctuur bij tenniselleboog te subsidiëren met het (voor dit type onderzoek nog nooit eerder vertoonde) bedrag van *f* 2.479.957,-! De behandeling van de tenniselleboog is volgens de Commissie Ontwikkelingsgeneeskunde van de Raad een relevant probleem. Het project gaat drie jaar duren. De uitvoering komt in handen van de Artsenfederatie Alternatieve Geneeskunde (AAG), die samenwerkt met de afdeling Anaesthesiologie van Dijkzigt en de groepspraktijk voor acupunctuur te Bunnik. De werving van patiënten vindt plaats via huisartsen. Projectleider is de heer dr.ir.P.C. Dagnelie, epidemioloog. De statistische bewerking vindt plaats i.s.m. de instituten 'Epidemiologie en Biostatistiek' en 'Medische Technology Assessment' van de Erasmus Universiteit.

Dit is voor ons een zeer teleurstellende en als belastingbetaler zelfs onverteerbare zaak: eerder heeft Knipschild, die ik ongaarne citeer en met wie ik het bij voorkeur niet eens ben - hij geldt als sacrosanct in homeopathische kringen - ook al met veel WVC-subsidie 'vastgesteld' dat acupunctuur een impotente behandelwijze is (hoe zou het ook anders kunnen: zomaar naaldjes ergens insteken!) en nu gaat Rotterdam op zeer kostbare wijze twee placebo-effecten (acupunctuur en placebo) met elkaar vergelijken, waarvan tzt de enige conclusie betrekking zal kunnen hebben op het te verwachten - meestal zeer gunstige - natuurlijk beloop van deze kwaal.

Slotbeschouwing

Als wij nu de drie casussen van resp. Winterswijk, Groningen en Rotterdam eens op een rijtje zetten, dan komt direct het spreekwoord 'Zelfs een ezel stoot zich in het gemeen, geen twee maal aan dezelfde steen' bij ons op. Winterswijk is, door financieel wanbeleid, vertraging van het onderzoek en het aantrekken van malloten (een veelvuldig voorkomend type onder alternatieve artsen), volledig mislukt. Het Hwa To Centre zit op een dood spoor, probeert de bakens te verzetten, maar is ontegenzeggelijk bezig te verzanden en lijkt ten dode opgeschreven. Aan de beide bovengenoemde instellingen is steun en medewerking verleend door vooraanstaande, integere en zeker niet van alternatieve sympathieën te verdenken mensen. Het enige verwijt, dat hen gemaakt moet worden is, dat zij niet in staat bleken absurde beweringen te demarkeren tov serieuze, innoverende onderzoekshypothesen. Het lijkt ons niet onwaarschijnlijk, dat velen van hen de stiekeme verwachting hadden, dat er wel niets uit zou komen. Zij zijn te vergelijken met de talrijke artsen, die bereid zijn aanvullend onderzoek te verrichten als de patiënt op het spreekuur meedeelt dat de iriscopist, acupuncturist, piskijker of natuurgenezer heeft 'vastgesteld' dat er sprake is van bijv. Toxoplasmose, Candida, eierstokproblemen of miltkwaal. De dokter triomfeert als de alternatieve diagnose niet blijkt te kloppen, maar had zich de moeite en kosten beter kunnen besparen.

Ook de onderzoekers uit Rotterdam, die aan het acupunctuuronderzoek gaan meewerken, zullen vermoedelijk sceptisch staan tov de werkhypothese, maar waarom hebben zij hebben niets geleerd van eerdere ervaringen met onderzoek van 'absurd claims', zoals bij voorbeeld te Groningen en Winterswijk? Het is een droevige aanblik: al die bekwame en serieuze universitaire onderzoekers, druk in de weer met Chinese mythologie van voor onze jaartelling. Natuurlijk zal de academisch werkzame orthopeed of anaesthesist, die aan het onderzoek deelneemt, zich niet gebonden achten aan de yin/yang-filosofie en aan het bestaan van meridianen etc. en hij zal zich daarbij kunnen beroepen op de ook door de Gezondheidsraadcommissie AB en WO aanbevolen 'black box' methode, waarbij alleen naar het eindresultaat wordt gekeken en niet naar werkingsmechanismen of theoretische vooronderstellingen.

Voor diegenen, die niet precies snappen wat die black box-methode nu behelst, zal ik een vergelijking maken met wetenschappelijk onderzoek op aardrijkskundig gebied. Het voorbeeld is afkomstig van prof. Timmerman. Stel: iemand beweert bij hoog en bij laag, dat de kortste weg van Groningen naar Maastricht loopt via Rotterdam. En hij is volledig bereid dit op wetenschappelijke manier aan te tonen en wel op een manier, die in de aardrijkskunde algemeen geaccepteerd is. Een black box-reguliere geograaf, die zich bereid verklaart deze interessante bewering (die natuurlijk, indien waar, grote consequenties zou kunnen hebben voor het wegverkeer en de loop der treinen!) te onderzoeken trekt zich vervolgens niets meer aan van bestaande land- of wegenkaarten en gaat welgemutst, met kilometerteller en in gezelschap van een paritair aantal reguliere en alternatieve geografen, op weg naar Groningen en koerst, via Rotterdam, naar Maastricht. Je weet maar nooit hoe je iets onverwachts kan ontdekken: als Columbus niet dat idee had gehad, dan zou Amerika immers misschien nog nooit ontdekt zijn! Zo werkt wetenschappelijk onderzoek volgens de black box-methode, dames en heren.

Wetenschappelijk onderzoek van alternatieve behandelwijzen is, het is al zo vaak gebleken, slechts boter aan de galg en weggegooid geld. Reguliere onderzoeksmethoden, net zomin als andere regulier-medische kennis, laten zich niet vermengen met alternatieve behandelwijzen. Zoals Jeroen Brouwers, in ander verband, eens opmerkte: ook water en aarde laten zich niet vermengen tenzij men modder wil. En dat is het enige resultaat van al die inspanning: modder en blubber, waarin even snel vooruitgang wordt geboekt als in het moeras. Keer op keer beginnen niet alleen alternatieven (laat hun maar tobben!), maar juist ook verstandige, integere en reguliere wetenschappers aan hun drabbige tocht door het moeras, waarin zij nimmer enige vooruitgang zullen kunnen bereiken. Wat een verspilde energie! *Maar waarom - o, waarom? - lijkt dat inzicht alleen in de* Vereniging tegen de Kwakzalverij goed te zijn doorgedrongen?

Jaarvergadering

Op de redelijk goed bezochte jaarvergadering sprak voor de pauze mevrouw dr. Marijke Gijswijt-Hofstra haar zeer interessante lezing uit over de geschiedenis van de homeopathie in de negentiende eeuw in Nederland. Elders in dit *Actieblad* vindt u in extenso de eerste helft van haar verhaal, dat door samenvatting veel van haar saillante en vermakelijke details zou verliezen. Deel twee van de toespraak wordt in het eerstvolgende *Actieblad* afgedrukt. Er volgde op de lezing van mevrouw Gijswijt een levendige gedachtenwisseling, onder anderen met kenners der homeopathie als prof. van Noordwijk en ons bestuurslid C.P. van der Smagt. Twee van de aanwezige leden zegden mevrouw Gijswijt hulp toe bij haar verdere onderzoek van het materiaal uit Duitsland, waarover zij, die zelf geen medicus is, zeer verheugd was.

In de huishoudelijke vergadering sprak de voorzitter een In memoriam uit voor ons in het afgelopen verenigingsjaar overleden bestuurslid wijlen D.Uitterdijk en voor wijlen de heer Balk, in leven redacteur van het *Actieblad* (de teksten vindt u elders in dit blad op pagina ?). De vergadering herdacht beide overledenen enkele ogenblikken in stilte.

De heer dr. A.P.M. van Dam, medisch adviseur te Den Haag, werd bij acclamatie tot nieuw bestuurslid verkozen.

De penningmeester van de Vereniging, de heer I.H. Harms, gaf een overzicht over de uitgaven en inkomsten van het afgelopen jaar, een begroting voor het volgend jaar en deed medeling over de vermogenspositie van de Vereniging. Het afgelopen jaar was er een tekort van *f* 3.958,-, voornamelijk veroorzaakt door de ledenwerfactie van de mailing in *Medisch Contact.* Deze laatste zal zichzelf binnen een jaar terugverdienen. Voor het komende verenigingsjaar zou een batig saldo van ongeveer tienduizend gulden kunnen worden verwacht, ware het niet dat de kosten van rechtsbijstand in de zaak-VSM zeer aanzienlijk zijn en kunnen oplopen tot ruim veertigduizend gulden. Op vragen uit de zaal antwoordde Douma, dat onder het Nederlandse rechtssysteem ook de winnende, gedaagde partij zijn kosten voor rechtsbijstand zelf moet opbrengen: deze kunnen niet bij de tegenpartij worden verhaald. De penningmeester toonde zich dankbaar voor de niet weinige leden die bij de betaling van hun contributie meer dan het minimum bedrag overmaken. Dat geld is in deze tijden extra welkom.

Vervolgens bracht de heer Donkerlo, mede namens van der Graaff, verslag uit van hun bevindingen als Kascommissie. Hij stelde de penningmeester enkele vragen, die deze naar tevredenheid kon beantwoorden en deed suggesties, deels van inhoudelijke en deels van boekhoudkundige aard. Tenslotte adviseerde de Kascommissie de vergadering om de penningmeester te décharegeren, hetgeen geschiedde. Voor het volgend jaar zal de heer Donkerlo zijn functie prolongeren, terwijl als nieuw lid voor de Kascommissie werd verkozen mevrouw ir. M. Prins uit Oost-Souburg.

Het jaarverslag 1994-1995 van de secretaris drukken wij hieronder volledig af.

De aktiviteiten van de vereniging zijn in het afgelopen verenigingsjaar niet gering geweest.

Het bestuur is sedert de vorige jaarvergadering op 8 oktober 1994, 6 maal bijeengeweest en wel op 13 november 1994, 17 januari 1995, 23 maart 1995, 9 mei 1995, 11 juli 1995 en 19 september 1995. Voorts is er ook in kleine kring veelvuldig overleg geweest over de aanpak van de VSM zaak.

Onderwerpen welke tijdens de vergaderingen aan de orde kwamen zijn ondermeer:

- **Vergoedingen-problematiek voor de zorgverzekeraar in de alternatieve sector. Dhr. A.P.M. van Dam - ons nieuw voor te dragen bestuurslid - heeft hierover op 13 november een uiteenzetting gegeven.**
- **De zaak VSM - waar ik later op terugkom - heeft ons ten zeerste beziggehouden.**
- **De redaktie van de nieuwe folder en de daaraan verbonden ledenwerfaktie. Ook hierop kom ik nog terug.**
- **Het proefproces dat onze voorzitter had aangespannen tegen een alternatief werkend KNMG lid. Uitspraak gepubliceerd in MC nr 39, 29 sept. pag.1233 e.v.**

Kort samengevat kan er het volgende overzicht van de aktiviteiten van het bestuur worden gegeven:

- **Het houden van diverse lezingen over het onderwerp kwakzalverij.**
- **Deelname van onze voorzitter aan een Studium Generale te Nijmegen over Jomanda; van der Smagt nam deel aan een Studium generale te Maastricht.**
- **Deelname aan een forum voor studenten te Groningen van Bügel en Renckens.**
- **Optreden in het programma Via Ria over Yomanda van ons bestuurslid Peter Bügel.**
- **Correspondentie met minister VWS over het Cost B4 project.**
- **Interviews met diverse dag- en vakbladen.**
- **Diverse publicaties in o.a. Medisch Contact, Pharmaceutisch Weekblad, Skepter, etc.**

Betreurenswaardig was het overlijden van ons bestuurslid Dhr. D. Uitterdijk en van de redakteur van het aktieblad Dhr. J.Th. Balk.

De VSM zaak

Aanleiding voor VSM om een kort geding tegen onze vereniging, alsmede haar voorzitter en secretaris, aan te spannen is geweest een publicatie in het Pharmaceutisch Weekblad (jaargang 129, nr 45 1994 pag. 1151) waarin de laatsten een kommentaar gaven op een op handen zijnde wettelijke regeling voor homeopathica.

Homeopathie werd in ons artikel als "onwerkzaam en nutteloos" bestempeld en wij wezen op de bij dierproeven gebleken kankerverwekkende eigenschappen van de Symphytum component van SRL gelei. Ook werd dit laatste produkt dubieus genoemd.

Eind december 1994 rolden de brieven van de advocaat van VSM bij de vereniging op de deurmat. VSM eiste van de vereniging en haar twee bestuursleden de volgende voorzieningen:

- **het stoppen van onrechtmatige mededelingen over homeopathica en SRL gelei en**
- **een rectificatie in het Pharmaceutisch Weekblad waarin wij onze beweringen zouden herroepen.**
- **een voorschot op de schadevergoeding van F.50.000,= en een boete voor elke overtreding.**

De vereniging is niet op de eisen ingegaan.

De pers kreeg lucht van de zaak op 24 januari 1995 en er volgden daarna diverse publicaties.Het kort geding vond plaats op 7 maart. De uitspraak van de rechter, Mr. U Bentinck, volg-

de op 23 maart 1995 en was - mede door de voortreffelijke inspanningen van ons bestuurslid en jurist Theo Douma - een overwinning voor de vereniging.

De vorderingen van VSM werden afgewezen en VSM werd veroordeeld tot betaling van de proceskosten. De rechtbankpresident stelde in het vonnis dat de homeopathie een omstreden leer is en al tweehonderd jaar tot discussies heeft geleid; een diskussie die volgens de president een zwaarwegend maatschappelijk belang dient. De VtdK mag zich in deze diskussie vrijelijk mengen.

Voorts stelde de rechtbankpresident dat het algemeen belang is gediend met een openbaar debat over giftige en kankerverwekkende stoffen die voorkomen in planten, waaronder *symphytum, een van de bestanddelen van SRL* c.q.Spiroflor/SRL gelei. Ook medewerkers van VSM hebben in het verleden gewezen op de aanwezigheid van die stoffen in de plant.

Melding werd gemaakt van het feit dat VSM niet betwist dat symphytum bij dierproeven kankerverwekkend is gebleken. Uitlatingen van Renckens en de Vries zijn niet onjuist of misleidend geweest. Er wordt in het vonnis ook gewezen op het recht van vrije meningsuiting.

VSM is tegen deze uitspraak in hoger beroep gegaan en de zitting zal plaatsvinden op 3 november. Door de geringe financiële middelen waarover de vereniging beschikt, zal een verlies van dit hoger beroep naar alle waarschijnlijkheid leiden tot een faillissement.

De ledenwerfaktie

Het bestuur heeft - mede door de hoge kosten die het proces met zich meegebracht hebben - haast gemaakt met een ledenwerfaktie via een nieuwe folder met aangehecht aanmeldingsformulier. Deze folder is eind juli meegezonden in een oplage van 27000 met het Medisch Contact.

Deze ledenwerfaktie heeft - mede dankzij de publiciteit rondom de VSM zaak - ca. 250 nieuwe leden opgeleverd. Alle nieuwe leden hebben een exemplaar van het boekwerk "Hedendaagse Kwakzalverij" van onze voorzitter, alsmede een welkomstbrief ontvangen.

De vereniging kan terugblikken op een zeer bewogen jaar. De bedoeling is om in de toekomst met kracht door te gaan met het aan de kaak stellen van dubieuze (alternatieve) produkten.

De vereniging kan zich verheugen in een toenemende belangstelling van de pers voor haar aktiviteiten.

De secretaris dankt alle leden die in het afgelopen verenigingsjaar aktiviteiten hebben ondernomen zoals het toezenden van kranteknipsels, misleidende advertenties, etc. Niet onvermeld mogen blijven de inspanningen van ons lid Mevr. Prins uit Zeeland die diverse van deze misleidende advertenties met succes heeft aangekaart bij o.a. de Commissie Aanprijzing Gezondheidsprodukten.

In memoriam J.Th.Balk

Op 10 september jl. overleed te Amsterdam op 83-jarige leeftijd de heer Balk, die ruim 25 jaar als redacteur verbonden was aan ons verenigingsorgaan. Voor zijn aantreden werden de kolommen gevuld met bijdragen van vooral de bestuursleden, die zich daarbij wel eens lieten adviseren door vooraanstaande en met de VtdK sympathiserende journalisten, als Henri Knap, maar die vaak onvoldoende journalistieke kwaliteiten hadden. Temeer daar het altijd de opzet is geweest om het blad ook leesbaar en begrijpelijk te laten zijn voor niet-professionals, was er destijds een sterke behoefte aan een vakjournalist als redacteur van het blad. De heer Balk, destijds verbonden aan het Algemeen Handelsblad en later aan NRC Handelsblad ging die functie vervullen. Hij heeft dit op uitstekende wijze gedaan en ging er mee door, tot ver na zijn pensionering, ja zelfs tot vlak voor zijn laatste fatale ziekte.

Hij maakte al die tijd de bestuursvergaderingen mee en vormde voor de nieuwere bestuursleden, zoals ikzelf, een ware vraagbaak en inlichtingenbron. Hij was voor ons ook en beetje de brug naar het verleden van de VtdK (van voor 1978), dat geen enkel van de huidige bestuursleden nog had meegemaakt.

Hij was een toegewijd redacteur en behoedde de auteurs van ons blad af en toe voor misschien iets te onbesuisde uitlatingen. Toen ik hem mijn eerste stukje voor het Actieblad opstuurde, ik was toen net lid van de Vereniging, belde hij mij spontaan op en zei, dat hij het zeker zou publiceren. Als beginnend auteur, met altijd de angst voor afwijzing van het manuscript, was ik destijds apetrots. Later, toen ik de Vereniging was opgeklommen tot een vooraanstaande positie, had ik die angst niet meer, maar vond zijn activiteit in meerdere opzichten erg nuttig. Toen ik eens, in een tussenzin, op wat plagerige wijze herinnerde aan het feit, dat mijn voorganger prof. Ben Polak wel eens een welwillende uitlating over de acupunctuur had gedaan, *toen heeft de heer Balk die passage niet willen plaatsen.* Polak leefde toen nog en ik had hem alleen een beetje willen plagen, maar de redacteur kon dat niet tolereren ('Prof.Polak was een hele aardige man en dat heeft hij niet verdiend', aldus Balk) en ik vond dat een prettige gedachte. Als ik ooit weg zou zijn als voorzitter, dan zou de heer Balk mij hopelijk ook beschermen tegen dit soort pesterijtjes van mijn opvolgers.

Onze Vereniging heeft in zijn ledenbestand voornamelijk profesionals als artsen en apothekers, maar toch ook een categorie intellectuelen, die de doelstellingen van de Verenging evneneens krachtig ondersteunen. Deze groep, van naar schatting 10% van ons ledenbestand, is altijd belangrijk geweest en onderstreept, dat wij geen beroepsbelangenbehartigers zijn. De heer Balk is voor mij altijd het prototype geweest van deze categorie leden, die een scherper oog hebben voor de gevaren van de kwakzalverij dan menig arts!

De heer Balk is, overeenkomstig zijn wens, begraven in zijn Westfriese geboortedorp Oosterleek, alwaar uw voorzitter hem de laatste eer heeft bewezen. Wij gedenken hem in dankbaarheid.

De introductie en ontvangst van de homeopathie in Nederland in de negentiende eeuw

Lezing dr.M. Gijswijt-Hofstra, Universiteit van Amsterdam. (deel I)

Vooraf

Honderdtien jaar geleden - uw vereniging was toen al vijf jaar oud - werd de homeopathie voor het eerst in een hoofdartikel van het *Maandblad tegen de Kwakzalverij* (5.2 (febr. 1885) [1-2]) aan de orde gesteld. De anonieme auteur van dit hoofdartikel, naar we mogen aannemen de arts G.W. Bruinsma, (mede-)oprichter en toenmalig voorzitter van de Vereeniging tegen de Kwakzalverij, liet er geen twijfel over bestaan dat hij de homeopathie maar niks vond. Toch bestempelde hij de homeopathie niet zonder meer als kwakzalverij.

Was de eerste voorzitter dan zoveel milder dan uw huidige voorzitter, Cees Renckens, die, zoals bekend, alle homeopathie naar het rijk van de kwakzalverij verbant? Ik denk van niet.

Bruinsma beschouwde de homeopathie als 'een ontzaglijke dwaling op genees- en natuurkundig gebied'. Van kwakzalverij wilde hij pas spreken als er ook nog bedrog aan te pas kwam, en er van goede trouw geen sprake was. Zo kon Bruinsma tot de uitspraak komen dat de homeopathie op zich zelf geen kwakzalverij is; want, zo schreef hij, 'de uitvinder en vele zijner navolgers waren vrij zeker ter goeder trouw en enkelen kunnen het nog heden zijn.' Bruinsma laat daar wél op volgen dat 'de bedoelde eigenaardige behandeling van ziekte [de homeopathie] ... dikwijls de al te gereede oorzaak van het grootste bedrog en de grofste kwakzalverij [is]'. Met andere woorden: het komt licht van kwaad - de homeopathie als dwaling - tot erger: de door de homeopathie in de hand gewerkte kwakzalverij, bedrog dus, het profiteren van de zwakheid van zieken die zich al te gemakkelijk laten beetnemen.

Voor **Renckens** is, een kleine honderd jaar later, de wetenschappelijke dwaling op zichzelf al kwakzalverij, of er nu bedrog aan te pas komt of niet. Hoe dan ook, het is duidelijk dat uw vereniging de homeopathie niet goed gezind is, en dat een homeopaat die zich in uw gezelschap waagt in het hol van de leeuw terecht komt!

Het is daarom maar goed dat ik geen homeopaat ben. Ik ben trouwens ook geen medicus, maar gewoon een historica, geïnteresseerd in medische geschiedenis, en dan vooral de sociaal-culturele kant ervan. Vanuit die achtergrond heb ik enig onderzoek gedaan naar de introductie en de ontvangst van de homeopathie in Nederland in de negentiende eeuw, het onderwerp van mijn lezing.

De geschiedenis van de homeopathie in Nederland is een nog grotendeels onontgonnen terrein. Het wachten is op een proefschrift dat al geruime tijd in voorbereiding is en waarnaar ik uiteraard met een zeker ongeduld uitzie. Zelf heb ik, ten behoeve van een bundel over de medische geschiedenis van Nederland, *Grenzen van genezing* (1993), een bescheiden begin gemaakt met een verkenning van het debat over de homeopathie in de negentiende eeuw. Ik heb hiertoe boeken en brochures van voor- en tegenstanders bekeken, en ook enkele tijdschriften: het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* (1857-), het *Maandblad tegen de Kwakzalverij* (1881-) en het *Homoeopathisch Maandblad* (1890-). Dit soort bronnen geeft vooral inzicht in de discussies onder universitair opgeleide medici van beide kanten. De onbevoegde, niet universitair opgeleide homeopaten blijven in deze publikaties grotendeels buiten zicht. Dat geldt trouwens ook voor de leken, de patiënten, maar daar heb ik inmiddels langs andere weg wat op gevonden. Patiëntenboeken van artsen kunnen hier namelijk uitkomst bieden, voor zover nog aanwezig. Zo heb ik in de *Krankenjournale* van baron Clemens von Bönninghausen (1785-1864), de bekende homeopaat te Münster, een vrij omvangrijk Nederlands patiëntenbestand rond het midden van de vorige eeuw kunnen opsporen.

Vergelijkend onderzoek naar de verbreiding van de homeopathie in diverse landen begint de laatste jaren aardig op gang te komen, vorig jaar met een internationaal congres in Amerika, dit jaar met een in Stuttgart. Van beide congressen zullen volgend jaar bundels verschijnen.

Ook zonder de resultaten van die congressen was het al duidelijk dat Nederland een buitenbeentje was, een nogal afwijkend patroon vertoonde waar het ging om de receptie van de homeopathie in de vorige eeuw.

Wat was het geval? In de jaren 1820 en 1830 deden veel landen in Europa, waaronder Nederland, en de Verenigde Staten hun eerste ervaringen op met de homeopathie. Grondlegger van deze therapie was, naar bekend, de uit Saksen afkomstige arts Samuel Hahnemann (1755-1843). Het basisprincipe van de homeopathie was, en is, het *similia similibus curentur:* het gelijksoortige kan door het gelijksoortige worden genezen, of, anders gezegd, zieken kunnen met die middelen worden genezen die bij gezonden gelijkende symptomen kunnen opwekken. Dit in tegenstelling tot de allopathie, zoals Hahnemann de orthodoxe geneeskunde noemde. De allopaten zouden doorgaans de oorzaken van ziekte trachten weg te nemen of te bestrijden, en de symptomen onderdrukken of mitigeren. Hahnemann en zijn volgelingen schreven bovendien sterk verdunde geneesmiddelen en speciale diëten voor. Vergeleken met de 'heroische therapie' van de orthodoxe geneeskunde destijds - aderlaten, purgeren, hoge doses geneesmiddelen - kon de homeopathie met recht een milde geneeswijze worden genoemd. 'Mild' was trouwens slechts één van de vier epitheta waarmee Hahnemann en zijn volgelingen de homeopathie aanprezen, want de wervende leus waarvan zij zich bedienden was: *sanft, schnell, gewiss und dauerhaft.*

Zoals gezegd, raakte de homeopathie in de jaren 1820 en 1830 ook buiten Duitsland bekend. De manier waarop deze geneeswijze werd geïntroduceerd verschilde, zo ook de populariteit die de homeopathie in diverse landen wist te verwerven. In de Verenigde Staten vond de homeopathie haar grootste aanhang, maar landen als Engeland, Frankrijk, Italië, België, en uiteraard Duitsland, bleven niet ver achter. Halverwege de negentiende eeuw had de homeopathie zich in deze landen al stevig genesteld, met eigen verenigingen, ziekenhuizen, opleidingen en apotheken. In Nederland was de belangstelling aanzienlijk geringer. Wel werd al in 1827 een Nederlandse vertaling van Hahnemanns *Organon* gepubliceerd, en ook in de jaren daarna ontbrak het niet aan Nederlandse medici die over de voor- en nadelen - maar vaker over de nadelen - publiceerden. Wat echter opvalt is dat de Nederlandse homeopaten zich pas in 1886 landelijk organiseerden, veel later dan elders. En ook dat het aandeel van de homeopathie op de Nederlandse medische markt, ook toen, bescheiden bleef.

Dat is althans het geval wanneer het aanbod van homeopathische artsen - dus exclusief de niet-universitair opgeleide homeopathische genezers die buiten mijn onderzoek vallen - als graadmeter wordt aangehouden. Weliswaar nam hun aantal toe van vier in 1887 tot veertien in 1900 en 31 in 1914, maar dit was nog steeds geen indrukwekkend aantal. Hoe de vraag naar homeopathische dienstverlening zich ontwikkelde is lastiger te achterhalen, ook indien we ons beperken tot de vraag naar universitair opgeleide homeopaten. Hun geringe aantal in Nederland behoeft geen afspiegeling te zijn van een navenant bescheiden vraag. Nederlandse patiënten zochten namelijk ook hun heil bij homeopaten over de grens, zoals mijn onderzoek naar het patiëntenbestand van Clemens von Bönninghausen te Münster uitwijst en zoals ik inmiddels eveneens heb kunnen vaststellen voor de praktijk van de Gentse homeopaat Gustave van den Berghe aan het eind van de negentiende eeuw. Maar ook al moe-

ten we ervan uitgaan dat de Nederlandse vraag naar homeopathische dienstverlening door universitair opgeleide homeopathische geneesheren groter was dan hun aantal in Nederland zou doen verwachten, toch is er vooralsnog geen aanleiding om het aandeel van de homeopathie op de Nederlandse medische markt in de negentiende eeuw als meer dan bescheiden af te schilderen.

De vraag is waarom: waarom viel de homeopathie geen warmer welkom te beurt in Nederland? En ook: waarom zat de homeopathie pas vanaf de jaren 1880 in de lift, maar bleef die op de eerste etage steken? Op basis van mijn reconstructie van het Nederlandse homeopathiedebat in de negentiende eeuw en mijn recente onderzoek naar de Nederlandse patiënten van Bönninghausen kan ik u enkele voorlopige antwoorden op deze vragen verschaffen.

Het Nederlandse homeopathiedebat van de vorige eeuw laat zich in drie publicitaire periodes indelen: 1827-1836, ca. 1850-1865 (geneeskundige staatsregeling Thorbecke), en ca. 1880-ca. 1906.

In de **eerste periode** (1827-1836) werd geheel door en overwegend voor medici gepubliceerd: 15 publikaties, waarvan 7 vertalingen; dus 8 originele bijdragen, waarvan 2 pro, 3 anti, 3 genuanceerd kritisch. Aanvankelijk kwamen de publikaties louter uit Holland, maar vanaf 1834 nam Groningen het voortouw. Daar in het hoge noorden vinden we ook de twee propagandisten van de homeopathie.

Vanuit Holland kwam de al genoemde vertaling van Hahnemanns *Organon* - de naam van de vertaler wordt helaas niet vermeld - en in hetzelfde jaar 1827 verscheen ook een bijdrage van de jonge Leidse medicus, en latere hoogleraar, G.C.B. Suringar (1802-1874). De titel was *Bijdrage tot de kennis en de beoordeeling van het homöopathische leerstelsel van Samuel Hahnemann.* Suringars conclusie was nogal vernietigend, namelijk daf Hahnemanns leer niet door feiten is bevestigd. Gunstige resultaten dienen volgens hem op het conto te worden geschreven van de geneeskracht der natuur, een doelmatig dieet en een goede leefregel. Op dat vlak konden de collega's trouwens nog wel wat van Hahnemann opsteken, vond Suringar. Hij had veel waardering voor de doelmatige en strenge diëten die homeopaten voorschrijven. Bovendien wordt 'de al te groote werkzaamheid van den geneesheer ... volgens deze leer verhinderd, zoo dat hij, geen voordeel aanbrengende, door zijne geneesmiddelen niet ligt nadeelige gevolgen veroorzaken zal. Aan de natuur wordt tijd gelaten, om zelve door hare eigene *vires medicatrices* tot het behoud van het ligchaam werkzaam te zijn', al was dit natuurlijk niet overeenkomstig Hahnemanns eigen opvatting, zo voegde Suringar daar fijntjes aan toe.

Een anonieme Haagse auteur gaf in 1833 een soortgelijk oordeel ten beste. Nieuw was dat hij pleitte voor een grondig, onpartijdig onderzoek naar de geldigheid of ongeldigheid van de homeopathie. Voorlopig hield hij het er maar op dat de homeopathische geneesmiddelen dit voordeel hadden 'dat, zoo zij al niet helpen, zij toch ook zeker *zeer weinig,* of liever volstrekt *geen* nadeel kunnen toebrengen.' Volgens hem was een bijkomend voordeel dat deze geneesmiddelen zo goedkoop waren. Ook de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen toonde in die jaren belangstelling door een prijsvraag over de homeopathie uit te schrijven. De teneur van de bekroonde inzending was gematigd kritisch. Interessant is het pleidooi voor tolerantie van de auteur. Hij vond dat tolerantie niet alleen met de mond moest worden beleden. 'Waarlijk tolerant ... zijn wij alleen door juiste rigting van onzen geest, en niet als wij het *eens willen zijn'.* De auteur meent dat de intolerantie die aan vele medici en andere mensen eigen is de brandstof is voor vele en langdurige twisten. 'Onder deze intoleranten staat Samuel Hahnemann boven aan en naast hem plaatsen wij vele van zijne volgelingen en bestrijders; zoo dat de Homoopathen en Anti-Homoopathen dan toch bij alle oppositie *iets* (de onverdraagzaamheid) met elkander gemeen hebben.'

In Groningen was inmiddels de publicitaire steun voor de homeopathie op gang gekomen. De doctor medicinae J.F.P. Schönfeld (1792-1861) te Winschoten was niet alleen de eerste, maar ook de publicitair produktiefste pleitbezorger van deze nieuwe geneeswijze. Hij vond een medestander in S.A. Bleekrode (1814-1862), die in 1835 te Groningen zijn doctorstitel behaalde met een dissertatie over de homeopathie. Samen zouden ze ook een reeks bijdragen over de homeopathie beginnen. Hun publikaties bleven niet onweersproken. Met name Schönfeld kreeg zware kritiek te verduren in publikaties van drie Groningse collega's. Een van hen, B. Eekma, trachtte zijn vriend Schönfeld er zelfs toe te brengen om de homeopathie op te geven en terug te keren tot de 'oude school'. Want, zo schreef hij: 'Heden wordt Gij nog aangebeden, vergood om eenige zoogenaamde wonder-curen', maar 'morgen veelligt miskend, vervloekt en in ééne rij geplaatst met de kwakzalvers van vroegeren en lateren tijd'.

Hoe was Schönfeld tot de homeopathie gekomen? Ik heb hierover informatie aangetroffen in een brief van Schönfeld aan Hahnemann, gedateerd 27 september 1832, en in een inleiding van Schönfeld bij zijn in 1834 gepubliceerde vertaling van Hahnemanns *Geist der Homöopathischen Heil-Lehre.* In zijn brief verklaarde Schönfeld dat hij Hahnemanns boeken had gekocht en gelezen, en ze, voor zover zijn werk hem dit toeliet, grondig had bestudeerd. Hij was ervan overtuigd geraakt dat Hahnemanns theorie de enig juiste methode van de geneeskunde aangaf. Bij het lezen van Hahnemanns boeken had hij zich erover verbaasd dat de waarheid zo lang verborgen had kunnen blijven, en dat deze, nu zij was geopenbaard, nog steeds werd ontkend. Want dat was het geval in Schönfelds eigen land. Geen enkele Nederlandse collega deelde zijn overtuiging en derhalve kon hij geen van hen om advies vragen, reden waarom hij nu Hahnemanns hulp inriep. In mei 1834 schreef Schönfeld in zijn inleiding tot de vertaling van Hahnemanns boek dat hij na bijna twee jaar onafgebroken onderzoek en uitoefening der homeopathie haar hoge waarde zowel in acute, als in chronische ziekten, had leren kennen en tot de overtuiging was gekomen 'dat de lijder niet ongelukkig is te noemen, die in handen valt van een' Homöopaath'. Overtuigd van het heilzame en welhaast wonderdadige van Hahnemanns geneesleer wilde Schönfeld met deze vertaling zijn collega's attenderen op de homeopathie en ze aanzetten tot verder onderzoek. Hij miste echter zijn doel.

Uit de tussen 1827 en 1836 gepubliceerde brochures en boeken valt op te maken dat het aandeel van homeopathische geneesheren op de Nederlandse medische markt uitermate bescheiden was. Een verklaring hiervoor kan in de volgende richtingen worden gezocht: de toenmalige, mogelijk geringe affiniteit van Nederlandse universitaire medici met de romantische en natuurfilosofische geneeskunde, de in deze periode naderende verzadiging van de medische markt voor wat betreft het reguliere aanbod van gepromoveerde medici, en de vermoedelijk nog zeer geringe vraag naar homeopathische dienstverlening. Daar kwam, niet onbelangrijk, bij dat noch Schönfeld, noch een andere geneesheer, zich ontwikkelde tot een inspirerend en invloedrijk leider van de Nederlandse homeopathische zaak. Indien Schönfeld er wél in was geslaagd om collega's te overtuigen én een clientèle uit de hogere kringen te recruteren, dan had de homeopathie destijds mogelijk ruimer ingang kunnen vinden in Nederland, zowel onder medici als onder niet-medici. In diverse andere Europese landen gedijde de homeopathie aanvankelijk op de voorbeeldwerking van vorstelijke en adellijke kringen. Voor zover leden van de Nederlandse hogere kringen zich tot Hahnemanns geneeswijze voelden aangetrokken zullen zij Duitse of Belgische homeopaten hebben geconsulteerd, zoals koning Willem I die de Brusselse arts L.J. Varlez als lijfarts had uitverkoren. Aan overige voorwaarden voor een succesvolle introductie van de homeopathie op de Nederlandse medische markt, zoals de toenmalige povere staat van de orthodoxe geneeskunde, een toenemende afkeer van de 'heroische therapie', en mogelijk ook een traditie van zelfmedicatie, lijkt ruimschoots te zijn voldaan. Want er is geen reden om aan te nemen dat het in ons land zoveel beter gesteld was met de orthodoxe geneeskunde dan elders, de afkeer van 'heroische therapie' geringer was, of dat zelfmedicatie hier zoveel minder werd toegepast.

(In het volgende *Actieblad* zal de tweede helft van de lezing, waarin Gijswijt de perioden 1850-1865 en 1880-1906 behandelt en een aantal conclusies trekt, worden gepubliceerd.)

Correspondentie

Van de heer H.P.J.A.Maas, *Spec.voor Homoeopathie* te Utrecht ontvingen wij een brief gedateerd 30-10-95, die wij hieronder integraal afdrukken.

Geachte Collega Renckens,

Toevalligerwijze kwam ik in het bezit van het Actieblad tegen de kwakzalverij, van september j.l. en las aldaar een verhaal van Uw hand met als titel "Onbegrijpelijk". Gaarne zou ik van u willen vernemen, welke huisarts zulke "bijzondere ervaringen" met mij heeft gehad en over welke patiënten, naam en toenaam, het gaat, anders mag u zulke insinuaties niet schrijven.

En wat betreft mijn uitspraak in het boekje Integrale Geneeswijze (Wolters-Noordhoff, 1989) kan ik u meedelen, dat Uw uitspraak "De privaatdocent heeft zijn uitlatingen nimmer willen rectificeren" een complete leugen is, daar ik voorjaar 1990 de uitgever heb geschreven dit te willen corrigeren, zoals het vermeldt staat in het boekje "Wat is wijs bij de keuze van een dokter? onder redactie van Drs.J.B.Weenink, VU uitgeverij, Amsterdam, 1989, op blz. 48 en 49. Een copie van dit corrigendum, destijds door mij aan Wolters-Noordhoff en Prof.Ariëns gezonden, sluit ik hierbij in.

Als slotopmerking: "Wie in zijn eigen tuintje wiedt, ziet het onkruid bij een ander niet"

Met collegiale groet, w.g. H.P.J.A.Maas

De tekst van de meegezonden bijlage luidt als volgt:

'Met de tweede serie van dertig ratten werd met pulsatilla D30 slechts een uitstel van twee dagen van de ovulatie bereikt, dus slechts een halve cyclusduur uitstel van de menstruatie. Een proef is pas geslaagd wanneer bij herhaling dezelfde of bijna dezelfde resultaten worden verkregen. Pulsatilla D200 en D12 gaven bij ratten geen verschil ten opzichte van het nepmiddel. Helaas is er dus niets bewezen. Er was tussen de verschillende proeven zo'n groot verschil in de uitkomsten dat de proef niet reproduceerbaar was. Was er weinig verschil tussen de twee series ratten te zien geweest, dan zou pulstilla D30 werken. Voortzetting van deze proeven was tot op heden onmogelijk omdat de onderzoeker, professor Van Rees, er onmogelijk meer tijd voor kon vrijmaken. Ook de bezuinigingen op het universitair onderzoek door de overheid droegen er toe bij dat het onderzoek geen vervolg heeft gekregen.'

Op 11 november verzond Renckens ondergaand schrijven aan de heer Maas.

Waarde collega Maas,

Uw brief d.d. 30 oktober jl. heb ik in goede orde ontvangen. U bracht mij enigszins in verlegenheid omdat ik mij realiseerde, dat het weinig ridderlijk was een aanval op u te richten zonder u van de tekst in kennis te stellen. Dat spijt mij achteraf, maar het is gelukkig nog goed gekomen. Ons blad wordt blijkbaar door homeopaten goed gelezen en dat wisten wij ook wel: uw opvolger Bodde reciteert uit het hoofd vaak lange passages uit het *Actieblad!*

Met betrekking tot uw eerste grief kan ik u niet tegemoet komen. De beschreven casuïstiek wordt door mijn zegsman nadrukkelijk bevestigd, maar hij heeft grote aarzelingen om door het noemen van namen de betrokken familieleden eventueel weer aan het doorgemaakte leed te herinneren. U kunt voor bevestiging van de gebeurtenissen dus niet meer bij hen terecht. U doet er m.i. ook verstandig aan de zaak te laten rusten en u gelukkig te prijzen dat deze gevallen destijds niet aan de tuchtrechter zijn voorgelegd.

Inzake de proeven met ratjes in Leiden beschikte ik totnogtoe slechts over correspondentie tussen u, Ariëns en Van Rees. Aanvankelijk trok u absoluut niets in, maar nu is mij duidelijk dat u later toch afstand heeft genomen van die beweringen. Ik vind dat prijzenswaardig. Het blijft natuurlijk wel betreurenswaardig, dat het boek Integrale Geneeswijze geen herdruk heeft mogen beleven, zodat alle lezers ervan nog steeds op uw oude 'dwaalspoor' zitten, maar daar kunt u niets aan doen. Ik zeg u toe, dat ik mijn beschuldiging aan u in dit opzicht zal rectificeren in het *Actieblad* en u daarvan een kopie zal toezenden.

Het boekje 'Wat is wijs bij de keuze van een dokter?' ken ik niet, maar het is duidelijk dat wij over een antwoord op die vraag voorlopig van mening blijven verschillen.

Met verschuldigde hoogachting,
w.g. C.N.M.Renckens

In memoriam J.W.H.D. Uitterdijk (1916-1994)

Op 4 december 1994 overleed ons bestuurslid Han Uitterdijk. Hij maakte vanaf 1978 tot aan zijn overlijden deel uit van het bestuur van de VtdK. Ik wil u een citaat voorlezen uit de notulen van een bestuursvergadering, gehouden in Américain op 19 juni 1965: 'In de ledenvergadering van 8 mei jl. stelde de heer Noord voor Dr. Uitterdijk in het bestuur op te nemen. Laatstgenoemde is bezig zich te specialiseren en denkt erover daarna naar de West te vertrekken. Om deze reden zou een eventuele bestuursfunctie maar van betrekkelijk korte duur zijn. Hij is een echte vechtjas en zou als zodanig een goede aanwinst zijn, maar zijn interesse gaat eigenlijk alleen maar in de richting van het paranormale gekwakzalver.' Zijn daadwerkelijke toetreding tot het bestuur zou dus nog geruime tijd op zich laten wachten, maar in Uitterdijk heeft de Vereniging uiteindelijk een eminent en actief bestuurslid gehad. Hij had een veelzijdige beroepservaring toen hij aantrad: hij was gouvernementsarts geweest op Nieuw Guinea en later huisarts. Zijn plannen om naar de West te vertrekken zijn nooit doorgegaan en na zijn specialisatie tot dermatoloog heeft zich tot zijn pensionering gepraktiseerd in het Utrechtse Diaconessenziekenhuis. Geruime tijd vonden aldaar ook de jaarvergaderingen van onze Vereniging plaats. Kort na zijn aantreden maakte hij alle leden van de medische staf van zijn ziekenhuis lid van de VtdK.

Uitterdijk was een 'man of strong opinions': hij had niet alleen uitgesproken opvattingen over kwakzalverij en dan inderdaad vooral het paranormale gekwakzalf, maar ook op andere gebieden - politiek, abortus e.d. - had hij zeer expliciete opvattingen. Toch had hij ook zijn 'zachte zijde', hij was bij voorbeeld een groot liefhebber en kenner van poëzie. Hij streefde er nooit naar zich zelf op de voorgrond te plaatsen en ging eenvoudige uitdagingen, als bijv. het verzorgen van lezingen voor de plattelandsvrouwen, evenmin uit de weg als confrontaties met kwakzalvers op radio en/of tv. Het meest trots was hij op de wijze, waarop hij 's werelds eerste hoogleraar in de parapsychologie Tenhaeff het leven zuur maakte. Deze praalhans (Uitterdijk dixit) trok destijds door ons land om overal lezingen te houden, vaak tezamen met Gerard Croiset (de man die

Jomanda op haar paranormale gaven attendeerde!). Na de pauze was er dan gelegenheid tot het stellen van vragen. Als Tenhaeff echter Uitterdijk in zijn publiek had herkend, dan werd aan de sessie altijd direct een eind gemaakt. Tenhaeff was bang voor hem! Vol zat Uitterdijk ook met anekdotes over paranormale oplichterstrucs en ik stel mij zo voor, dat als je hem midden in de nacht zou hebben gewekt om te vragen hoe dat nu ook weer zat met dat paard, dat kon rekenen, dat hij dan zonder nadenken, instantaan, de zaak kon uitleggen.

Zeer belangrijk is Uitterdijk's rol geweest in de crisisjaren van onze Vereniging, toen het bestuur zelfs een opheffingsvoorstel deed. Na een enquête onder de leden ging dat niet door en het was Uitterdijk, die tezamen met prof. Meinsma, de schouders zette onder de reorganisatie met statutenwijziging en er aldus in slaagde om in 1980 weer een krachtig bestuur op de been te brengen, dat vanaf 1981 een regelmatige verschijning van het *Actieblad* organiseerde. In deze periode is Uitterdijk voor onze organisatie buitengewoon belangrijk geweest. Dat kan niet genoeg benadrukt worden en ons past jegens hem grote dankbaarheid.

Hij had ook zijn zwakke kanten en wist dat zelf als de beste. Naarmate hij zich langer bezighield met kwakzalvers raakte hij er naar eigen zeggen steeds meer van overtuigd, dat het niet zozeer warhoofdigheid, maar vooral oplichting en boerenbedrog betrof en hij werd in discussies altijd snel, volgens hemzelf te snel, kwaad. Hij vond dat anderen, die in staat waren ook humor in een discussie in te brengen, meer bereikten dan hijzelf.

De ziekte, die hem tenslotte sloopte, prostaatkanker, had hij al jaren onder de leden zonder er al te veel last van te hebben. Pas drie maanden voor zijn dood verkocht hij zijn geliefde zeilboot, die hem ook naar Medemblik had doen verhuizen. Zeilen lukte niet meer, omdat zijn gezondheid achteruitging. Hij zei in de laatste twee jaar met enige regelmaat over zijn bestuurslidmaatschap: 'Eigenlijk moet ik er maar eens mee ophouden', maar hij kwam er nooit toe daadwerkelijk af te zeggen. Als ik hem dan weer eens aan de lijn had, dan hoorde ik zijn vrouw op de achtergrond zeggen: 'Toe, zeg het nu maar op, je kan toch haast niets meer doen!'. Maar, waarschijnlijk in overeenstemming met zijn wil, is hij - thuis liefdevol verzorgd door zijn vrouw - ontslapen, nog altijd als gewaardeerd bestuurslid van onze Vereniging. Wij blijven hem gedenken en zijn dankbaar voor alles wat hij in de strijd tegen de kwakzalverij heeft betekend. Hij ruste in vrede.

VSM-dilemma: doodzwijgen of aftikken?

'VSM neemt Vereniging tegen de Kwakzalverij niet al te serieus.'
C. Brockhoven (woordvoerder VSM) in het NHD op 27 januari 1995.

'De reguliere geneeskunde, die op zich niet slecht is, werkt onderdrukkend en symptoombestrijdend. Homeopathie is onderdeel van een holistisch systeem. Van alle Nederlanders heeft 30% een voorkeur voor homeopathie. Wanneer een belangrijk produkt van ons wordt belasterd, tikken wij dat af.' Het kostte de verslaggever van *Het Financieele Dagblad* al zijn overredingskracht om VSM-directeur Bech ertoe te krijgen commentaar te geven op het proces, dat zijn firma tegen de Vereniging tegen de Kwakzalverij voert. Meer dan bovenstaande volzinnen en de mededeling, dat de VtdK een 'achterhoede gevecht' levert tegen een reeds lang geaccepteerde geneeswijze wilde hij er niet over kwijt. Enkele dagen voor het hoger beroep, dat op 3 november diende in het gerechtshof aan de Prinsengracht te Amsterdam werd Bech door het *FD* geïnterviewd over de grootse plannen van zijn dynamische bedrijf. In een klein neven-artikel 'VSM poogt antikwakzalvers alsnog te muilkorven' kwam de rechtszaak ter sprake en konden ook wij onze mening geven. In het hoofdartikel (1 november), onder de veelzeggende titel 'Expansief VSM hunkert naar academische erkenning', geeft Bech een overigens optimistisch beeld van zijn bedrijf. In de komende twee jaar zal VSM 12 miljoen gulden investeren in uitbreiding van natuurlijke, plantaardige preparaten. Het ontwerp van de aanbouw zal antroposofisch getint zijn. Het architectenduo Alberts en Van Huut staat borg voor de gewenste esoterische uitstraling. Geld hoeft de firma niet te lenen: alles zal uit eigen vermogen worden gefinancierd. De beëindiging van de AWBZ-vergoeding van homeopathische middelen heeft overigens wel ingrijpende gevolgen gehad. De omzet daalde van *f* 42,1 mln. in 1992, via *f* 41,4 mln. in 1993 naar *f* 39,1 mln. in 1994. Over winstcijfers laat de directeur zich niet uit. Wel deelde hij mee, dat er personeelsinkrimping heft plaatsgevonden. Het aantal vaste banen daalde sinds 1993 met 25 naar 135. Er vond een verschuiving plaats in de richting van de receptvrije verkoop, die nu tweederde deel vormt van alle afleveringen. De rest gaat op voorschrift van de homeopathische artsen.In het jaar 2000 verwacht Bech een omzet van 50 mln. te kunnen realiseren.

Doodzwijgen

In september en oktober verschenen in diverse GPD-kranten stukken over de VtdK en haar rechtszaak. De VtdK gaf daarin uitvoerig haar visie op de zaak, maar van de zijde van VSM was er slechts 'geen commentaar'. Ook in haar kleurige magazine *Visimilia,* waarvan in oktober 1995 weer een lezenswaardige aflevering verscheen, zwijgt de firma intussen in alle talen over de rechtszaak. Men is op de goede afloop kennelijk niet gerust. Het blad bevat overigens veel wetenswaardigheden (vraag een gratis abonnement aan: postbus 9321 1800 GH Alkmaar). Zo wordt een nieuwe reclamecampagne aangekondigd, waarvan de eerste aflevering al in *Medisch Contact* verscheen: Bodde, die tijdens een strandwandeling de (ongekende) mogelijkheden van de homeopathie overdenkt. Op TV zal reclame gemaakt gaan worden voor o.a. Spiroflor, het minder allergene broertje van SRL-gelei (bevat ook Symphytum officinale!). De iatrosofen worden charlatans genoemd die het blazoen van een serieuze geneeswijze bevlekken. Voormalig directeur Fontijn vertelt in *Visimilia* hoe zijn bedrijf zich constant blijft verbeteren: 'VSM stelt zich graag open voor kritiek en meningen' (p.11!). Ook is er weer (VSM al dertig jaar innovatief!) een hele lijst met nieuwe enkelvoudige produkten: Cobaltum silicatum, Electricitas, Helium, Neon, Staphylococcus intermedius, Lipase, Cartilago lamniformi (haaiekraakbeen) en vele anderen. Cees Baas, consultatief homeopathisch arts te Eindhoven, vertelt enthousiast over de nieuwe verkorte opleiding in de homeopathie: nu al in één jaar een heel eind op streek. Hij heeft bij de homeopathische specialisten van de oude Stichting Homeopathische Opleidingen (die hun vijfjarige opleiding niet meer vol krijgen, maar dat vertelt Baas er niet bij) heel wat weerstanden moeten overwinnen, maar nu wordt in die kring het nut van 'eerstelijns'homeopathie ook ingezien. Het homeopathische middel Prrrikweg, dat ook al opdook tijdens het kort geding in maart jl. wordt besproken. Wetenschappelijk onderzoek zou hebben getoond, dat de roodheid na de muggebeet door deze gelei significant wordt verminderd. Het onderzoek naar de homeopathische bestrijding van malaria in Ghana, een project van Homeopaten zonder grenzen (HGZ), werd uitgevoerd door Véronique van Erp, maar het protocol werd geschreven door Martien Brands (HZG) en Ivan Wolffers (vakgroep Sociale geneeskunde, VU). En voor wie nog meer wil weten: drs. C.J.Lindeboom-Erkelens, huisarts te Tubbergen, figureert in een advertentie à la Bodde en beweert daar o.a. 'Homeopathie is vooral bij kinderen zeer geschikt. Ze zijn de toekomst. Als

je kinderen schoon en zuiver kunt houden, heb je goed geïnvesteerd. Ik vind het belangrijk om dat vertrouwen in hun eigen lichaam te stimuleren. Wanneer dat lukt, hebben bovendien de moeders iets geleerd. Kinderen reageren ook het mooist. Goede resultaten zie ik bij huilbaby's en drukke of juist altijd vermoeide kinderen, bij patiëntjes met eczeem of CARA.'

Aftikken

Het 'aftikken' van de beledigingen van de homeopathie en de belastering van een belangrijk VSM-produkt, het smeermiddel SRL-gelei, werd ook deze keer weer overgelaten aan mr.E.M.L. Moerel van De Brauw Blackstone Westbroek, die zich naar beste vermogen van haar moeilijke taak kweet. Zij werd terzijde gestaan door Wijnsma, een van de vele VSM-apothekers. Ze bracht verscheidene grieven in tegen het vonnis van de rechter in eerste aanleg en herhaalde in andere bewoordingen de beschuldigingen aan het adres van de Vtdk, haar voorzitter en secretaris. Opnieuw trachtte zij aan te tonen, dat de VtdK bezig zou zijn met een hetze tegen één bedrijf, ja, zelfs één middel, dat toevallig commercieel succesvol is. Ook probeerde zij aan te tonen, dat de aangeklaagden beweerd zouden hebben, dat SRL-gelei kankerverwekkend is en daarom, als dubieus produkt, van de markt zou moeten verdwijnen. Zij citeerde uitvoerig uit *Care,* dat een artikel aan de zaak wijdde en waaruit ook zou blijken, dat de VtdK 'fors te keer gaat tegen één produkt'. (De auteur van een deel van dat artikel is René de Vos, toevallig ook medewerker van *Visimilia!*) Daarnaast bracht zij de Fokker 100, Katja drop, Omo Power en Daf-trucs ter sprake. Over de schade, die VSM heeft geleden door de, volgens rechter Bentinck over zichzelf afgeroepen, affaire wilde zij eigenlijk niet veel kwijt, maar ze moest toch iets zeggen om een van de eisen, een forse schadeloosstelling, kracht bij te zetten. De omzet zou sinds de publiciteit over het middel met 12% zijn gedaald, hetgeen overeenkomt met 50.000 tubes en een winstderving opleverde van 350.000 gulden. Het proces zelf zou aan VSM al meer dan dat bedrag hebben gekost.

Namens de VtdK en de beide aangeklaagde bestuursleden voerde opnieuw mr.Th.J.Douma de verdediging. Hij deed dat op rustige, maar overtuigende wijze. Hij stelde allereerst dat alle commotie is terug te voeren tot een artikel in het *Pharmaceutisch Weekblad* in november 1994 in het kader van een artikel over homeopathie in het algemeen. Daarnaast betreft het enkele opmerkingen in een tv-uitzending van oktober 1994 en verder alleen perspublikaties, die rechtstreeks gevolg zijn van de acties van VSM tegen het *PW*-artikel. Hij onderstreepte dat VSM in de aangevochten uitlatingen in het geheel niet werd genoemd en kon zich uiteraard geheel met het vonnis van de president verenigen. Douma maakte aannemelijk, dat VSM nu de onmogelijkheid van zijn eerdere eisen had ingezien en nu derhalve niet meer beweerde, dat de uitlatingen van de Vereniging zelf onrechtmatig waren, maar dat zij zich in hoger beroep richtte tegen de 'strekking', 'de impliciete' stellingen van de VtdK, de 'interpretatie', de 'bedoeling' van de VtdK enzovoorts. Met deze constructie van VSM haalt zij en passant haar eigen vordering onderuit, aldus Douma.

Over het homeopathie-debat sprekend, stelde Douma dat VSM niet de homeopathie *is* of *vertegenwoordigt.* Zij handelt slechts uit commerciële overwegingen. Ook moet VSM negatieve uitlatingen verwachten als men controversiële produkten als homeopathica op de markt brengt. Ook met de bezwaren van VSM jegens de 'onnodig grievende' uitlatingen van de VtdK maakte Douma korte metten: 'De homeopathie of homeopathische middelen kunnen zich niet gegriefd voelen. Of VSM zich gegriefd voelt is in dit kader verder niet van belang.' Over de werkzaamheid van homeopathica bleef verschil van mening met VSM, dat zich o.a. beriep op publikaties van Knipschild en Reilly. De VtdK wees nog eens op de negatieve uitkomst van het onderzoek van De Lange en legde een overzichtsartikel over van Nienhuys, waarin hij alle serieuze klinische proeven inzake homeopathica in de twintigste eeuw besprak en waaruit een negatief beeld van de homeopathie naar voren komt.(Inmiddels gepubliceerd in Skeptische Notitie 10. *Homeopathie 200 jaar vereerd en versmaad.* Voor fl.17,50 te verkrijgen bij Skepsis)

Over de SRL-gelei, waarvan de werkzaamheid na 23 jaar verkoop nog nimmer is aangetoond, werd uitvoerig gesproken. VSM beroept zich op een nog doorlopende trial in Engeland, waar het middel 'dubbelblind' wordt vergeleken met een gel, waarin het NSAID piroxicam voorkomt. De resultaten van dat vergelijkend onderzoek zouden in het voordeel van SRL-gelei zijn uitgevallen. Op verzoek van de VtdK was de onderzoeksopzet bekeken door D.Mulder, arts-toxicoloog, voormalig hoofd van de medische afdeling van Gist Brocades Farmaca. Deze concludeerde dat het rapport geen voldoende bewijs voor werkzaamheid opleverde. Hij gaf daarvoor verschillende redenen van methodologische aard: het onderzoek is niet placebo-gecontroleerd en in de SRL-groep werd bij voorbeeld ook méér gebruikt dan in de piroxicamgroep. Nu dus over de werkzaamheid van SRL-gelei niets vaststond, bleef de VtdK bij haar bezwaren tegen het middel, immers bij carcinogene stoffen is er nooit een nul-risico (één 'hit' kan voldoende zijn!) en bij het ontbreken van werkzaamheid is geen zinvolle benefit-risk afweging mogelijk en derhalve moet SRL-gelei als een dubieus produkt worden beschouwd, dat van de markt zou moeten verdwijnen.

Moerel had tijdens haar pleitrede een schoenendoos met tubes gedemonstreerd, waarin een tiental zalven (veelal van andere firma's, die zij niet met name noemde) zaten, die allen Symphytum bevatten en soms nog wel in hogere concentratie als in SRL-gelei. Douma had zich gelukkig ook uitstekend voorbereid en overtrof zijn opponente: hij smeerde ten overstaan van de verbouwereerde rechters een lik SRL-gelei en een lik piroxicam-gel naast elkaar op een stuk papier: de middelen verschillen aanzienlijk, zowel qua kleur als qua doorzichtigheid en vooral in geur! De piroxicam-gel is in Engeland al in de handel en is dus voor veel artrose-lijders een bekend middel: hiermee is aan het onderzoek het dubbelblinde karakter geheel komen te ontvallen. Moerel maakte de zaak er niet beter op door 'uit te leggen' dat het onderzoek expres in Engeland wordt uitgevoerd, omdat daar SRL-gelei nog niet in de handel is.

Na het uitspreken van de beide pleitredes richtte de rechter zich nog met een laatste vraag tot VSM: 'Wat wilt u nu eigenlijk precies van de gedaagden?' Al improviserend bleek Moerel ons VtdK-leden veel vrijheid te willen laten, maar als wij een nulrisico mbt carcinogene stoffen voorstaan, dan zou ons leven wel heel erg moeilijk worden, want zo beweerde zij - ingefluisterd door Wijnsma - ook in bijv. tandpasta zitten veel carcinogenen. Deze onjuiste bewering werd onmiddellijk door Douma van de tafel geveegd. Wat restte van VSM's verlangens was toch vooral de eis, dat er bij het oefenen van algemene kritiek op de homeopathie door de VtdK, niet steeds weer ('expres en exclusief') over SRL-gelei zou worden begonnen.

De rechter doet uitspraak op 14 december.

Een medewerkster van VSM's produktie-afdeling in opperste concentratie.

